

การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ : รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูป
ระบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นางสาวปริยานาถ เผือกสุวรรณ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชานิติศาสตร์

คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2544

ISBN 974-03-1374-4

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

I 20645 79X

INSPECTING PERFORMANCE OF JUDGES : FROM THE REIGN OF KING
BOROMTRAILOKANAT TO THE PERIOD OF LAW AND JUDICIAL REFORM IN THE
REIGN OF KING CHULALONGKORN

Miss Preeyanart Phueksuwan

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Laws in Laws
Faculty of Law

Chulalongkorn University

Academic Year 2001

ISBN 974-03-1374-4

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ : รัฐสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โดย

นางสาวปรียานาถ เมื่อกสุวรรณ

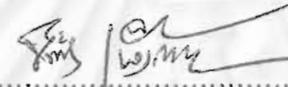
สาขาวิชา

นิติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร. อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ

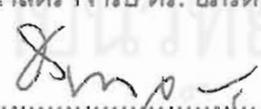
คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

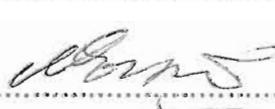

..... คณบดีคณะนิติศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ธิติพันธุ์ เชื้อบุญชัย)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. กมลชัย รัตนสกาวงศ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร. อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ธงทอง จันทรางศุ)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์วิชา มหาคุณ)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. ปิยนาด บุนนาค)

ปริยานาถ เมื่อสุวรรณ : การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ : รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว . (INSPECTING PERFORMANCE OF JUDGES : FROM THE REIGN OF KING BOROMTRAILOKANAT TO THE PERIOD OF LAW AND JUDICIAL REFORM IN THE REIGN OF KING CHULALONGKORN)
 อ.ที่ปรึกษา : รองศาสตราจารย์ ดร. อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ .165 หน้า . ISBN 974-03-1374-4.

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงหลักกฎหมายว่าด้วยการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพิจารณาหลักกฎหมายเกี่ยวกับคุณสมบัติ การควบคุมความประพฤติ และการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ ตลอดจนวิธีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของ ตุลาการ และสำนวนคดีที่แสดงถึงการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในสมัยดังกล่าว

จากการศึกษาพบว่า การพิจารณาคดีของไทยในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีกลไกเพื่อตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการทั้งการตรวจสอบประจำ และการตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียน โดยมีลักษณะสอดคล้องกับการพิจารณาพิพากษาคดีและสภาพสังคมในสมัยนั้น รวมทั้งยังมีการพัฒนากลไกการตรวจสอบเพื่อแก้ปัญหาการทุจริตในการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการด้วย โดยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอว่า น่าจะนำหลักกฎหมายในเรื่องการอุทธรณ์ตรวจสอบตัวบุคคลซึ่งทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดี ตามพระไอยการลักษณะอุธร มาเป็นแนวทางในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในสมัยปัจจุบัน เพื่อที่จะสร้างคุณูปการให้กับกระบวนการยุติธรรมต่อไป

ภาควิชา นิติศาสตร์

สาขาวิชา นิติศาสตร์

ปีการศึกษา 2544

ลายมือชื่อนิติ

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา

4286084234 : MAJOR LAWS

KEY WORD : INSPECTING / PERFORMANCE OF JUDGES

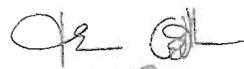
PREEYANART PHUEKSUWAN : INSPECTING PERFORMANCE OF JUDGES :
FROM THE REIGN OF KING BOROMTRAILOKANAT TO THE PERIOD OF LAW
AND JUDICIAL REFORM IN THE REIGN OF KING CHULALONGKORN .
THESIS ADVISOR : ASSO PROF. Dr. APIRAT PETCHSIRI 165 pp.
ISBN 974-03-1374-4.

The objective of this thesis is to study the inspecting performance of judges from the reign of King Boromtrailokanat to the period of law and judicial reform in the reign of King Chulalongkorn , considering laws on qualifications , behavior control , the inspecting of judges ' performance and its methods , including the cases and proceedings.

This study finds that the judicial processes in Thailand, from the reign of King Boromtrailokanat to the period of law and judicial reform in the reign of King Chulalongkorn, were inspected both routinely and when making complaints were launched . The inspecting process was in accordance with the social context of that period . There were also improvements on inspection mechanism in order to solve judicial misconduct . This thesis suggests that appeal process whereby the issue of law as well as the issue of judge 's integrity can be raised according to the old legal principle should be used as guidance to the process of inspecting the performance of judges in the present time . This will benefit the society as a whole.

Department Law
Field of study Law
Academic year 2001

Student 's signature

Advisor 's signature

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนใคร่ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ได้กรุณาสละเวลารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา และให้คำปรึกษาแนะนำแนวทางในการค้นคว้าข้อมูลรวมทั้งการวิเคราะห์ปัญหาตลอดจนการตรวจสอบแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้อย่างดียิ่ง ด้วยความเมตตาต่อผู้เขียนตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. กมลชัย รัตนสกววงศ์ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ธงทอง จันทรางศุ ศาสตราจารย์ วิชา มหาคุณ และศาสตราจารย์ ดร. ปิยนาด บุนนาค ที่ทั้งสี่ท่านได้กรุณาสละเวลารับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ตลอดจนให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ในการจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จนกระทั่งสำเร็จด้วยดี

นอกจากนี้ ผู้เขียนใคร่ขอกราบขอบพระคุณ ท่านธนวิทย์ ชำศรี ผู้พิพากษาศาลอาญากรุงเทพใต้ และคุณกัณณิกา เรืองนิติวิทย์ ที่ได้ให้ความช่วยเหลือแนะนำในการจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ตลอดมา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไม่อาจสำเร็จลงได้ ถ้าไม่ได้รับการสนับสนุนและการช่วยเหลือจาก คุณพ่อและ คุณแม่ รองศาสตราจารย์ ดร. กำโชค - ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เสาวณี เผือกสุวรรณ คุณปู่และ คุณย่า นายธง - นางพิมพ์พิศ เผือกสุวรรณ คุณตา และ คุณยาย ศาสตราจารย์ ดร.เชื้อ - นางถมรัตน์ ว่องสงสาร รวมทั้งพี่สาวของผู้เขียนเอง นางสาวฐาปนีย์ เผือกสุวรรณ จึงใคร่ขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปิยนาด เผือกสุวรรณ

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง.....	ซ

บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	4
1.4 สมมติฐานการวิจัย.....	4
1.5 วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย.....	4
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5

บทที่ 2 หลักกฎหมายเกี่ยวกับตุลาการของไทย.....	6
2.1 ความหมายของ " ตระลาการ "	8
2.2 หลักกฎหมายเกี่ยวกับตุลาการ.....	10
2.2.1 กฎหมายที่บัญญัติขึ้นใช้บังคับในสมัยก่อน พิจารณาตาม กฎหมายตราสามดวง.....	10
2.2.2 วิวัฒนาการการใช้อำนาจของตุลาการ.....	15
2.2.3 หลักกฎหมายเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ.....	33
2.2.3.1 หลักกฎหมายเกี่ยวกับการกำหนดคุณสมบัติและ ควบคุมความประพฤติของตุลาการ.....	34
2.2.3.2 หลักกฎหมายเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ ในระหว่างพิจารณาเพื่อควบคุมให้เกิดความเป็น ระเบียบเรียบร้อย.....	37

บทที่ 3 การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ.....	39
--	----

	หน้า
3.1 การตรวจสอบประจำ.....	41
3.1.1 การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในการพิจารณาคดี.....	42
3.1.1.1 การมีผู้ตรวจราชการ.....	42
3.1.1.2 การจัดตั้งศาลพิเศษตามพระราชบัญญัติตุลาการ - ศาลรับสั่ง.....	53
3.1.2 การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในด้านความประพฤติ จรรยาบรรณ และระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไป.....	59
3.2 การตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียน.....	62
3.2.1 การอุทธรณ์.....	62
3.2.1.1 หลักเกณฑ์การอุทธรณ์.....	63
3.2.2 การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแด่พระมหากษัตริย์.....	77
3.2.3 ตัวอย่างการตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียน.....	91
 บทที่ 4 วิเคราะห์การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ.....	 104
4.1 เปรียบเทียบการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ.....	105
4.1.1 ระบบการตรวจสอบประจำ.....	105
4.1.2 ระบบการตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียน.....	109
4.1.2.1 การอุทธรณ์.....	110
4.1.2.2 การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแด่พระมหากษัตริย์.....	118
4.2 วิเคราะห์เปรียบเทียบกฎหมายกับบริบทของสังคมในส่วนที่เกี่ยวกับเหตุจำเป็น ในการเปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย.....	120
4.3 วิเคราะห์การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ.....	138
 บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	 153
 รายการอ้างอิง.....	 160
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	165

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
1	ตารางเปรียบเทียบการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการแบบประจำสมัย กรุงศรีอยุธยาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนกรุง รัตนโกสินทร์.....	148
2	ตารางเปรียบเทียบการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการแบบประจำสมัย กรุงรัตนโกสินทร์จนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	149
3	ตารางเปรียบเทียบการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการเมื่อมีเรื่องร้องเรียน สมัยกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนกรุง รัตนโกสินทร์.....	150
4	ตารางเปรียบเทียบการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการเมื่อมีเรื่องร้องเรียน สมัยกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	151
5	ตารางวิเคราะห์การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการที่มีการเปลี่ยนแปลง แต่ละสมัย.....	152

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดี เป็นหน้าที่ของศาลในการอำนวยความยุติธรรมให้กับผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน ถูกข่มเหงรังแก หรือถูกละเมิดสิทธิโดยไม่ชอบธรรม ผู้พิพากษาศาลการมีหน้าที่ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาไม่เกรงกลัวต่ออิทธิพลใดๆ ประพฤติตนให้เหมาะสมมีความซื่อสัตย์สุจริตให้เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชาชนด้วย เพราะฉะนั้น การปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาจึงมีความสำคัญมาก แต่ถ้าเมื่อใดผู้พิพากษาศาลการใช้อำนาจในการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบก็จะทำให้คู่ความในคดีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายได้รับความเดือดร้อนเสียหายได้ ดังนั้น การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการจึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญมาก โดยจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีมิใช่เป็นการแทรกแซงการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการด้วย

ในสมัยก่อนตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการพยายามค้นหากระบวนการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการตลอดมาเพื่อให้ได้กระบวนการที่เหมาะสม สอดคล้องกับความจำเป็นและสภาพสังคมในสมัยนั้นด้วย โดยในกรุงศรีอยุธยามีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ มีจตุสดมภ์ทั้งสี่ คือ เวียง วัง คลัง นา ช่วยแบ่งเบาพระราชภาระพระมหากษัตริย์ทางด้านการเมืองการปกครอง ฝ่ายทหารอยู่ร่วมกับฝ่ายพลเรือน ต่อมารัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถมีการปรับปรุงการปกครองแยกฝ่ายทหารออกจากฝ่ายพลเรือน มีการตั้งกรมต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่และในส่วนของศาลยุติธรรมจะมีศาลสังกัดกรมเหล่านั้น ข้าราชการในกรมทำหน้าที่เป็นตระลาการพิจารณาความ แสดงให้เห็นว่าฝ่ายบริหารยังคงอยู่ร่วมกับฝ่ายตุลาการ นอกจากนี้จะมีตระลาการทำหน้าที่พิจารณาความในกระบวนการยุติธรรมแล้วยังมีหน่วยงานอื่นทำหน้าที่ในการ

พิจารณาพิพากษาคดีด้วย กล่าวคือ ภายหลังจากที่ตระลาการทำหน้าที่พิจารณาความแล้วจะส่ง
 จำนวนความให้ลูกขุน ซึ่งเป็นพราหมณ์ทำหน้าที่ชี้ผิดชี้ชอบแล้วจึงส่งจำนวนการพิจารณารวมทั้ง
 คำปรึกษาชี้ผิดชี้ชอบของลูกขุนไปให้ผู้ปรับทำหน้าที่ปรับบทลงโทษต่อไป หากเป็นความหัวเมือง
 เจ้าเมืองและกรมการเมืองจะทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีความที่เกิดขึ้นในเมืองนั้น

กระบวนการพิจารณาในลักษณะดังกล่าวข้างต้นนี้ประเทศไทยใช้มาเป็นระยะเวลายาวนานจนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อยตามความเหมาะสมแต่สาระสำคัญยังคงเดิม และในระหว่างการดำเนินกระบวนการพิจารณาในลักษณะดังกล่าวนี้ได้มีการพยายามสร้างกระบวนการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการตลอดมาไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบที่รัฐเข้าไปควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการให้เป็นไปตามกฎหมาย เช่น การส่งยกกระบัตรจากเมืองหลวงไปควบคุมดูแลการพิจารณาพิพากษาคดีของเจ้าเมืองตามหัวเมืองต่างๆ ให้เป็นไปตามกฎหมาย เป็นต้น รวมทั้งการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการโดยให้ราษฎรร้องทุกข์กล่าวโทษตุลาการได้ เพื่อให้รัฐเข้ามาดำเนินการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ เช่น การอุทธรณ์ตระลาการผู้พิจารณาคดีตามพระโอยการลักษณะอุธรณ์ในกฎหมายตราสามดวง และการทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาแด่พระมหากษัตริย์ เพื่อให้การอำนวยความสะดวกยุติธรรมเกิดประสิทธิภาพสูงสุด ต่อมามีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น พ.ศ. 2435 และขยายขอบเขตการจัดการศาลยุติธรรมส่วนกลางไปสู่ศาลยุติธรรมตามหัวเมืองจนครบทั่วพระราชอาณาจักร ตามพระธรรมนูญศาลหัวเมือง พ.ศ. 2439 และได้ตรวจสอบติดตามผลการปฏิรูปศาลต่าง ๆ โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งมหาดเล็กไปตรวจราชการตามศาลต่าง ๆ และรายงานให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบ ซึ่งจะปฏิบัติหน้าที่คล้ายกับยกกระบัตรในสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนากระบวนการศาลยุติธรรมรวมทั้งการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการเรื่อยมา และได้ยกเลิกการส่งมหาดเล็กไปตรวจตามศาลต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2441 จนกระทั่งปัจจุบันมีระบบศาล 3 ชั้น คือ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา เพื่อให้มีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ กล่าวคือ หากคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเห็นว่าคำพิพากษา

ศาลชั้นต้นนั้นไม่ชอบด้วยกฎหมาย สามารถที่จะอุทธรณ์คำพิพากษาศาลชั้นต้นต่อศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกาได้ตามลำดับชั้นของศาลภายใต้บทบัญญัติของกฎหมาย แต่มิใช่การอุทธรณ์ด้วย ตุลาการดังเช่นสมัยก่อน

อย่างไรก็ดี แม้ในสมัยปัจจุบันจะมีกระบวนการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของ ตุลาการอยู่ เช่น กระบวนการอุทธรณ์ ฎีกา แต่ก็ยังไม่พบกระบวนการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ ของตุลาการที่สมบูรณ์แบบ เพราะฉะนั้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงทำการศึกษาค้นคว้าวิจัยการ ตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในสมัยก่อนซึ่งปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ตั้งแต่รัชสมัย พระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของ ตุลาการต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการตั้งแต่รัชสมัยพระ บรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาถึงประวัติศาสตร์กฎหมาย ที่มาการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของ ตุลาการ
2. เพื่อศึกษาถึงการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ และบทบาทของ ผู้พิพากษา รวมทั้งหลักกฎหมายเกี่ยวกับการตรวจสอบอำนาจหน้าที่ของตุลาการ
3. เพื่อศึกษาถึงกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของ ตุลาการในประเทศไทยในช่วงระยะเวลาดังกล่าว

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

เนื่องจากการศึกษากฎหมายในทางประวัติศาสตร์ในยุคก่อนการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล แบ่งเป็นหลายยุคสมัยด้วยกัน เพราะฉะนั้น การศึกษาวิจัยในเรื่องนี้จึงจำกัดเฉพาะกฎหมายที่เกี่ยวกับการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการนับตั้งแต่รัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งการพิจารณาพิพากษาคดี การปฏิบัติหน้าที่ที่เหมาะสมในเรื่องการใช้อำนาจ การวางตัว และบทบาทของผู้พิพากษา ในแต่ละสมัยเป็นว่ามีอยู่เป็นอย่างไรบ้าง และกลไกการตรวจสอบในแต่ละสมัยเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง อีกทั้งพิจารณาว่าอำนาจของผู้พิพากษาแต่เดิมก่อนมีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีมากกว่าปัจจุบัน จะทำให้มีข้อดี ข้อเสียอย่างไรหรือไม่

1.4 สมมติฐานการวิจัย

การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีข้อเด่นที่สามารถสร้างความเป็นธรรมได้โดยการตรวจสอบตัวบุคคล และสามารถดำเนินกระบวนการพิจารณาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการกระจายอำนาจในการพิจารณาคดีในแต่ละขั้นตอนให้กับหน่วยงานต่างกันออกไป รวมทั้งมีการตรวจสอบระหว่างกันตามความเหมาะสม ข้อเด่นของการตรวจสอบของระบบกฎหมายเก่าเมื่อนำมาวิเคราะห์ประยุกต์เข้ากับกฎหมายปัจจุบันจะสามารถสร้างคุณูปการให้แก่กระบวนการยุติธรรมได้เป็นอย่างดี

1.5 วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยในเรื่องนี้จะใช้วิธีการวิจัยเอกสารโดยสำรวจหลักฐานข้อมูลกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อศึกษาตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ และ

บทบาทของผู้พิพากษาในการดำเนินคดีของไทย ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำเนินการดังนี้

1. ค้นคว้าหาข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจาก เอกสารจดหมายเหตุ สำนวนคดีในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ตำรา งานวิจัย พงศาวดาร ตีพิมพ์กฎหมาย แฟ้มสะสมข้อมูล (ไมโครฟิล์ม) และการสอบถามสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านกฎหมาย และประวัติศาสตร์ไทย และด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เพื่อศึกษาการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ บทบาทของผู้พิพากษาในการดำเนินคดีในสมัยนั้น
2. รวบรวมข้อมูลที่ได้มาจากการค้นคว้ามาวิเคราะห์ เปรียบเทียบ การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ บทบาทของผู้พิพากษาในการดำเนินคดีของไทย ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมัยปัจจุบัน ว่ามีความแตกต่างจากในสมัยปัจจุบันอย่างไร มีข้อดีอะไรบ้างที่เป็นประโยชน์สามารถนำมาใช้กับกระบวนการพิจารณาในสมัยปัจจุบัน

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อทราบถึงการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ อำนาจของผู้พิพากษาในการดำเนินคดี ตั้งแต่รัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างเป็นขั้นตอน
2. เพื่อทราบถึงบทบาทที่เหมาะสมของผู้พิพากษาในทุกด้าน ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม ทำให้การดำเนินคดีเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ได้รับความไว้วางใจจากประชาชน และเป็นที่ยังของประชาชน ซึ่งบทบาทที่สำคัญที่สุด คือ การอำนวยความยุติธรรม
3. เป็นการสร้างความรู้เชิงประวัติศาสตร์กฎหมาย และบทบาทตลอดจนพื้นฐานความคิดในการใช้อำนาจหน้าที่ของผู้พิพากษาไทย และระบบตุลาการที่ให้ความยุติธรรมอย่างแท้จริง ในแง่มุมที่ยังไม่เคยมีการศึกษาวิจัยโดยตรงมาก่อน

หลักกฎหมายเกี่ยวกับตุลาการของไทย

ความนำ

กระบวนการอำนวยความยุติธรรมของประเทศไทยแต่เดิมก่อนการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ราษฎรนำเรื่องราวไปร้องทุกข์ต่อพระมหากษัตริย์ โดยในสมัยสุโขทัยตามหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เมื่อราษฎรยื่นกระดิ่งร้องทุกข์ พระมหากษัตริย์ผู้ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดในการปกครองแผ่นดิน จะทรงใช้อำนาจตุลาการด้วยการพิจารณา สอบสวนข้อเท็จจริงและมีพระบรมราชวินิจฉัยพิพากษาคดีด้วยพระองค์เอง และทรงสามารถใช้พระราชอำนาจมอบหมายการใช้อำนาจตุลาการให้กับบุคคลที่พระองค์เห็นสมควรได้

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ก่อนสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ บ้านเมืองเจริญขึ้น ประชากรเพิ่มจำนวนเป็นอย่างมากและมีคดีความเพิ่มขึ้น ฉะนั้น นอกจากพระมหากษัตริย์จะแบ่งเบาพระราชภารกิจในทางการเมืองการปกครองให้จตุสดมภ์ทั้งสิ้น คือ เวียง วัง คลัง นา แล้ว จึงมีการมอบหมายการใช้อำนาจ ตุลาการให้ขุนนางโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขุนนางฝ่ายพราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเชี่ยวชาญในต้วบทกฎหมายเป็นผู้รับผิดชอบในการใช้อำนาจตุลาการเป็นการเฉพาะและขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์

อนึ่ง การที่พระมหากษัตริย์ไทย ทรงมอบความไว้วางใจให้ขุนนางพราหมณ์เป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการแทนพระองค์นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพิเคราะห์ไว้เป็นใจความว่า " พระเจ้าแผ่นดินในวงศ์จักรีราชพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งต้องออกจากอินเดียมาพร้อมกับปุโรหิต และขุนนางไพร่พลทั้งปวง แล้วมาตั้งอยู่ในประเทศสยาม พระเจ้าแผ่นดินจึงโปรดให้ปุโรหิตผู้นั้นจัดการวางแบบอย่าง ปุโรหิตนั้นจึงได้ยกมนูสารศาสตร์มาตั้งเป็นหลักที่จะได้บัญญัติพระราชกำหนดกฎหมายสืบไป และจัดธรรมเนียมอื่น ๆ ตามแบบอย่างพระนครข้างฝ่ายอินเดียแต่โบราณนั้นทั่วไป ปุโรหิตผู้นั้น คงจะเป็นผู้ที่มีความรู้ชำนาญ

มนุษยศาสตร์ของเดิมและพระราชกำหนดกฎหมายซึ่งกำหนดขึ้นใหม่เพราะเป็นผู้ต้นตำราและเป็นผู้เรียบขึ้นทั้งที่เป็นพราหมณ์ ซึ่งพวกพราหมณ์นี้เป็นพวกพราหมณ์ที่ได้รับการถ่ายทอด พระเวท หมายถึง ความรู้ ศักดิ์ศรี ซึ่งเป็น " ศฤติ " คือ ความรู้ที่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแสดงให้ปรากฏแก่ฤาษีโดยตรง แล้วถ่ายทอดต่อโดยการท่องจำปากเปล่าไปยังหมู่พวกพราหมณ์ ความรู้แบบนี้จะเรียนและสอนกันเฉพาะในหมู่บุคคลที่เลือกสรรแล้วพวกที่ไม่ได้เป็นทวิชาติจะไม่มีสิทธิเรียนความรู้นี้ พระเวททั้งสี่ คือ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท อถรรพเวท ส่วน สมฤติ " สิ่งที่ได้ " หมายถึง ความรู้ที่สืบทอดกันมาตามประเพณีว่าด้วยความเป็นมนุษย์ ความรู้ที่นับว่าเป็นสมฤตินี้รวมทั้งพระสูตรต่าง ๆ กฎหมายมนุษยศาสตร์ ฯลฯ ดังนั้น พวกพราหมณ์จึงถือได้ว่าเป็นผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อีกทั้ง พิธีกรรม ความเชื่อ ตลอดจนตำราของอินเดียมีการส่งเสริมความยิ่งใหญ่ ความศักดิ์สิทธิ์ และความสำคัญของกษัตริย์¹ และประเพณีตั้งอยู่ในความสุจริต จึงเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดิน และเป็นที่ยึดถือเชื่อฟังของข้าราชการและราษฎรทั้งปวง พระเจ้าแผ่นดินจึงมอบการที่จะบังคับบัญชาความสอิทธิชาติให้แก่บุโรहितผู้นั้น เป็นผู้บังคับตัดสิน ถ้อยความทั้งปวงเด็ดขาดทั่วไปทั้งพระนคร²

เมื่อการมอบอำนาจได้มีการพัฒนาการต่อมาเป็นตำแหน่งลูกขุน ณ ศาลหลวงแล้ว การใช้อำนาจตุลาการในชั้นตอนที่จะต้องอาศัยผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในดับทกฎหมายอย่างมาก อันได้แก่ ชั้นตอนในการพิพากษาคดีจึงตกอยู่ในความรับผิดชอบของลูกขุน ณ ศาลหลวง ในขณะที่การใช้อำนาจตุลาการในชั้นตอนของการพิจารณาพิพากษาคดีได้แยกออกไปเป็นส่วนหนึ่งในราชการของกรมต่าง ๆ เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับงานของกรมใด ศาลของกรมนั้นก็จะรับผิดชอบ ซึ่งศาลต่าง ๆ เหล่านี้จะมีตระลาการเป็นผู้พิจารณาคดีความ ฉะนั้น ตระลาการ คือ ผู้ที่ทำ

¹ ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ , รวมบทความอารยธรรมตะวันออก (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2529) , หน้า 12 .

² พระวรภักดีพิบูลย์ , ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (พระนคร : โรงพิมพ์วิบูลย์กิจ , 2495) , หน้า 310 .

หน้าที่พิจารณาคดี ส่วนลูกขุนทำหน้าที่พิพากษาคดี ส่วนลูกขุนทำหน้าที่พิพากษาคดีทำคำปรึกษา และส่งไปให้ผู้ปรับทำหน้าที่ปรับบทลงโทษ

ดังนั้น การใช้อำนาจตุลาการในสมัยก่อนจึงมีความแตกต่างจากในสมัยปัจจุบัน เพราะมีการแบ่งแยกการพิจารณาคดีและการพิพากษาคดีออกจากกัน การดำเนินคดีในชั้นพิจารณาได้แก่ การเริ่มต้นฟ้อง การรับคดีไว้พิจารณา และการพิจารณาความสืบพยานล้วนอยู่ในความรับผิดชอบของกรมต่าง ๆ แยกจากกันทั้งสิ้น กล่าวคือ การรับฟ้องอยู่ในความรับผิดชอบของกรมรับฟ้อง การที่ศาลใดจะรับคดีไว้พิจารณาต้องเป็นไปตามพระธรรมนูญ แล้วพิจารณาสืบพยานเฉพาะคดีความที่เกี่ยวข้องในกรมนั้น ๆ เพราะฉะนั้น การแบ่งแยกหน้าที่ระหว่างการพิจารณาคดีและการพิพากษาคดีออกจากกันจึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินกระบวนการพิจารณา รวมทั้งหลักกฎหมายในการกำหนดคุณสมบัติ ควบคุมความประพฤติของผู้ใช้อำนาจตุลาการด้วย

2.1 ความหมายของ “ ตระลาการ ”

คำว่า ตระลาการ นั้น คือ คำที่ใช้เรียกผู้ที่ทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาความในศาลตามวิธีพิจารณาความอย่างเก่าเท่านั้น³ ซึ่งบุคคลที่เข้ามาทำหน้าที่เป็นตระลาการชำระความนั้นมีหลายลักษณะพิจารณาได้จากกฎหมายตราสามดวง ดังนี้

ตามพระธรรมนูญ บทที่ 1 บัญญัติไว้ว่า

³ สุณี๋ย มัลลิกะมาลย์ และคณะ ,รายงานผลการวิจัยวิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี : ภาควิธีสบัญญัติ (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,2525) , หน้า 20 .

“...ตั้งแต่นี้ไปเมื่อน้ำ ซึ่งผู้ได้ว่าราชการทุกกรมอันหาโรงศาลมิได้ ใช้ตราลาการที่จะพิจารณาความบังคับคดีอาณาประชาราษฎร์ผู้เป็นข้าแผ่นดิน”⁴

นอกจากนี้ ตามพระไอยการศักดินาพลเรือน ได้กำหนดศักดินาของตราลาการไว้ตั้งแต่ 400 ไปจนถึง 1,000 ตามความสำคัญของตำแหน่ง⁵

ดังนั้น ผู้ว่าราชการในกรมสามารถเป็นตราลาการพิจารณาความได้ และต้องถือศักดิ์ 400 ไร่ ขึ้นไป ถ้าต่ำกว่านั้นไปแล้วไม่ถือว่าเป็นขุนนาง ข้าราชการ ไม่สามารถชำระความได้⁶ นอกจากพระบรมมณูญแล้ว ยังมีพระไอยการลักษณะตราลาการที่กำหนดลักษณะบุคคลที่จะเข้ามาทำหน้าที่ตราลาการไว้ด้วย กล่าวคือ ขุนนางในกรมต่าง ๆ ที่มีศาลสังกัดอยู่อาจได้รับมอบหมายให้เป็นตราลาการด้วย สุดแต่เจ้ากระทรวง หรืออธิบดีจะได้มอบหมาย เนื่องจากตราลาการในกรมต่าง ๆ ที่มีศาลสังกัดอยู่นั้นมีหลายคน หรือ อาจจะเป็นตราลาการพระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขึ้น นอกจากนี้ ในคดีแพ่งบุคคลที่เป็นคู่ความทำหน้าที่พิจารณาได้⁷

โดยที่ ตราลาการจะทำหน้าที่พิจารณาความแต่เพียงอย่างเดียว เนื่องจาก การดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีในสมัยก่อนนั้น มีการแบ่งแยกหน้าที่และขั้นตอนในการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดี กำหนดให้ตราลาการทำหน้าที่พิจารณาความสืบพยานตามคำชี้สองสถานของลูกขุน ณ ศาลหลวง เมื่อตราลาการสืบพยานตามคำชี้สองสถานแล้ว ก็จะส่งสำนวนการพิจารณานั้น ให้ลูกขุน ณ ศาลหลวง ปรีกษาชี้ผิดชี้ชอบ หลังจากนั้น จึงส่งไปให้

⁴ กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง, หน้า 76.

⁵ ควอริช เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, แปลโดย กาญจณี ละอองศรี (สมเกียรติกุล) และ ยุพา ชุมจันทร์ (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 156.

⁶ สำนักงานอัยการสูงสุด, อัยการไทย (กรุงเทพมหานคร : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด, 2531), หน้า 13.

⁷ กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง, หน้า 240.

ผู้ปรับ ปรับบทลงโทษต่อไป เหตุที่ตระลาการทำหน้าที่เพียงดำเนินกระบวนการพิจารณาสืบพยานตามคำชี้ขาดของลูกขุน ณ ศาลหลวง โดยมีได้ทำหน้าที่ชี้ผิดชี้ชอบแต่ประการใดนั้น เพราะตระลาการเป็นชื่อเรียกพนักงานที่รับคำสั่งให้พิจารณาคดี ปรากฏตามคำปรารภในกฎหมายแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 บางฉบับ เช่น พระไอยการลักษณะโจร พระมหากษัตริย์ทรงมอบหน้าที่พิจารณาตัดสินความให้ตระลาการเป็นผู้ตัดสิน เว้นไว้แต่จะมีข้อยกหรือปัญหาสำคัญตระลาการต้องทูลขอพระราชวินิจฉัยจากพระมหากษัตริย์ เพราะฉะนั้น พระมหากษัตริย์ยังคงเป็นผู้พิพากษาในคดีความสำคัญหรือมีข้อยุ่งยาก แต่เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงมอบพระราชภาระให้จตุสดมภ์ หรือลูกขุนเป็นผู้ตัดสิน ทำให้ตระลาการกลายมาเป็นผู้ไต่สวนพิจารณาความในที่สุด⁸ แต่เมื่อมีการยกเลิกวิธีพิจารณาคความอย่างเก่า รวมเอาหน้าที่ผู้พิจารณา ผู้ชี้ขาดตัดสินคดี และผู้ปรับบทมาให้บุคคลคนเดียวกระทำ โดยเรียกบุคคลผู้มีหน้าที่นี้ว่า ผู้พิพากษา หรือ ตูลาการ ตามพระราชบัญญัติ กระบวนพิจารณาคความแพ่ง รัตนโกสินทร์ ศก 115

2.2 หลักกฎหมายเกี่ยวกับตุลาการ

2.2.1 กฎหมายที่บัญญัติขึ้นใช้บังคับในสมัยก่อน พิจารณาตามกฎหมายตราสามดวง

กฎหมายที่ใช้บังคับในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยนั้น เป็นกฎหมายที่ได้รับอิทธิพลจากพระธรรมศาสตร์ หรือ คัมภีร์สัตถัม และใช้ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังนั้น พระธรรมศาสตร์จึงเป็นหลักกฎหมายที่สำคัญ ซึ่งพระมหากษัตริย์ในสมัยก่อนใช้ในการพิจารณาพิพากษาคดี นอกจากนี้จะมีพระธรรมศาสตร์เป็นกฎหมายสำคัญของบ้านเมืองแล้วยังมีพระบรม

⁸ ร.แลงกาดี, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยว่าด้วยศาลและวิธีพิจารณา, วารสารอัยการ ปีที่ 9 ฉบับที่ 102 (มิถุนายน 2539), หน้า 19.

ราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์ในแต่ละสมัยในยุคก่อนซึ่งกลายเป็นกฎหมายในภายหลังด้วย เรียกว่า " ราชศาสตร์ " หรือ " ราชลัทธิ " และอยู่ในพระธรรมนูญของไทยด้วย ⁹

โดยในการศึกษาพระราชศาสตร์ซึ่งได้กลายมาเป็นกฎหมายภายหลังในสมัย กรุงศรีอยุธยาเหล่านี้พิจารณาได้จากกฎหมายตราสามดวง เนื่องจากเป็นกฎหมายที่พระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์โปรดเกล้า ฯ ให้ชำระเรียบเรียง ไว้ เมื่อปีชวด จุลศักราช 1166 (พ.ศ. 2347) โดยได้มีการรวบรวมพระธรรมนูญ และ กฎหมายที่พระมหากษัตริย์ในสมัยนั้นทรงตราขึ้นไว้ด้วย แม้ว่า กฎหมายครั้งกรุงเก่าจะสูญหายไป เมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก แต่เชื่อได้ว่าเป็นกฎหมายที่คงตามรูปกฎหมายครั้งกรุงเก่า และเป็นบทกฎหมายที่ใช้อยู่ในสมัยนั้นด้วย ¹⁰ โดยที่แต่ละรัชสมัยก็ได้มีการตรากฎหมายขึ้น หรือ ปรับปรุงกฎหมายที่มีอยู่แล้ว สามารถแยกพิจารณาได้ ดังนี้ ¹¹

รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง)

เมื่อมีการตั้งกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงตั้งแบบแผนราชประเพณี และตรากฎหมายสำหรับพระนคร เท่าที่สามารถค้นหาได้มีดังนี้

- ลักษณะพยาน ตั้งเมื่อมีปีชาล โทศก พ.ศ. 1894
- ลักษณะอาชญาหลวง กำหนดโทษ 10 สถานตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. 1895
- ลักษณะรับฟ้อง พ.ศ. 1899

⁹ กระทรวงยุติธรรม, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมุนตรี , 2511), หน้า 3.

¹⁰ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากรจัดพิมพ์ , 2534) , หน้า 342

¹¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 343 – 346.

- ลักษณะลักพา พ.ศ. 1899
- ลักษณะอาญาราชฎ์ พ.ศ. 1901
- ลักษณะโจร พ.ศ. 1903
- ลักษณะเบ็ดเสร็จ พ.ศ. 1903
- ลักษณะผัวเมีย พ.ศ. 1904
- ลักษณะโจร ว่าด้วยสมโจร พ.ศ. 1905

รัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 :

- กฎหมายลักษณะอาญาศึก (อยู่ในลักษณะกบฏศึก)

รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ :

- ทำเนียบศักดินาข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน พ.ศ. 1998
- ทำเนียบศักดินาหัวเมือง พ.ศ. 1998
- ลักษณะกบฏ (อยู่ในลักษณะกบฏศึก)
- ลักษณะอาชญาหลวงที่มีการเพิ่มเติม
- กฎมณเฑียรบาล

รัชสมัยสมเด็จพระบรมรามาริบัติที่ 2

- เพิ่มเติมกฎหมายลักษณะรับฟ้อง พ.ศ. 2055

รัชสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช

- ลักษณะพิสูจน์ พ.ศ. 2078

รัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

- มีการเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะอาญาหลวง พ.ศ. 2093

รัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (ตั้งในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร)

- พระราชกฤษฎีกาบำเหน็จศึก (อยู่ในลักษณะกบฏศึก) พ.ศ. 2136

รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

- พระธรรมนูญกระทรวงศาล พ.ศ. 2167

รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

- พิกัดเกษียณอายุ พ.ศ. 2176
- ลักษณะอุธร พ.ศ. 2178
- พระธรรมนูญตรากระทรวง พ.ศ. 2178
- ลักษณะทาส พ.ศ. 2180
- เพิ่มเติมลักษณะทาส พ.ศ. 2186
- พระราชกำหนดเก่า พ.ศ. 2186
- เพิ่มเติมลักษณะอาญาหลวงห้ามไม่ให้ยกลูกสาวให้ชาวต่างประเทศ พ.ศ. 2190
- ลักษณะภู่นี้ พ.ศ. 2191
- พระราชกำหนดเก่า พ.ศ. 2192 และ กฎหมาย 36 ข้อ พ.ศ. 2192

รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

- เพิ่มเติมลักษณะรับฟ้อง พ.ศ. 2214
- เพิ่มเติมกฎหมาย 36 ข้อ 12 บท ตั้งแต่ พ.ศ. 2207 - 2230
- เพิ่มเติมพระราชกำหนดเก่า 4 บท พ.ศ. 2232

รัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา

- มุขคดีวิวาท ว่าด้วยตัดสินปันหมู่ พ.ศ. 2233
- เพิ่มเติมในกฎหมาย 36 ข้อ พ.ศ. 2235
- ลักษณะตระลาการ พ.ศ. 2239

รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

- แก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย 36 ข้อ 18 บท ตั้งแต่ พ.ศ. 2262 - 2270
- เพิ่มเติมลักษณะตระลาการ พ.ศ. 2271
- เพิ่มเติมมุขคดีวิวาท ว่าด้วยปันสมรส พ.ศ. 2274
- แก้ไขเพิ่มเติมพระราชกำหนดเก่า 25 บท ตั้งแต่ พ.ศ. 2260 - 2274

รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

- เพิ่มเติมมุขคดีวิวาท ว่าด้วยจำหน่ายเลข พ.ศ. 2276
- แก้ไขเพิ่มเติมลักษณะวิวาท พ.ศ. 2282
- เพิ่มเติมลักษณะทาส พ.ศ. 2288
- แก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย 36 ข้อ 5 บท พ.ศ. 2287
- แก้ไขเพิ่มเติมพระราชกำหนดเก่า 26 บท ตั้งแต่ พ.ศ. 2290 - 2291

จากกฎหมายที่กล่าวมาครั้งกรุงเก่าข้างต้นนี้ ยังมีคัมภีร์ราชและปีที่ไมสมบูรณ จึงนำมา
กล่าวเพียงเท่าที่ปรากฏสมบูรณเพียงเท่านี้ จะเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่
ทรงริเริ่มตรากฎหมายเกี่ยวกับวิธีสบัญญัติ และการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการนั้น มี
3 พระองค์ คือ

1. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงริเริ่มตรากฎหมายลักษณะพยาน
กฎหมายลักษณะรับฟ้อง เป็นต้น
2. สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ทรงตราพระธรรมนูญศาลเป็นพระองค์แรก
3. สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงตรากฎหมายลักษณะอุทธรเป็นพระองค์แรก

2.2.2 วิวัฒนาการการใช้อำนาจตุลาการ

พระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดในการ
ปกครองประเทศ ถ้าจะเทียบเคียงกับระบบการแยกอำนาจในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าพระมหา
กษัตริย์ไทย นับแต่สมัยสุโขทัย เป็นต้นมา ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ ในการปก
ครองแผ่นดินอย่างเด็ดขาด และทรงใช้อำนาจดังกล่าวนี้ตามพระราชประสงค์ ด้วยพระองค์เอง
หรือมอบหมายให้ผู้อื่นเข้ามาใช้อำนาจแทนพระองค์ตามที่ทรงเห็นสมควร

การใช้พระราชอำนาจด้วยพระองค์เองในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะทางด้านการพิจารณา
พิพากษาคดี ซึ่งถือเป็นการใช้พระราชอำนาจตุลาการที่พระองค์มีสิทธิและหน้าที่ ดังปรากฏใน
เรื่องพระเจ้ามหาสมมตราช ในตอนต้นของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ว่า เหตุที่ฝูงชนมนุษย์ชาติทั้ง
ปวงในดึกดำบรรพ์มาประชุมพร้อมกันได้เพียงวิวาทต่อกันและกันอยู่เนื่อง ๆ หากมีผู้ใดบังคับบัญชา
ไม่ จึงเลือกตั้งพระมหาสมมตราช เพื่อพิจารณาพิพากษาความอย่าได้พัวเถียงกันต่อไป¹² จาก

¹² เรื่องเดียวกัน , หน้า 12.

ความตามเรื่องดังกล่าวนี้ ถือว่า พระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่สังคมยอมรับให้เข้ามามีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาคดี เป็นผู้วินิจฉัยข้อพิพาทระหว่างประชาชนให้ระงับสิ้นไปได้ เป็นพระราชนิพนธ์สำคัญในการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน

ลักษณะการใช้พระราชอำนาจด้านตุลาการของพระมหากษัตริย์ด้วยพระองค์เอง ที่เห็นตัวอย่างได้ชัดเจน ก็คือ การใช้พระราชอำนาจในการวินิจฉัยชี้ขาดคดีของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงสุโขทัย ดังปรากฏหลักฐานจากศิลาจารึกสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชความตอนหนึ่งว่า

“ ในปากประตูมีกระดิ่งอันแขวนไว้หัน ไพร่ฟ้าหน้าปกกลางบ้าน กลางเมืองมีถ้อยมีความ เจ็บท้องข้องใจ มักจักกล่าวถึงเจ้า เกิงขุนบไว้ ไปสิ้นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยินเรียก เมื่อถามสวนความแก่มั่นด้วยชื่อไพร่ในเมืองสุโขทัย จึงชม.....”¹³

ข้อความตามศิลาจารึกสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นลักษณะการใช้พระราชอำนาจด้วยพระองค์เองของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เมื่อราษฎรมาสิ้นกระดิ่งร้องทุกข์ พระองค์ก็จะออกมารับเรื่องราว วินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาท ตลอดจนบำบัดเรื่องเดือดร้อนต่าง ๆ ให้ลุล่วงไป

เหตุผลที่ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช สามารถที่จะดำเนินการพิจารณาคดีความด้วยพระองค์เองได้ หากจะพิจารณาถึงสภาพสังคม การเมือง การปกครอง ในสมัยกรุงสุโขทัยแล้ว อาจสรุปได้ว่า เป็นเพราะสมัยกรุงสุโขทัย สังคมมีขนาดเล็กจำนวนประชากรมีไม่มาก ปัญหาต่างๆ ในสังคมไม่ยุ่งยาก อีกทั้งการรวมตัวของสังคมมนุษย์ในยุคแรก ๆ ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างคนในสังคมยังมีมากผู้นำของสังคม คือองค์พระมหากษัตริย์ จึงสามารถที่จะเข้ามารับรู้เรื่องราว

¹³ สมเด็จพระยวงศาธิราชธรรมาธิบดี, ตำนานกฎหมายไทยและคำอธิบายทางนิติศาสตร์ (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2493) หน้า 1-3.

ต่าง ๆ ของคนในสังคมได้โดยตรง เหมือนการปกครองคนในครอบครัวเดียวกัน นอกจากนี้ปัญหาข้อพิพาทต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องเล็กน้อย หัวหน้าครอบครัวหรือผู้เฒ่าผู้แก่ย่อมเข้ามาจัดการชำระข้อพิพาทได้เอง นอกจากนี้มีปัญหาใหญ่เกินอำนาจหัวหน้าครอบครัวหรือผู้เฒ่าผู้แก่จึงจะ ร้องเรียนต่อพระมหากษัตริย์ให้ชำระความ

การใช้พระราชอำนาจทางด้านตุลาการในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช นั้น ยังปรากฏหลักฐานจากศิลาจารึก ถึงหลักเกณฑ์ในการพิจารณาพิพากษาคดี ดังนี้

“ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุน มิแลผิดแมกแลกว้างกับ สนวนดูแท้ แล้วจึงแล่ง ความแก่มั่นด้วยข้อ บเข้าผู้ลัก มักผู้ชอน”¹⁴

หลักเกณฑ์ที่ปรากฏตามศิลาจารึก แสดงให้เห็นถึงระเบียบวิธีในการใช้พระราชอำนาจตุลาการ ซึ่งตั้งอยู่บนความยุติธรรม ไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง กอปรด้วยการไต่สวนข้อเท็จจริง ก่อนที่จะวินิจฉัยคดีได้ การใช้อำนาจตุลาการในลักษณะนี้ เป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชนทั้งหลายที่เกี่ยวข้องในคดี ที่จะได้รับความยุติธรรม

ผลของการใช้พระราชอำนาจทางด้านตุลาการของพระมหากษัตริย์ นอกจากจะเป็นการวินิจฉัยชี้ขาดคดีของคุณความให้สำเร็จเสร็จสิ้นแล้ว พระบรมราชวินิจฉัยบางประการยังจะมีลักษณะเป็นกฎหมายที่จะนำมาบังคับใช้ทั่วไปได้อีกด้วย ทั้งนี้เพราะกฎหมายที่ใช้บังคับในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยนั้น เป็นกฎหมายที่ได้รับอิทธิพลมาจาก คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ หรือ คัมภีร์ธรรมสัจถัม และใช้ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะฉะนั้น พระธรรมศาสตร์จึงเป็นกฎหมายที่สำคัญซึ่งพระมหากษัตริย์ในสมัยก่อนใช้ในการพิจารณาพิพากษาคดี นอกจากนี้พระ

¹⁴วิชณู เครืองาม, อุสาห์ โอมลปานิก และเกษม เวชศิลป์, เอกสารการสอนชุดวิชา กฎหมายทั่วไป หน่วยที่ 7 องค์การตุลาการ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537) หน้า 397 .

บรมราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์ในยุคก่อนนี้ยังคงกลายเป็นกฎหมายในภายหลังด้วย เรียกว่า "ราชศาสตร์" หรือ "ราชสัตถัม" ซึ่งอยู่ในพระธรรมศาสตร์ของไทยด้วย¹⁵ แสดงว่า การใช้พระราชอำนาจทางด้านตุลาการของพระมหากษัตริย์ ได้ส่งผลถึงการสร้างหลักกฎหมายไทยในยุคก่อนโดยตรง

การใช้พระราชอำนาจทางด้านตุลาการของพระมหากษัตริย์ด้วยพระองค์เอง นั้นเป็นการอำนวยความสะดวกในการระงับข้อพิพาททั้งหลายภายในประเทศ เพราะพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์ตุลาการคนสำคัญ ที่ดำรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ในยุคที่ประชากรมีจำนวนไม่มาก พระองค์จึงสามารถพิจารณาพิพากษาคดีด้วยพระองค์เองให้กับประชากรได้เป็นการบรรเทาทุกข์เบ็ญของราษฎรอย่างรวดเร็ว ไม่ต้องผ่านชั้นตอนที่ยุ่งยาก ล่าช้า อีกทั้งเป็นการป้องกันการใช้อำนาจตุลาการไปในทางมิชอบ ตัดปัญหาการข้อราษฎรบังหลวง เพราะการใช้อำนาจพิจารณาพิพากษาคดีด้วย องค์พระมหากษัตริย์โดยตรง ย่อมไม่เปิดโอกาสให้บุคคลใดเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากการตัดสินคดีความ

อย่างไรก็ดี แม้ว่าการใช้พระราชอำนาจด้านตุลาการของพระมหากษัตริย์ด้วยพระองค์เอง จะสร้างประโยชน์อย่างอนเนกอนันต์ต่อการปกครองประเทศ แต่การดำรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจนี้ในลักษณะเดิม คือ พระมหากษัตริย์ทางวินิจฉัยทุกคดีย่อมเป็นไปได้ยาก เนื่องจากสภาพสังคม ความเจริญของบ้านเมือง จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ย่อมทำให้ทั้งคดีความและพระราชภารกิจของพระมหากษัตริย์ในด้านอื่นเพิ่มมากขึ้น ยังผลให้พระมหากษัตริย์ไม่สามารถที่จะเข้ามาอำนวยความสะดวกยุติธรรมได้ด้วยพระองค์เองในทุกคดี

¹⁵ กระทรวงยุติธรรม, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมุนตรี, 2511), หน้า 3.

ด้วยเหตุที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ การที่จะกำหนดแนวทางหรือวิธีการในการใช้อำนาจในด้านต่าง ๆ ย่อมเป็นไปตามพระราชประสงค์ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจที่จะมอบหมาย การใช้อำนาจของพระองค์ ให้แก่บุคคลที่พระองค์เห็นสมควร เข้ามาเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการแทนพระองค์ได้ เพราะหลักการในการปฏิบัติหน้าที่ในการพิจารณาคดีของคู่ความที่ผู้ปฏิบัติหน้าที่จะต้องได้สวนข้อเท็จจริงจากคู่ความทุกฝ่าย โดยปราศจากอคติ ปราศจากความลำเอียง ก็มีการกำหนดอยู่แล้ว ตามศิลาจารึกสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช จึงได้กล่าวถึงหลักการ เกี่ยวกับผู้ที่จะเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาคดีจะต้องยึดถือเป็นแนวปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นองค์พระมหากษัตริย์ผู้กำหนดหลักการนี้เอง หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่แทนพระองค์

ฉะนั้น ในสมัยกรุงสุโขทัย แม้จะไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับการจัดระบบการใช้อำนาจทางด้านตุลาการแทนองค์พระมหากษัตริย์และไม่มีกรกล่าวขานเรียกผู้ที่เข้ามาทำหน้าที่ตุลาการแทนองค์พระมหากษัตริย์ว่าอย่างไร แต่น่าจะมีบุคคลที่เข้ามาทำหน้าที่ตุลาการแทนองค์พระมหากษัตริย์แล้วเพราะหลักฐานตามความในศิลาจารึกสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชนั้น การใช้อำนาจตุลาการจะเป็นการใช้อำนาจโดยองค์พระมหากษัตริย์ แต่ก็มีได้หมายความว่า การใช้อำนาจตุลาการนั้นจะต้องจำกัดเฉพาะแต่เพียงองค์พระมหากษัตริย์เป็นผู้ใช้อำนาจโดยตรงในทุกคดีแต่ประการใด ประกอบกับหลักการเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาคดีที่กำหนดอย่าง ชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษรในศิลาจารึก เป็นการที่ชัดว่า จะใช้บังคับเป็นการทั่วไปดังผู้ที่ได้รับมอบหมายในการปฏิบัติหน้าที่ทางด้านตุลาการแทนองค์พระมหากษัตริย์ เพราะบุคคลเหล่านั้นสามารถที่จะศึกษาหลักการพิจารณา พิพากษาคดี ได้จากหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึก¹⁶

¹⁶วิษณุ เครืองาม, อุตสาหกรรม โอมลปาณิก และเกษม เวชศิลป์, เอกสารการสอนชุดวิชา กฎหมายทั่วไป หน่วยที่ 7 องค์การตุลาการ, หน้า 377.

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจที่สมบูรณ์มากขึ้น เพราะเป็นการเพิ่มอำนาจเด็ดขาด และรวมอำนาจปกครองเข้าสู่ส่วนกลางมากขึ้น สภาพทางสังคม และความเจริญของบ้านเมือง ตลอดจนการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ทำให้พระราชภารกิจของพระมหากษัตริย์ในด้านต่าง ๆ มีมากขึ้นเป็นลำดับ จำเป็นที่จะต้องมีการแบ่งเบาพระราชภาระ ทางด้านการบริหาร สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้จัดระเบียบการปกครองประเทศส่วนกลาง ด้วยการจัดตั้งหน่วยงาน 4 หน่วยงาน ได้แก่

กรมเวียง ทำหน้าที่เกี่ยวกับการปกครอง รักษาความสงบเรียบร้อย บังคับบัญชาไพร่บ้านพลเมือง เมื่ออยู่ในท้องถื่นภูมิลำเนา และลงโทษผู้กระทำความผิดอาญาด้วย

กรมวัง ทำหน้าที่เกี่ยวกับราชสำนัก และพิจารณาคดี มีอำนาจตั้งยกกระบัตรเมืองไปอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ

กรมคลัง ทำหน้าที่จ่าย และเก็บรักษาพระราชทรัพย์ และการเงินของอาณาจักร

กรมนา ทำหน้าที่เกี่ยวกับเลือกสวนไร่นา ออกกรรมสิทธิ์ที่นารวมทั้งเก็บ "หางข้าว" ขึ้นจางหลวง กล่าวคือ ใครทำนาได้ข้าว ต้องแบ่งเอาส่งขึ้นจางหลวงไว้สำหรับใช้ในราชการ เรียกว่า หางข้าว¹⁷

สำหรับงานทางด้านตุลาการ พระมหากษัตริย์ยังทรงเป็นที่มาแห่งความยุติธรรมและผู้พิพากษาสูงสุด นอกจากนี้พระมหากษัตริย์มีพระราชประสงค์ให้ประชาชนเล็กแ่ก่กันส่วนตัว เลิกตกลงยอมความกันเอง หรือบังคับเรียกค่าทำขวัญจากคู่กรณีโดยพลการตนเอง หรือการใช้อำนาจ ยศศักดิ์ เหนือกฎหมาย แต่ใช้วิธียื่นคำร้องทุกข์ ฟ้องศาล ให้ศาลพิจารณาดัดสิน โดยเหตุ

¹⁷ ณรงค์ พ่วงพิศ, ประวัติศาสตร์ไทย 3 : ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์ , 2523) หน้า 27.

เหล่านี้หรือรศคตีในสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงมีมากขึ้น เกินพระราชกำลังของพระมหากษัตริย์แต่เพียงพระองค์เดียวจะพิจารณาพิพากษาความทั้งปวงได้ จำเป็นต้องมอบอำนาจให้ขุนนางที่ใกล้ชิดช่วยแบ่งเบาพระราชภารกิจนี้ ดังปรากฏหลักฐาน จากข้อความแห่งคำปรารภในกฎหมายเก่าบางฉบับที่ประกาศใช้ตั้งแต่สมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) เช่น พระอัยการลักษณะลักพา และลักษณะโจร ที่แสดงให้เห็นว่ามีการโอนพระราชภารกิจให้ขุนนางปฏิบัติแทนพระมหากษัตริย์แล้ว¹⁸

ส่วนบุคคลที่ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้ปฏิบัติหน้าที่ในการใช้อำนาจตุลาการแทนพระองค์ พระมหากษัตริย์จำเป็นที่จะต้องเลือกสรรบุคคลที่มีความรู้ ความชำนาญ ความเข้าใจในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เพื่อตราตีบทกฎหมายต่าง ๆ วางแนวทางในการอำนวยความสะดวกธรรมในสังกัด นับแต่รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) เป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ทรงมอบอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการวินิจฉัยอรรถคดีของราษฎรให้แก่พระราชครูปริหิตาพฤตมาจารย์ ซึ่งเป็นมหาอำมาตย์ในราชสำนัก เป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาดคดีแทนพระองค์ โดยให้ถือหลักแห่งพระคัมภีร์พระธรรมศาสตร์¹⁹

การมอบอำนาจตุลาการให้พรหมณ์ปริหิตในระยะแรกนั้น มีขอบเขตค่อนข้างจำกัดมาก เพราะถ้ามีกรณีที่มีข้อวินิจฉัยได้ยาก ก็จะต้องนำความกราบบังคมทูลให้พระมหากษัตริย์พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย แม้เรื่องที่ทูลขอพระราชวินิจฉัยนั้นเป็นเรื่องเล็กน้อยที่เกี่ยวข้องผลประโยชน์ของบุคคลโดยเฉพาะ แต่พระมหากษัตริย์ก็ทรงฝักใฝ่พิเคราะห์ปัญหาทางคดีที่ได้รับการกราบบังคมทูลขึ้นมา ฉะนั้นการมอบหมายอำนาจตุลาการในสมัยแรกจึงมีลักษณะของ

¹⁸ร.แรงกาต์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยว่าด้วยศาลและวิธีพิจารณา, วารสารอัยการปีที่ 9 ฉบับที่ 102 (มิถุนายน 2539), หน้า 14.

¹⁹กระทรวงยุติธรรม, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช, หน้า 33.

การที่พระมหากษัตริย์เข้ามาทำกับการพิจารณาคดีความอย่าถึถ้วน และมีโอกาสตัดสินคดีความด้วยพระองค์เองอยู่บ่อยครั้ง

เมื่อผู้พิพากษาในยุคแรก ๆ มีอำนาจในการพิจารณาคดีค่อนข้างน้อย ประชาชนจึงไม่เชื่อฟังคำพิพากษาของขุนนาง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) จำเป็นต้องมีพระราชโองการให้ประชาชนปฏิบัติตามคำพิพากษาของขุนนาง²⁰

ในระยะต่อมา เริ่มมีพัฒนาไปในแนวทางที่ขุนนางที่ได้รับมอบอำนาจมีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีอย่างสมบูรณ์แบบขึ้น โดยไม่ต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูลขอพระบรมราชวินิจฉัยอยู่บ่อย ๆ อย่างในระยะแรก ๆ และต่อมาเสนาอำมาตย์ฝ่ายไทยจึงได้เข้ารับหน้าที่สำคัญเหล่านี้แทนจากฝ่ายพราหมณ์²¹

อย่างไรก็ดี พระมหากษัตริย์ก็ยังทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจอันเด็ดขาดในอันที่จะมีพระบรมราชวินิจฉัยชี้ขาดในอรรถคดี และพิจารณาเรื่องราวร้องทุกข์ที่ราษฎรทูลเกล้าถวาย ฎีกา เพื่อให้พระองค์ทรงใช้พระราชอำนาจตัดสินความ ซึ่งอาจจะเป็นการร้องทุกข์ทั่ว ๆ ไป หรือเรื่องราวทางคดีที่ทรงไม่เห็นพ้องด้วยกับคำพิพากษา เป็นต้น

ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีการปรับปรุงการปกครองบ้านเมืองทรงโปรดให้มีการแยกฝ่ายทหาร ออกจากฝ่ายพลเรือนเป็นครั้งแรก ด้วยการจัดตั้งตำแหน่ง สมุหกลาโหม เป็นตำแหน่งควบคุมฝ่ายทหาร และตำแหน่งสมุหนายกควบคุมฝ่ายพลเรือน ตำแหน่ง

²⁰ ร.แรงกาด, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยว่าด้วยศาลและวิธีพิจารณา, วารสารอัยการ ปีที่ 9 ฉบับที่ 102 (มิถุนายน 2539), หน้า 15.

²¹ กระทรวงยุติธรรม, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช, หน้า 34.

สมุหกลาโหม มีเจ้าพระยามหาเสนา เป็นหัวหน้าบังคับบัญชา ตรวจตราราชการ ฝ่ายทหารทั่วพระราชอาณาจักร และทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ด้วย ตำแหน่งสมุหนายก มีเจ้าพระยาจักรีศรีอริยวงศ์ เป็นผู้ดูแลฝ่ายกิจการพลเรือน ควบคุมจตุสดมภ์ทั้งสิ้น คือ เวียง วัง คลัง นา²²

สำหรับกรมต่าง ๆ ซึ่งตั้งขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ทางด้านบริหาร เป็นการแบ่งเบาพระราชภารกิจด้านต่าง ๆ ของพระมหากษัตริย์ในการปกครองประเทศ จึงมีส่วนในการรับผิดชอบในงานด้านตุลาการด้วย เมื่อคดีความมีจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะการใช้อำนาจตุลาการในชั้นตอนของการพิจารณาคดี ความรับผิดชอบจึงตกอยู่แก่ศาลของกรมต่าง ๆ โดยพิจารณาตามขอบเขตของภาระหน้าที่ทางราชการของแต่ละกรมเป็นหลัก ฉะนั้น ส่วนของการพิจารณาจะอยู่ในความรับผิดชอบของศาลของกรมทั้งสิ้น เว้นแต่ชั้นตอนที่จะต้องอาศัยกฎหมายในการชี้ขาดอย่างมาก การใช้อำนาจก็จะกลับมาที่ผู้มีความรู้ ความชำนาญ เป็นผู้รับผิดชอบ ดังจะเห็นได้จากการประทับฟ้องไปยังศาลต่าง ๆ ที่กระทำโดย ลูกขุน ณ ศาลหลวง

โดยเหตุนี้ มีการแยกหน่วยงานที่มีอำนาจในการพิจารณากับหน่วยงานที่มีอำนาจพิพากษาคดีออกจากกัน ทำให้มีระเบียบวิธีการปฏิบัติในการดำเนินกระบวนการในคดีต่าง ๆ พอสรุปได้ดังนี้

เมื่อมีคดีความเกิดขึ้นและราษฎรผู้ที่จะนำคดีมาฟ้องต่อศาล ต้องไม่ใช่บุคคลต้องห้ามตามกฎหมายตามพระไอยการลักษณะรับฟ้อง เช่น คนวิกลจริตบ้าใบ้ เป็นต้น และราษฎรจะต้องนำคดีมาฟ้องด้วยตนเองเว้นแต่เจ็บป่วยจึงให้พ่อแม่ พี่น้อง ลูกหลาน สามเณรียากระทำการแทน นอกจากนี้ก็อาจจะให้ผู้มีศักดิ์ดินาต่ำกว่า 400 ลงมา ซึ่งเป็นญาติพี่น้องกันว่าต่างแก่ต่าง

²²ณรงค์ พ่วงพิศ, ประวัติศาสตร์ไทย 3 : ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ แสงรุ่งการพิมพ์, 2523), หน้า 36-37.

แทนตนได้ ส่วนผู้มีศักดินา 400 ขึ้นไปนั้น ตามพระโอยการลักษณะตระลาการ บทที่ 92 กำหนดไว้ว่า ถ้าจะฟ้องร้องดำเนินคดีผู้มีศักดินา 400 ขึ้นไปด้วยกันก็ต้องมีทนายว่าความ แทนตน ถ้าไม่มีทนายศาลจะไม่รับฟ้องไว้พิจารณา²³ เนื่องจากเมื่อมีการฟ้องร้องดำเนินคดีต้องมีการออกหมายเกาะ นำตัวโจทก์ และจำเลยไปกักไว้ที่ตระลาการ ดังนั้น ผู้มีศักดินา 400 ขึ้นไปสามารถให้หมายเกาะตัวทนายไปกักไว้แทนตัวได้ โดยไม่ต้องถูกเกาะตัวเองให้เสียศักดีศรี

ในการเริ่มต้นดำเนินคดี ผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนต้องนำเรื่องราวที่เกิดขึ้นนั้นไปแจ้งความไว้เสียขั้นหนึ่งก่อน เรียกว่า ไป “ กฎหมาย ” กับพนักงานรับฟ้อง เมื่อทำคำกฎหมายเสร็จแล้วพนักงานรับฟ้องจะเรียกให้ผู้ที่มาฟ้องร้องไปทำคำฟ้องต่อไป ในการทำคำฟ้องและคำกฎหมายนั้น จะทำเป็นหนังสือไว้ ถ้าคดีความที่เกิดขึ้นยังไม่รู้ตัวผู้กระทำความผิด เช่น ถูกขโมยลักทรัพย์ไป แต่ไม่รู้ว่ามีใครเป็นผู้กระทำความผิด โจทก์ก็ต้องทำเพียงกฎหมายไว้ก่อน จนกระทั่งรู้ว่าผู้ใดเป็นผู้กระทำความผิดแล้วจึงมาทำคำฟ้องอีกต่อหนึ่งในภายหลัง แต่หากรู้ตัวผู้กระทำความผิดแล้วก็สามารถทำทั้งกฎหมาย และคำฟ้องได้ในเวลาเดียวกัน²⁴ เจ้าพนักงานรับฟ้องจะนำฟ้องของโจทก์เสนอลูกขุน ณ ศาลหลวงพิจารณา ถ้าลูกขุน ณ ศาลหลวงพิจารณาแล้วเห็นสมควรให้รับไว้พิจารณาก็จะส่งคดีไปยังตระลาการศาลต่าง ๆ ที่มีหน้าที่พิจารณาคดีประเภทนั้น ตามพระธรรมนูญ เช่น ความแพ่งที่จำเลยเป็นสมนอก และเป็นคดีที่กล่าวไว้ในสถานเบา เช่น ค่าสเบประมาท ทะเถโลม ช่มขืนมิได้ถึงชำเรา ทูบตอยตบตีด้วยไม้หรือมือไม่ถึงสาหัส กู้หนี้ยืมสิน ศาลแพ่งกลางทำหน้าที่พิจารณา²⁵ เป็นต้น เมื่อตระลาการได้รับฟ้องของโจทก์แล้วจะต้องตรวจฟ้องก่อนว่าควรจะรับไว้พิจารณาหรือไม่ วิธีการตรวจฟ้องของตระลาการนั้น ตามพระโอยการลักษณะรับฟ้อง บทที่ 4 กำหนดหลักเกณฑ์ไว้ว่า ให้ตระลาการพิจารณาคำฟ้อง และคำกฎหมายที่ราษฎรอ้างว่าได้ทำไว้แล้ว หากหนังสือฟ้องร้องและคำกฎหมายตรงกันให้ตระลาการ

²³ กระทรวงยุติธรรม , ที่ระลึกนิทรรศการทางการศาลสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี , หน้า 9.
²⁴ พระวรภักดีพินุลย์ , ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย , หน้า 305.
²⁵ กรมศิลปากร , กฎหมายตราสามดวง , หน้า 80.

พิจารณาต่อไป แต่ถ้าไม่ตรงกัน ห้ามมิให้ตระลาการรับไว้พิจารณา นอกจากนี้ หากมีลักษณะใดลักษณะหนึ่งซึ่งเป็นการต้องห้ามตามกฎหมายจะรับไว้พิจารณาไม่ได้ เช่น คำกฎหมายและคำฟ้องไม่ตรงกันคดีเรื่องเดียวฟ้องได้ศาลเดียวจะฟ้องร้องผู้ันั้นอีกไม่ได้ ตามพระไอยการลักษณะรับฟ้อง บทที่ 6 โจทก์ฟ้องคดีโดยมิได้สังกัดมูลนายตามพระไอยการลักษณะรับฟ้อง บทที่ 10 โดยโจทก์ต้องฟ้องคดีภายในกำหนดอายุความ ซึ่งการฟ้องคดีจะมีกำหนดอายุความเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับว่าเป็นคดีประเภทใดถ้าเป็นการวิวาทคำดี มีกำหนดอายุความ 15 วัน แต่ถ้าเป็นคดีลักทรัพย์ ฆ่าทรัพย์ ฝากทรัพย์ ยืมทรัพย์ ให้ฟ้องภายใน 3 เดือน เป็นต้น²⁶ เมื่อตระลาการได้รับฟ้องของโจทก์ไว้พิจารณาแล้ว ตามพระไอยการลักษณะรับฟ้อง บทที่ 8 ตระลาการต้องส่งไฉนด หรือหมายเรียกไปยังมูลนายของจำเลยไม่ใช่ส่งให้แก่จำเลยโดยตรง และมูลนายมีหน้าที่ส่งไฉนดฉบับนั้นให้แก่จำเลย ซึ่งเป็นไพร่หรือทาส รวมทั้งควบคุมตัวจำเลยไปส่งตระลาการภายในวันที่กำหนดในหมายนั้นด้วย²⁷ และเมื่อโจทก์และจำเลยมาพร้อมกันแล้วให้ตระลาการสอบถามคำฟ้องของโจทก์ และคำให้การของจำเลยถ้ามีประเด็นใดที่โจทก์และจำเลยให้การไม่ตรงกัน ตระลาการต้องส่งสำนวนไปให้ลูกขุน ณ ศาลหลวงทำการชี้สองสถาน หลังจากนั้นจะส่งกลับไปให้ตระลาการพิจารณาสืบพยานตามคำชี้สองสถานของลูกขุน ณ ศาลหลวง เมื่อตระลาการสืบพยานเสร็จแล้วจะต้องรับฟังพยานหลักฐานตามพระไอยการลักษณะพยาน กล่าวคือ ต้องเป็นพยานหลักฐานในสำนวนห้ามมิให้รับฟังพยานหลักฐานนอกสำนวน เว้นแต่พยานหลักฐานนอกสำนวนนั้นสอบานตนแล้วและให้การตรงกับถ้อยคำที่ตระลาการรับฟังมาสามารถรับฟังได้ และต้องเป็นคำเบิกความของพยานที่ให้การตรงประเด็นเท่านั้น ตระลาการจะให้เสมียนคัดคำให้การต่างฟ้องของโจทก์ คำให้การแก้ฟ้องของจำเลย คำให้การพยานทุกคนในคดี รวมทั้งคำค้านตั้งพยานรวมกันไว้ เรียกว่า “กระทงแกลง” และอ่านทานกระทงแกลงให้โจทก์ และจำเลยฟัง หากโจทก์ จำเลยไม่คัดค้านก็ให้โจทก์จำเลยลงชื่อในใบบันทึกทำกระทงแกลงโดยยินยอมให้ตระลาการนำกระทงแกลงนั้นส่งให้ลูกขุน ณ ศาลหลวงวงกาเอาความที่ไม่สำคัญออก เมื่อลูกขุน ณ ศาลหลวง วงกาสำนวน

²⁶ พระวรภักดีพิบูลย์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, หน้า 305.

²⁷ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย 2352-2453 ตอนที่ 1 ด้านสังคม (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2517), หน้า 218.

กระทรวงแถลงแล้ว ระยะเวลาจะนำโจทก์และจำเลยไปรับกระทรวงแถลงนั้นกลับมาคัดลอกใหม่ โดยตัดเอาผลความออกตามที่ลูกขุน ณ ศาลหลวงวงกาไว้ หลังจากนั้น ระยะเวลา โจทก์ และจำเลยก็จะนำสำนวนกระทรวงแถลงที่คัดลอกใหม่แล้ว ไปให้ลูกขุน ณ ศาลหลวงปรึกษาชี้ขาด²⁸

การปรึกษาชี้ขาดของลูกขุน ณ ศาลหลวงเป็นเพียงหน้าที่ดีความ และสรุปข้อเท็จจริงจากคำให้การต่างฟ้องของโจทก์ คำให้การของจำเลย และคำให้การพยานทุกคนจากกระทรวงแถลงเท่านั้น พิจารณาได้จากคดีจีนหลี่ และนายสา กล่าวคือ คดีนี้เป็นคดีแพ่ง จีนหลี่โจทก์ฟ้องนายสาให้ส่งขันน้ำพานรองจอกलयเงินถมตะทอง 1 สำหรับ มาให้โจทก์ โดยอ้างว่า ครั้งเมื่ออำแดงอยู่ยังไม่ได้ตายได้บอกให้ขันน้ำพานรองจอกलयเงินถมตะทองดังกล่าวแก่โจทก์ แต่โจทก์ยังหาได้รับเอาขันน้ำพานรองจอกलयเงินถมตะทองนั้นจากอำแดงอยู่ไม่ หลังจากนั้นประมาณ 2 เดือน อำแดงอยู่เสียชีวิต ทรัพย์มรดกทั้งหมด รวมทั้งขันน้ำพานรองจอกलयเงินถมตะทอง 1 สำหรับ ตกอยู่กับนายสาบุตรอำแดงอยู่ และไม่ยอมมอบให้แก่โจทก์ โจทก์จึงนำความมาฟ้องเรียกเอา ขันน้ำพานรองจอกलयเงินถมตะทอง 1 สำหรับ จากนายสาตามที่อำแดงอยู่บอกไว้ นายสาจำเลยให้การว่า ขณะเมื่ออำแดงอยู่มารดาจำเลยยังมีชีวิตอยู่ได้บอกให้ ขันน้ำพานรองจอกलयเงินถมตะทอง 1 สำหรับกับโจทก์หรือไม่จำเลยไม่ทราบ จำเลยจึงไม่ยอมส่ง ขันน้ำพานรองจอกलयเงินถมตะทองดังกล่าวนี้ให้โจทก์ โจทก์จึงตำว่าจำเลยต่าง ๆ นานา โดยมีขุนสุภาไชย ทำหน้าที่เป็นระยะเวลาพิจารณาคดี หลังจากที่ระยะเวลาพิจารณาคดีเสร็จแล้วได้ส่งไปให้ลูกขุน ณ ศาลหลวง ปรึกษาชี้ขาด มีใจความดังนี้

“พิจารณาได้ความตามข้อหาคำให้การพยานฐานพิจารณาประการนี้ มูลคดีที่ข้อจีนหลี่โจทก์หานายสาจำเลยให้การต่างคนต่างอ้างพยานสืบ จีนหลี่โจทก์อ้างนายยังอำแดงศุขพยานไม่ต้องค้าน นายสาจำเลยอ้างนายมาเป็นพยานไม่ต้องค้าน 1 ปาก เบิกความยุติเจือกันสมข้อหาจีนหลี่โจทก์ สมคำให้การนายสาจำเลย ขึ้นเป็นประมาณในการพิพากษาเล่าก็ไม่เท่าที่ข้อจีนหลี่โจทก์ฟ้องรับในข้อหาเป็นข้อใหญ่ใจความว่าอำแดงอยู่ป่าจีนหลี่ยังไม่ตายได้บอกให้ขันน้ำ

²⁸ กระทรวงยุติธรรม , 100 ปี กระทรวงยุติธรรม , หน้า 18.

พานรองจอกลอยเงินถมตะทอง 1 สำหรับกับเงินหลี แต่เงินหลียังหาได้รับขันน้ำพานรองจอกลอยเงินถมตะทอง 1 สำหรับมาจากอำแดงอยู่ไม่ ก็ควรฟังเอาฟ้องรับเงินหลีข้อนี้เป็นจริงได้ ถึงจะสืบพยานเบิกความสมข้อหาคำให้การ ก็ไม่เท่าเงินหลีโจทก์ฟ้องรับ ควรฟังเอาเป็นจริงตามฟ้องรับได้ว่าอำแดงอยู่แป้นแต่ออกปากบอกให้ขันน้ำพานรองจอกลอยเงินถมตะทอง 1 สำหรับเป็นมรดกตกอยู่กับนายสาบุตรอำแดงอยู่ เงินหลีโจทก์ไปขอขันน้ำพานรองจอกลอยเงินถมตะทอง 1 สำหรับกับนายสา นายสาจึงไม่ให้ ซึ่งพิจารณาได้ความเช่นนี้จะควรให้นายสาจำเลยให้ขันน้ำพานรองจอกลอยเงินถมตะทอง 1 สำหรับกับเงินหลีโจทก์หรือไม่ควรอันใด นายสาจำเลยจะมีความผิดบ้างหรือหาความผิดมิได้ และจะต้องด้วยบทกฎหมายบทหนึ่งบทใด ให้ผู้ปรับวางบทปรับมาให้แจ้ง...”²⁹

เมื่อลูกขุน ณ ศาลหลวงปรึกษาชี้ขาดแล้ว ตระลาการจะนำโจทก์ และจำเลยไปรับคำปรึกษา ชี้ขาดลงมา ตระลาการจะอ่านคำปรึกษาชี้ขาดให้โจทก์จำเลยฟัง ถ้าคู่ความรับว่าถูกต้องแล้ว ตระลาการก็จะทำกระตมกลง และคำปรึกษาชี้ขาดลงในกระตมไทย เรียกว่า “ระวางใบสั่ง” และส่งตัวไปให้ผู้ปรับตัดสินว่า ผู้ใดผิดหรือไม่ผิดและจะปรับไหมหรือไม่เพียงใดจึงจะแล้วเสร็จ

นอกจากนี้ ถ้าเป็นความนครบาลซึ่งเทียบได้กับความผิดอาญาแผ่นดินในปัจจุบันนี้แล้ว ตระลาการจะมีวิธีได้สวนพิเศษกว่าคดีธรรมดา กล่าวคือ เมื่อโจทก์ฟ้องจำเลยในคดีที่เป็นความนครบาล จำเลยปฏิเสธข้อกล่าวหา ก็จะทำให้โจทก์จำเลยอ้างพยาน ตระลาการสืบพยานโจทก์จำเลยด้านตั้งพยานซึ่งกันและกัน ตระลาการคัดค้านตั้งพยานของคู่ความออกสอบถามพยานเช่นเดียวกับในคดีแพ่ง แต่มีข้อยกเว้นอยู่ว่า ถ้าตระลาการสืบพยานรังวัด หรือเจ้าหน้าที่ซึ่งตระลาการให้รังวัดสถานที่เกิดเหตุ คู่ความจะด้านตั้งพยานรังวัดนั้นไม่ได้ เพราะเป็นพยานที่

²⁹ กระทรวงยุติธรรม “ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิติ”, แฟ้มอธิบายกระทรวงศาล และกระบวนการพิจารณาความอย่างเก่า.

ตระลาการสืบเอง เมื่อตระลาการทำหน้าที่พิจารณาความสืบพยานแล้ว หากคดีนั้นลูกขุนพิจารณาว่าจำเลยมีพินัย โดยลักษณะที่ถือว่าจำเลยมีพินัยนั้น มี 3 ประการ คือ

1. คำให้การของจำเลยมีพินัย
2. พยานโจทก์และพยานรับฟังคดีเบิกความตรงตามฟ้องของโจทก์
3. พวกฟ้องฝ่ายจำเลยให้การขัดทอดกันตั้งแต่สามปากขึ้นไป

หากคดีนั้นเข้าลักษณะใดลักษณะหนึ่งในสามลักษณะนี้ ถือว่าจำเลยมีพินัย และลูกขุนจะให้ตระลาการชักฟอกจำเลยตามจารีตนครบาล คือ เอาจำเลยสวมคายนวผู้ท้าวเอวเสียน 5 ทีแล้วถาม ถ้าจำเลยไม่รับก็ใช้ไม้ปัดขมิบ ตอกเล็บ ใช้ลวดหนังตีแข่งพร้อมกับถามไปด้วยเป็นจำนวน 1 ยก คือ 30 ที ถ้าจำเลยรับสารภาพ ตระลาการก็จะทำรายงานชักฟอกและคำให้การของจำเลยซึ่งเรียกว่า สำนวนคำให้การกระบวนพิจารณา ส่งลูกขุน ณ ศาลหลวง ลูกขุนพิจารณาแล้ว ส่งเป็นระวางใบสั่งให้ผู้ปรับวางบทปรับโทษจำเลยตามกฎหมาย

แต่ถ้าถึงขั้นใช้ลวดหนังตีแข่ง 30 ทีแล้วจำเลยก็ยังไม่รับสารภาพ ตระลาการก็จะรอให้แผลจำเลยหายเสียก่อน แล้วจึงดำเนินการตามจารีตนครบาลต่อไป กล่าวคือ ผูกจำเลยไว้แล้วเสียนครั้งละ 5 ทีสลับกับถามเรื่อยไป จนครบ 3 ยก คือ 90 ที จำเลยยังยืนกรานปฏิเสธอยู่ ตระลาการก็จะคัดสำนวนคำให้การกระบวนพิจารณา ส่งให้ลูกขุน ณ ศาลหลวง ถ้าลูกขุนเห็นว่าสำนวนของจำเลยนั้นมีพินัยเพียงเล็กน้อยอยู่ข้อเดียว ลูกขุนก็จะให้ตระลาการเรียกประกันทัณฑ์บนจำเลยไว้แล้วจะปล่อยตัวไป แต่ถ้าจำเลยมีพินัยมากถึงสองข้อขึ้นไป ทำให้ดูเป็นข้อใหญ่หรือมีพินัยเป็นข้อใหญ่สองข้อ ลูกขุนก็จะให้ตระลาการส่งตัวจำเลยไปจำไว้หน้าคุกฐานเป็นผู้ร้ายใจแข็ง³⁰

³⁰ สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ และคณะ, รายงานผลการวิจัยวิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี : ภาควิธีสบัญญัติ (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2525), หน้า 12 - 13.

การได้สวนซักฟอกของตระลาการในความนครบาลนี้ เป็นวิธีการที่แสดงถึงความรุนแรงในการใช้อำนาจของตระลาการในสมัยก่อนซึ่งอาจทำให้ผู้บริสุทธิ์ต้องรับโทษทัณฑ์ เพราะไม่อาจทนรับความเจ็บปวดจากการทรมานตามจารีตนครบาลได้

ดังนั้นจากการพิจารณาดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า การปฏิบัติหน้าที่ของลูกขุนในคดีแพ่ง และคดีอาญามีความแตกต่างกัน โดยในคดีแพ่งนั้นลูกขุนจะทำหน้าที่ตีความสรุปข้อเท็จจริงจากคำฟ้องของโจทก์ คำให้การของจำเลย และคำให้การพยานในคดีเท่านั้น แต่ในคดีอาญา ลูกขุนจะเป็นผู้พิจารณาว่าคดีมีพิรุณหรือไม่ ถ้ามีพิรุณ ลูกขุนจะสั่งให้ตระลาการพิจารณาซักฟอกจำเลยต่อไป ถือว่าเป็นข้อแตกต่างบางประการในการปฏิบัติหน้าที่ของตระลาการในคดีแพ่ง และคดีอาญาในสมัยก่อน

อย่างไรก็ดี แม้ว่าศาลหลวงจะเป็นหน่วยงานหลัก ที่ทำหน้าที่ในการพิจารณาคดี โดยที่ลูกขุน ณ ศาลหลวง เป็นผู้พิพากษาก็ตาม แต่อำนาจในการพิพากษาก็มิได้สมบูรณ์ เพราะมีอำนาจจำกัดเฉพาะการชี้ขาดความผิดถูก ในคดีตามตัวบทกฎหมายเท่านั้น แต่อำนาจในการกำหนดโทษ มิได้เป็นอำนาจของลูกขุน แต่เป็นอำนาจของผู้ปรับ ทำหน้าที่ปรับบทกฎหมาย³¹

ต่อมาในปี พ.ศ.2165 ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมทรงตราพระธรรมนูญศาลยุติธรรม โดยแบ่งศาลพิจารณาคความตามกรมต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น

- ความอาชญาประเภทข่มเหงรังแกกัน เช่น เกาะกุมขังบุคคลโดยมิชอบบังคับเอาทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตน เป็นต้น เป็นกระทรวงอาชญาศาลราชฎีได้พิจารณาหากจำเลย

³¹ ชัย เรื่องศิลป์ , ประวัติศาสตร์ไทย 2352 - 2453 ตอนที่ 1 ด้านสังคม , หน้า

มิใช่ตระลาการ ชุนประชาเสพเป็นผู้พิจารณา แต่ถ้าจำเลยเป็นสมโน * ชุนวินอาชญาเป็นผู้พิจารณาและถ้าเป็นความอาชญาในหัวเมือง ชุนปลัดหรือรองปลัดเป็นผู้พิจารณา³²

- ความอุทธรณ์ ทวยราษฎรจะร้องฟ้องหาอุทธรณ์แก่ตระลาการและโรงศาลกรมใด ๆ ว่ามิเป็นใจให้พิจารณาก็ดี ว่าพิพากษาความผิดสำนวนก็ดี หาตระลาการผู้ถามความและผู้ถือสำนวน เช่น เป็นใจด้วยลูกความ ถามความให้ผิดด้วยสำนวนมิได้เป็นธรรมก็ดี มิรับเขียนเอาว่ารับให้การต้องข้อหา มิเขียนเอาก็ดี เขียนแล้วลบกลับสำนวนเสียก็ดี ไม่ได้เผชิญบ้านพยานเทียบสำนวนและสันคำค้ำนเสียมิได้ ถามพยานและอันคำท้วงติงทูลเสีย และอันใจทักจำเลยมิให้เอามาว่าและแนะนำเสียมสอนด้วยลูกความ ทำชู้ด้วยลูกความ กล่าวหาพยานว่าเข้าด้วยข้างใดข้างหนึ่ง มิได้ว่าตามรู้ตามเห็น เป็นต้น เป็นกระทรวงอุทธรณ์ ศาลหลวงได้พิจารณา ถ้าเป็นหัวเมือง ศาลหน้าเมืองผู้รักษาเมืองได้พิจารณา³³

นอกจากนี้ ยังมีศาลเพิ่มขึ้นอีกตามเวลาที่ต้องการ เช่น ความระหว่างเงินกับเงินเป็นกระทรวงกรมท่าซ้าย ความแขกกับแขกหรือแขกเป็นจำเลยเป็นกระทรวงกรมท่าขวาความนครบาล³⁴

สำหรับความที่เกิดขึ้นในส่วนภูมิภาคนั้น หลังจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงปรับปรุงการปกครองด้วยการแยกการทหารออกจากพลเรือนในส่วนกลาง และในส่วนภูมิภาค

* สมโน หมายถึง พวกที่สังกัดในพระเจ้าแผ่นดินโดยตรงหรือพวกที่สังกัดกรมวัง

³² กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง, หน้า 77.

³³ พระ.วรภักดีพิบูลย์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (พระนคร : โรงพิมพ์วิบูลย์กิจ, 2495), หน้า 264.

³⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน และพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายกัลย์ อิศรเสนา ณ อยุธยา 22 มีนาคม, หน้า 39.

ขยายเขตปกครองราชธานีให้กว้างขวางออกไปโดยรอบ โดยได้แบ่งหัวเมืองออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว ระบบศาลและตราการในหัวเมืองจะจัดตั้งขึ้นตามแบบเดียวกับศาลและตราการในเมืองหลวง คือ ชุนนางแต่ละคนจะมีศาลตัดสินในกรมของตน แต่เจ้าเมืองและกรมการเมืองจะร่วมกันจัดตั้งศาลเป็นคณะทำหน้าที่แทนลูกขุน เพราะลูกขุนอยู่ไกลเกินไปที่จะให้คำปรึกษาได้สะดวก

เจ้าเมืองตามหัวเมืองต่าง ๆ เหล่านี้เป็นตุลาการชำระความและวินิจฉัยสวาคดีทวงยุติธรรม เพียงผู้เดียว ด้วยเห็นตระหนักว่า " มีแต่ผู้เป็นใหญ่เป็นประธานผู้เดียวมีเสียงให้แพ้ให้ชนะได้ บรรดาเจ้าพนักงานรอง ๆ อื่น ๆ มีเสียงแต่เพื่อจะสนองคำหาหรือเท่านั้น แต่ตำแหน่งผู้เป็นประธานอันสุดสำคัญยังมีจำเพาะตกไปอยู่แก่เจ้าเมือง และอาจบังคับราชการได้สิทธิขาดถึงรับราชบาทว์ และประหารชีวิตถ้าเกิดการจำเป็นสมควรจะต้องทำ เว้นแต่พระพุทธรูปเจ้าอยู่หัวจะมีพระบรมราชโองการสั่งให้เปลี่ยนแปลงแก้ไขเป็นอย่างอื่น " ³⁵ แสดงว่าเจ้าเมืองตามหัวเมืองต่าง ๆ มีอำนาจบังคับบัญชาสิทธิขาดอย่างเต็มที่ แม้ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงมี อำนาจแต่งตั้งเจ้าเมืองต่าง ๆ แต่หัวเมืองชั้นนอกที่ห่างออกไป ตำแหน่งเจ้าเมืองนี้มีอยู่แล้วเพราะบางเมืองก็สืบทายาทต่อ ๆ เป็นประเพณี ราชธานีเพียงแต่ยอมรับอำนาจเจ้าเมืองเท่านั้น เมื่อเจ้าเมืองได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการคือได้สัญญาบัตรจากราชธานีแล้ว ก็มีอำนาจเก็บภาษีใช้ไพร่และเก็บเงินราชการจากไพร่รวมทั้งสิทธิลงโทษพลเมืองด้วย เหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะปัญหาทางด้านการคมนาคมในการติดต่อหัวเมืองไกล ๆ และอีกประการหนึ่ง พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทรัพย์น้อย ไม่สามารถส่งข้าราชการของตนในปกครองหัวเมืองได้มากนัก ³⁶ และเจ้าเมืองยังมีอำนาจแต่งตั้งข้าราชการตามหัวเมืองต่าง ๆ เป็นกรมการเมืองด้วย

³⁵ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำครุสภา ,2505), หน้า 41.

³⁶ แถมสุข นุ่มนนท์, ประวัติศาสตร์ไทย : งานวิจัย (นครปฐม : คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523), หน้า 29.

สำหรับอำนาจการปรับลงโทษในคดีที่เกิดขึ้นตามหัวเมืองต้องส่งสำนวนไปให้เมืองคู่ปรับทำการปรับโทษ หากเป็นความแขวงจังหวัดให้พระเกษมราชสุภาวดีเจ้ากรมแพ่งเกษมเป็นผู้ปรับบทลงโทษ ตามพระราชกำหนดเก่า บทที่ 21 มีสาระสำคัญคือ

“ ... หากเป็นความหัวเมืองไม่ว่าจะเป็นหัวเมืองเอก เมืองโท เมืองตรี เมืองจัตวา หัวเมืองทางปากน้ำได้และทางเหนือ รวมทั้งแขวงจังหวัด ผู้รักษาเมือง ผู้รั้งกรมการ และขุนหมื่นแขวง พันแขวง และนายอำเภอทั้งปวง จะปรับใหม่ตามอำเภอใจไม่ได้ ถ้าเป็นเนื้อความแขวงจังหวัดย่อมบอกเรื่องราวความซึ่งราษฎรฟ้องร้องกัน ส่งเข้ามายังกรมพระนครบาล กรมพระนครบาลส่งไปให้พระเกษม พระเกษมจึงปรับมาว่าเนื้อความราษฎรหากันเป็นเนื้อความแต่เพียงแค่นี้ การลงโทษต้องเป็นไปตามพระไอยการ ถ้าเนื้อความเมืองธนบุรี ให้ส่งไปให้กรมการเมืองนนทบุรีปรับ ความเมืองสาครบุรีและเมืองสมุทรปราการ เมืองพระประแดง ให้ส่งไปกรมการเมืองธนบุรีปรับ ความเมืองแม่กลองให้ส่งไปให้กรมการเมืองราชบุรี ความเมืองราชบุรีส่งไปให้กรมการเมืองแม่กลองปรับ ความเมืองแม่กลองสุพรรณบุรีส่งไปให้กรมการเมืองนครชัยศรีปรับ ความเมืองนครชัยศรีส่งไปให้กรมการเมืองสุพรรณบุรีปรับ ความเมืองสิงห์บุรีส่งไปให้กรมการเมืองสรรคบุรีปรับ ความเมืองสรรคบุรีส่งไปให้กรมการเมืองสิงห์บุรีปรับ ความเมืองวิเศษไชยชาญส่งไปให้กรมการเมืองลพบุรีปรับ ความลพบุรีส่งไปให้กรมการเมืองวิเศษไชยชาญปรับ ความเมืองอินทนนบุรีส่งไปให้กรมการเมืองพรหมบุรีปรับ ความเมืองพรหมบุรีส่งไปให้กรมการเมืองอินทนนบุรีปรับ ความเมืองชัยนาทบุรีส่งไปให้กรมการเมืองอุทัยธานีปรับ และความเมืองอุทัยธานีส่งไปให้กรมการเมืองชัยนาทบุรีปรับ....”³⁷

แต่มีข้อยกเว้นว่าถ้าความในหัวเมืองใดมีระยะทางไกลจากกันตั้งแต่ 2 ขึ้นไป ให้ว่ากล่าวกันในเมืองนั้นเองได้ แต่ให้ผู้รักษาเมืองผู้รั้งขุนปลัดขุนนยกะบัตร และกรมการลูกน้อง

³⁷ กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง, หน้า 635.

พร้อมกันให้ครบองค์คณะ³⁸

จากหลักการที่ว่าอำนาจสูงสุดของประเทศเป็นของพระมหากษัตริย์แต่ผู้เดียวและการที่พระมหากษัตริย์ทรงมอบหมายการใช้อำนาจตุลาการให้ขุนนางที่ละน้อยจนกระทั่งมีอำนาจมากขึ้นตามความเหมาะสมเสมอ ดังจะเห็นได้จากวิวัฒนาการการมอบอำนาจที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ถือได้ว่า ผู้ที่ได้รับมอบหมายในการใช้อำนาจตุลาการนั้นก็ด้วยพระมหากษัตริย์ทรงมอบหมายให้ใช้อำนาจแทนเท่านั้น และยังคงยึดถือมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบันนี้ ดังเช่น - รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 มาตรา 233 บัญญัติว่า "การพิจารณาพิพากษารอคดีเป็นอำนาจของศาลซึ่งต้องดำเนินการตามรัฐธรรมนูญตามกฎหมาย และในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์" นอกจากนี้ในทางปฏิบัติ หมายถึงบุคคลให้ไปศาล หรือ ในแบบของคำพิพากษาต่าง ๆ ก็ระบุไว้ว่ากระทำในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ด้วย

2.2.3 หลักกฎหมายเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ

หลักเกณฑ์เกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการเริ่มที่มาตั้งแต่ในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี โดยส่วนมากมีลักษณะเป็นคำตักเตือนทางมารยาทให้ตุลาการพิจารณาพิพากษาคดีด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและบริสุทธิ์ยุติธรรม ดังปรากฏตามศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชว่า ไพร่ฟ้าลูกเจ้าขุนมีแลผิดแผกแสงสว่างกัน สนวนดูแท้ แล้วจึงแล่งความแก่ เข้าด้วยชื่อ บ่อเข้าผู้ลักมักผู้ชอน กับอีกตอนหนึ่งว่า "เห็นข้าวท่านบิใคร่พันเห็นสินท่านบ่อใคร่เด็ด " คือ การพิจารณา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³⁸ พิชาน ดโนทัย, กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แพร่พิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล , 2518), หน้า 26.

ตัดสินความนั้นต้องไม่เห็นแก่สินจ้างบนหรือของกำนัลต่าง ๆ³⁹ ข้อความในศิลาจารึกทั้งสองตอนนี้เป็นหลักเกณฑ์อธิบายถึงคุณสมบัติของตุลาการในสมัยสุโขทัย เพราะฉะนั้นการที่บัญญัติหลักเกณฑ์เกี่ยวกับคุณสมบัติตุลาการไว้ แม้ว่าหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในสมัยสุโขทัยจะเป็นเพียงคำตักเตือนทางมารยาทแต่หากตุลาการปฏิบัติหน้าที่โดยทุจริตรัฐอธิปัตย์ลงโทษได้ตามสมควร

ครั้นต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระมหากษัตริย์ทรงตราพระราชศาสตร์เกี่ยวกับตุลาการ คือ พระไอยการลักษณะตระลาการในรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชาในปี พ.ศ.2236 และได้มีการบัญญัติเพิ่มเติมในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ปี พ.ศ.2268 ทำให้ในสมัยกรุงศรีอยุธยานี้เริ่มมีบทกฎหมายเกี่ยวกับตุลาการชัดเจนขึ้น ซึ่งพระไอยการลักษณะตระลาการนี้ เป็นกฎหมายสำคัญที่บัญญัติถึงคุณสมบัติ การควบคุมคุมความประพฤติของตระลาการผู้ซึ่งทำหน้าที่พิจารณาคดี และการใช้อำนาจของตระลาการ นอกจากนี้ยังมีพระราชศาสตร์บางฉบับที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้นและได้มีการบัญญัติเรื่องตระลาการไว้ด้วยเช่นกัน คือ ลักษณะอาญาหลวง ได้มีการบัญญัติเรื่องการควบคุมคุมความประพฤติของตุลาการบางส่วน หลักสำคัญของกฎหมายดังกล่าวข้างต้น สามารถพิจารณาได้ ดังนี้

2.2.3.1 หลักกฎหมายเกี่ยวกับการกำหนดคุณสมบัติและควบคุมความประพฤติของตุลาการ

พระไอยการลักษณะตระลาการได้บัญญัติคุณสมบัติของตระลาการผู้ซึ่งทำหน้าที่พิจารณาคดี ต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

ตระลาการที่นับถือศาสนาเดียวกัน หรืออยู่ในประเทศเดียวกันกับคู่ความ

³⁹หลวงสุทธิวาทนฤพุมิ, คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมาย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516) หน้า 142.

- ตระลาการเป็นนายร้อยหรือนายแขวงในหัวเมืองส่วนนอก
- ตระลาการที่มีใจไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง
- ตระลาการที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นตัวแทนตระลาการผู้ใหญ่
- ตระลาการที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง
- ตระลาการผู้ที่ได้รับเลือกเข้ามาด้วยความยินยอมของคู่ความทั้งสองฝ่าย⁴⁰

นอกจากนี้ในคดีใดตระลาการผู้ซึ่งทำหน้าที่พิจารณา มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง กล่าวคือ เป็นภริยาของตระลาการ หรือญาติพี่น้องของตระลาการแล้ว ตระลาการจะทำหน้าที่พิจารณาคดีนั้นไม่ได้ เพราะอาจจะให้กระบวนการพิจารณาคดีขาดความน่าเชื่อถือไม่เป็นไปโดยเที่ยงธรรมได้⁴¹

เนื่องจากในสมัยก่อนถือว่าการตัดสินคดีคลาดเคลื่อนผิดทำนองคลองธรรมมีสาเหตุ 2 ประการ คือ ผู้พิพากษาพิจารณาคดีไม่เป็นธรรม และพยานเท็จเพราะฉะนั้นถ้าทั้งสองสิ่งนี้ดีแล้ว การดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีจะเป็นไปด้วยความยุติธรรม ดังนั้น ผู้ที่ทำหน้าที่ตุลาการต้องมีคุณสมบัติตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย และจะต้องมีกฎหมายควบคุมความประพฤติของตุลาการด้วย เพราะตุลาการมีอำนาจมากในการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดี อาจจะทำให้มีการใช้อำนาจประพฤติปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบได้ จึงจำเป็นต้องมีกฎหมายเพื่อควบคุมและมีบทลงโทษสำหรับตุลาการที่ฝ่าฝืน ดังนี้

⁴⁰ คอวริช เวลล์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, แปลโดย กาญจณี ละอองศรี (สมเกียรติกุล) และยุพา ชุมจันทร์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ โครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 155.

⁴¹ หลวงสิทธิวาทนฤๅฒิ, คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมาย, หน้า 46-47.

1. การดำเนินกระบวนการพิจารณา พินิจพิจารณาคดีของตุลาการต้องเป็นไปตามกฎหมาย หากตุลาการจะลงโทษคู่ความผู้กระทำความผิด ต้องทำพอสมควรแก่เหตุ และชอบด้วยกฎหมาย เช่น คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง กระทำความผิดกฎหมายบัญญัติโทษไว้ไม่ถึงขั้นใส่ชื่อใส่ค่าใส่ไซ้ ตุลาการที่ไม่ควรที่จะลงโทษคู่ความเช่นนี้ หรือ หากตุลาการลงโทษคู่ความโดยไม่มีเหตุอันสมควรตามกฎหมาย เช่น จำชื่อค่า ใส่ตรวน ตากแดดตากฝน มัดผูกคอถือว่าตุลาการกระทำละเมิดต้องได้รับโทษ เป็นการกำหนดโทษเพื่อเป็นการควบคุมความประพฤติ ในการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการให้เป็นที่ยอมรับสามารถอำนาจความยุติธรรมได้⁴²

2. ตระลาการ ผู้ทำหน้าที่พิจารณาความต้องประพฤติตนให้เหมาะสมไม่ยุ่งเกี่ยวกับคู่ความหรือกระทำละเมิดต่อคู่ความในทางเสียหาย หากตระลาการฝ่าฝืนต้องได้รับโทษ เช่น คู่ความเป็นหญิงตระลาการ ไปยุ่งเกี่ยวกับคู่ความในทางชู้สาว ถ้าหญิงนั้นมีสามีแล้วถือว่าตระลาการกระทำผิดฐานผิดเมียท่านต้องลงโทษปรับไหม ถ้าหญิงไม่ยินยอมแต่ตระการใช้อำนาจข่มขืนหญิงนั้น ตระลาการต้องถูกลงโทษปรับไหม และถอดถอนออกจากตำแหน่ง นอกจากนี้ ลูกขุน ตระลาการ ต้องไม่เสพสุรา สูบฝิ่น เล่นการพนัน หรือ ลักลอบเจรจาความกับคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทำให้อีกฝ่ายเสียหาย เพราะจะทำให้ตุลาการขาดความเชื่อถือไม่ได้รับความไว้วางใจจากราษฎร และหากตุลาการกระทำการดังกล่าวก็จะต้องถูกลงโทษตามพระโอบายการลักษณะอาญาหลวง

3. ตระลาการต้องพิจารณาความโดยเร็ว ไม่ล่าเอียงเข้าข้างคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เห็นแก่สินจ้างสินบน เรียกเอาทรัพย์สินเงินทองจากคู่ความและพิจารณาคดีโดยไม่ยุติธรรม หากตระการผู้ใด ฝ่าฝืนถือว่าตระลาการผู้นั้นละเมิดมีโทษ 6 สถาน

โทษ 6 สถานนั้นคือ ประหารชีวิต ตัดดินมือ ทวน (เชียน) จำชื่อค่า ปรับไหม และภาคธรรม (ทัณฑ์) แต่มิได้หมายความว่าต้องลงโทษทั้ง 6 สถาน แต่เป็นการให้ศาลใช้ดุลพินิจ

⁴² กรมศิลปากร,กฎหมายตราสามดวง , หน้า 248.

ว่าจะลงโทษสถานใด⁴³

2.2.3.2 หลักกฎหมายเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในระหว่างพิจารณาเพื่อควบคุมให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย

ตุลาการมีหน้าที่ดำเนินกระบวนการพิจารณาและพิพากษาคดีให้เป็นไปด้วยความยุติธรรมตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย และในระหว่างการพิจารณาคดีนั้นก็ถือว่าเป็นขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญในการอำนวยความยุติธรรม ตระลาการผู้ซึ่งทำหน้าที่พิจารณาความในสมัยนั้นก่อนที่จะส่งไปให้ลูกขุน ณ ศาลหลวง ซึ่ผิดที่ชอบ ต้องควบคุม รักษาความสงบเรียบร้อย และบังคับการให้เป็นไปโดยราบรื่นด้วย จึงได้มีการบัญญัติหลักเกณฑ์ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาและควบคุมการดำเนินกระบวนการพิจารณาเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นตามพระไอยการลักษณะตระลาการ ดังนี้

หลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้บัญญัติขึ้นเพื่อให้ตุลาการใช้อำนาจบังคับแก่คู่ความหรือใช้บังคับกับบุคคลอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินกระบวนการพิจารณาเพื่อรักษาความเรียบร้อยในระหว่างดำเนินกระบวนการพิจารณาและเพื่อให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาดำเนินไปโดยเที่ยงธรรมและรวดเร็ว นอกจากนี้ตุลาการมีอำนาจห้ามคู่ความมิให้ดำเนินกระบวนการพิจารณาไปในทางก่อความรำคาญ หรือในทางประวิงเวลาให้เกิดความชักช้าได้ มีสาระสำคัญ คือ

1. หากคู่ความส่งเสียงเอะอะ ทะเลาะวิวาท กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดอันเป็นการไม่สมควร หรือกระทำการอันเป็นการแสดงว่าขาดความเคารพ ตระลาการในระหว่างที่ตระลาการดำเนินกระบวนการพิจารณา ถือว่าผู้นั้นกระทำละเมิด ตระลาการมีอำนาจลงโทษผู้นั้นจำคุกผู้นั้นได้ เช่น คู่ความทะเลาะเถียงกันต่อหน้าตระลาการ โจทก์จำเลยที่อยู่ในระหว่างตระลาการดำเนิน

⁴³ ควอริช เวลล์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, แปลโดย กาญจณี ละของศรี (สมเกียรติกุล) และยุพา ชุมจันทร์, หน้า 155.

กระบวนการพิจารณา ถ้าจะไปไหนต้องแจ้งให้ตระลาการทราบ เนื่องจากในสมัยนั้นไม่มีศาลเหมือนในปัจจุบันตระลาการสามารถชำระความที่บ้านได้ เป็นต้น

2. หากคู่ความขัดแย้งไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของตระลาการ เช่น ตระลาการได้สวนคู่ความ แต่คู่ความนิ่งเสียไม่ยอมเบิกความ ผู้นั้นต้องได้รับโทษ เอาไม่เป็นตบปาก หากคู่ความเพียงตระลาการให้จำชื่อ ผู้นั้นจนกว่าผู้นั้นจะให้การตามปกติ

3. หากคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย กระทำการใดอันเป็นการประวิงเวลา ทำให้เกิดความล่าช้าในการดำเนินกระบวนการพิจารณา ตระลาการสามารถลงโทษผู้นั้นได้ เช่น คู่ความไม่ได้ เตรียมสมุดดินสอมาในวันพิจารณาทำให้เกิดความล่าช้าในการดำเนินคดี ผู้นั้นต้องถูกลงโทษโยงตีนไว้ เป็นต้น

ดังนั้น การที่การดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีในสมัยก่อนนั้น แยกการดำเนินกระบวนการพิจารณาออกจากการพิพากษา ฝ่ายตุลาการอยู่ร่วมกับฝ่ายบริหาร มีศาลสังกัดกรมต่าง ๆ ทำหน้าที่พิจารณาความในกรมนั้น ๆ โดยมีหลายหน่วยงานทำหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาคดี กล่าวคือ ตระลาการทำหน้าที่ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาแต่เพียงอย่างเดียว ลูกขุน ณ ศาลหลวง ทำหน้าที่ชี้ผิดชี้ชอบ และผู้ปรับทำหน้าที่ปรับบทกฎหมาย ซึ่งในการพิจารณาสืบพยานในคดีจะทำที่บ้านตระลาการ และเมื่อให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ตระลาการจึงมีอำนาจมากในการควบคุมการดำเนินกระบวนการพิจารณา หากตระลาการใช้อำนาจเหล่านี้โดยมิชอบก็จะทำให้คู่ความในคดีได้รับความเดือดร้อนเสียหายได้ จึงจำเป็นต้องมีกฎหมายกำหนดคุณสมบัติ ควบคุมความประพฤติของตระลาการ ตามพระไอยการลักษณะตระลาการ แต่การกำหนดคุณสมบัติ ควบคุมความประพฤติของตระลาการ เท่านั้น ยังไม่เพียงพอ ต้องมีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการควบคู่ไปด้วย เพื่อให้กระบวนการยุติธรรมมีประสิทธิภาพ

บทที่ 3

การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ

ความนำ

การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในสมัยปัจจุบันนั้นจะเป็นการตรวจสอบคำพิพากษาและการตรวจสอบตัวบุคคล แต่การตรวจสอบทั้งสองลักษณะนี้จะแยกต่างหากจากกัน โดยในการตรวจสอบตัวบุคคลจะเป็นการตรวจสอบที่คุณสมบัติ วินัย และความประพฤติของตุลาการตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ ซึ่งกำหนดกฎเกณฑ์ความประพฤติที่ตุลาการต้องปฏิบัติตาม หากผู้ใดฝ่าฝืนก็จะมีโทษทางวินัยแต่ไม่ใช่การอุทธรณ์ตัวบุคคลที่ทำหน้าที่พิจารณาตัดสินคดีแต่ประการใด สำหรับการตรวจสอบคำพิพากษานั้นจะเป็นการตรวจสอบว่าคำพิพากษานั้นชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ กล่าวคือ เมื่อศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาแล้ว โจทก์หรือจำเลยเห็นว่าคำพิพากษานั้นไม่ถูกต้องหรือไม่ชอบด้วยกฎหมายสามารถที่จะอุทธรณ์คำพิพากษาของศาลชั้นต้นต่อศาลสูง คือ ศาลอุทธรณ์ ศาลฎีกา ได้ตามลำดับ ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมายเพราะไม่ใช่ว่าทุกคดีเมื่อศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาจะอุทธรณ์ได้ทั้งหมด โดยจะไม่เกี่ยวข้องกับผู้พิพากษาซึ่งทำหน้าที่พิจารณาคดีนั้นเลยมิใช่เป็นการตรวจสอบตัวบุคคล หากผู้พิพากษาปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบก็จะเป็นการฟ้องร้องดำเนินคดีต่างหากและถ้ามีความผิดทางวินัยด้วยก็จะดำเนินการตามพระราชบัญญัติดังกล่าวข้างต้น แต่การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการตรวจสอบที่ตัวบุคคลเนื่องจากการอุทธรณ์ในสมัยก่อนนั้นต้องอุทธรณ์ผู้พิพากษาระลาการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรืออุทธรณ์ว่าพยานทำผิดอย่างไรตามพระโอัยการลักษณะอุทธรณ์เพราะในสมัยก่อนนั้นเชื่อว่าการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีคลาดเคลื่อนผิดทำนองคลองธรรมนั้น มาจากสาเหตุสองประการ คือ 1. ตุลาการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ พิจารณา

พิพากษาคดีไม่เป็นธรรม 2. พยานเท็จ ถ้าทั้งสองประการนี้ ประพฤติปฏิบัติหน้าที่โดยสุจริตแล้ว การดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีนั้นก็จะเป็นไปได้ด้วยความยุติธรรมด้วย ดังนั้น การอุทธรณ์ในสมัยก่อนจึงเป็นการอุทธรณ์ที่ต่างจากในสมัยปัจจุบัน นอกจากการอุทธรณ์แล้วในสมัยก่อนยังมีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการอีกหลายวิธีแตกต่างจากในสมัยปัจจุบัน

ดังนั้น ในบทนี้จะพิจารณาให้เห็นถึงหลักกฎหมายในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งวิธีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในสมัยนั้น โดยแบ่งได้ 2 ประเภท ดังนี้

ประเภทแรก คือ การตรวจสอบประจำ เป็นวิธีการที่รัฐเข้าไปตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการเพื่อควบคุม ป้องกัน แก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการมี 2 ประการ คือ

1. การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในการพิจารณาคดี แยกพิจารณาได้อีก 2 ประการ คือ 1. การมีผู้ตรวจราชการตามศาลต่าง ๆ 2. การจัดตั้งศาลพิเศษตามพระราชบัญญัติตุลาการศาลรับสั่ง
2. การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในด้านความประพฤติ จรรยาบรรณ และระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไป

ประเภทที่สอง คือ การตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียน โดยรัฐจะเข้าไปตรวจสอบได้ต่อเมื่อมีการร้องเรียนจากราษฎร ได้แก่ 1. การอุทธรณ์ โดยจะเป็นการอุทธรณ์ที่ตัวตุลาการว่าตัดสินคดีไม่ยุติธรรมเอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือละเลยไม่ชำระความที่มีการฟ้องร้องขึ้นมา มิใช่เป็นการอุทธรณ์ว่าคำพิพากษานั้น มิชอบด้วยกฎหมายแต่ประการใดในการอุทธรณ์จะมีหลายประเภทซึ่งแต่ละประเภทให้ผลลัพธ์ที่ต่างกันด้วย 2. การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแต่พระมหา

กษัตริย์ เป็นวิธีที่มีการปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านานแล้ว เมื่อราษฎรมีเรื่องเดือดร้อนที่สามารถที่จะทำฎีกาทูลเกล้า ฯ ถวายแด่พระมหากษัตริย์ได้ ไม่ว่าจะเป็นการไม่ได้รับความเป็นธรรมจากตุลาการในการดำเนินกระบวนการพิจารณาโดยเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่งถ้อยคำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หนึ่งเฉยไม่ชำระความที่มีการฟ้องร้องเป็นเวลานาน เป็นต้น แต่จะนำความเท็จมากล่าวอ้างไม่ได้ มิฉะนั้นต้องได้รับโทษเพื่อป้องกันมิให้มีการกลั่นแกล้งผู้อื่น

3.1 การตรวจสอบประจำ

การตรวจสอบประจำนี้เป็นกระบวนการที่รัฐเข้าไปตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการโดยการกำหนดวิธีการต่างๆ ในการตรวจสอบเพื่อควบคุม ป้องกัน รวมทั้งแก้ไขปัญหาการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบของตุลาการที่เกิดจากการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดี แบ่งได้เป็น 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก คือ การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในการพิจารณาคดี เป็นการตรวจสอบการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีของตุลาการให้เป็นไปตามกฎหมายและแก้ไขปัญหาการทุจริตข้อราษฎรบังหลวงของตุลาการด้วย แยกพิจารณาอีก 2 ประการ คือ

1. การมีผู้ตรวจราชการตามศาลต่าง ๆ
2. การจัดตั้งศาลพิเศษ ตามพระราชบัญญัติตุลาการศาลรับสั่ง

ประการที่สอง คือ การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในด้านความประพฤติ จรรยาบรรณ และระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไป

3.1.1 การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในการพิจารณาคดี

3.1.1.1 การมีผู้ตรวจราชการ

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาปรากฏหลักฐานว่ามีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในลักษณะที่มีการส่งผู้ตรวจราชการไปตามหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อตรวจสอบการพิจารณาพิพากษาคดีในเมืองนั้น ๆ ในตำแหน่งยกกระบัตร ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญมาก พิจารณาได้จากพระราชกำหนดเก่า (จ.ศ. 1069) ในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่า

“ ถ้าวรษาจะร้องฟ้องด้วยกิจเนื้อความสิ่งใดและเนื้อความเป็นกระทรวงอาญาได้พิจารณา ให้ยกกระบัตร และจำเมือง และแพ่งและศุภมาตรนั่งแทนด้วยจงทุกคู่และให้ถามความตามสัตย์ความจริง ถ้าวรษาจะร้องฟ้องให้กรมการนั่งพร้อมกันว่าเป็นประการใดจึงให้ยกบัตรกฎหมายเอาเป็นกลาง....ถ้าแลสั่งให้ปรับ ๆ มาว่าประการใดแล้วให้ยกบัตรพิจารณาดูในใบสัตย์ซึ่งใส่ด้วยบทพระอัยการซึ่งอยู่แก่ยกบัตรนั้น ”¹

นอกจากนี้ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย สมัยแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีราชทูตจากประเทศฝรั่งเศสเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและได้กล่าวถึงยกกระบัตรไว้ว่า

“ ออกพระยกบัตร (Oc-Pra Jockebatest) เป็นทำนองอัยการแผ่นดินและมีหน้าที่สอดแนมความเคลื่อนไหวของเจ้าเมืองเป็นที่ตั้ง ตำแหน่งนี้ไม่สืบทายาทถึงบุตร ในหลวงทรงแต่งตั้งจากบุคคลที่ทรงไว้วางพระราชฤทัย”²

¹ เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก, หน้า 174.

² พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, จดหมายเหตุสุโขทัย (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, 2505), หน้า .

เพราะฉะนั้น ตำแหน่งยกกระบัตร์นี้ ตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่สอดส่องอรรถคดีความหัวเมือง และสอดส่องดีร้ายของเจ้าเมือง และกรมการเมืองด้วย และแม้ว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาจะปรากฏหลักฐานว่ามีมาตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วก็ตาม แต่ตำแหน่งยกกระบัตร์นี้ มีที่มาตั้งแต่ในสมัยกรุงสุโขทัยแล้ว กล่าวคือ การที่การชำระคดีความในสมัยกรุงสุโขทัยนี้ไม่มีกฎหมาย และกระบวนการพิจารณาคดีอย่างชัดเจนแน่นอน มีลักษณะเป็นการตกลงไกลเกลี่ยประนีประนอมเป็นหลักใหญ่ พ่อขุน หรือพระเจ้าแผ่นดินทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการชำระไต่สวนความด้วยพระองค์เอง แต่พ่อขุนคงไม่สามารถชำระความด้วยพระองค์เองได้ทั้งหมด เนื่องจากไม่มีเวลาเพียงพอ สันนิษฐานว่า น่าจะมีเจ้าหน้าที่ ตำแหน่ง " ขุน " และผู้ช่วยอื่น ๆ ทำหน้าที่ช่วยไต่สวนชำระความในบังคับบัญชาของ " ขุนวัง " และอาจมีพวกพราหมณ์ปุโรหิตเข้ามารับราชการนำเอากฎหมายพราหมณ์เข้ามาใช้บ้างแล้ว พราหมณ์ปุโรหิตพวกนี้อยู่ในคำบังคับบัญชาของขุนวังด้วย ³ ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาพระเจ้าอู่ทองทรงนำแบบอย่างการปกครองแบบจตุสดมภ์ มี เวียง วัง คลัง นา มาใช้ ซึ่งขุนวังในสมัยกรุงสุโขทัย ก็คือ ตำแหน่งเสนาบดีกรมวังในจตุสดมภ์ นั่นเอง มีหน้าที่ ว่าราชการศาลหลวง และอรรถคดีในพระราชสำนัก เป็นตำแหน่งที่ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ และทรงเลือกบุคคลเข้ามารับราชการในตำแหน่งนี้ด้วยพระองค์เอง โดยต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในระเบียบแบบแผน นิติประเพณี และประเพณีราชสำนักเป็นอย่างดี และต้องเป็นผู้ที่ไว้วางใจได้ ตำแหน่งขุนวังนี้เองเป็นที่มาของการแต่งตั้งตำแหน่ง " ยกกระบัตร์ " ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

เหตุที่ต้องมียกกระบัตร์นั้น เนื่องจากเมื่อครั้งตั้งกรุงศรีอยุธยา มีการปกครองแบบจตุสดมภ์ เสนาบดีจตุสดมภ์มีอำนาจทุกอย่างทั้งอำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีการปรับปรุงการปกครอง แยกฝ่ายทหารออกจากฝ่ายพลเรือนเป็นครั้งแรก มีตำแหน่งสมุหนกลาโหมควบคุมฝ่ายทหาร และตำแหน่งสมุหนายกควบคุม

³ สุรินทร์ ถั่วทอง , จากยกกระบัตร์สู่อัยการ , วารสารอัยการ ปีที่ 5 ฉบับที่ 52 (เมษายน 2525) , หน้า 40.

ฝ่ายพลเรือน เป็นมหาเสนาบดี และอัศรมหาเสนาบดี อำนาจทำงานองเดียวกันกับเสนาบดี จตุสดมภ์ก็เกิดมีขึ้นแก่ตำแหน่งทั้งสองนี้ แต่อยู่ในศักดิ์ที่เหนือกว่าตำแหน่งเสนาบดีจตุสดมภ์ ส่วนตำแหน่งที่ต่ำกว่าเสนาบดีลงมาก็คงมีอำนาจเบ็ดเสร็จ คือ เป็นทั้งตุลาการ และราชการอยู่ในตัวคน ๆ เดียวกันทำงานองเดียวกัน เป็นแต่ลดลงมาตามศักดิ์จนถึงขุนนางที่ถือศักดิ์ 400 ไว้ เพราะถ้าต่ำกว่านั้นลงไปไม่ถือเป็นข้าราชการ⁴ โดยให้ข้าราชการและขุนนางมีอำนาจได้ส่วนและชำระความได้ตามศักดิ์ที่ตนถืออยู่ ตามพระไอยการลักษณะตระลาการและพระธรรมนูญ

สำหรับบรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่กับกรุงศรีอยุธยาก็ได้มีการเลียนแบบการปกครองแบบจตุสดมภ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ มีตำแหน่ง เจ้าเมืองหรือผู้รักษามืองปกครองเมืองนั้น ๆ โดยที่ตำแหน่งเจ้าเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยานี้ไม่ได้แต่งตั้งไปจากเมืองหลวง ส่วนมากแต่งตั้งจากบุตรหลานของผู้ที่เป็นเจ้าเมืองคนเดิมบ้าง หรืออาจเป็นบุตรหลานของขุนนางผู้ใดผู้หนึ่ง และมีปลัดเมือง เป็นผู้ช่วย มีตำแหน่งจตุสดมภ์ของเมือง คือ เวียง วัง คลัง นา และรวมถึงสัสดี ทั้งหมดประกอบขึ้นเป็น “ กรมการ ” ของเมืองนั้น โดยที่เจ้าเมือง และกรมการเมือง จะมีหน้าที่พิจารณาคดีที่เกิดขึ้นในเมืองนั้น ด้วย รวมทั้งมีสิทธิลงโทษจำเลยได้ทุกกองอย่าง เช่น จำคุก ทรมาน ด้วยทัณฑ์ต่างๆ เว้นแต่โทษประหารชีวิตนั้น เป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ⁵ หากคู่ความไม่พอใจสามารถที่จะอุทธรณ์ กรมการได้ภายในเมืองนั้นก่อน จนกระทั่งหมดตระลาการในเมืองนั้นแล้วหรือไม่มีผู้ใดพิจารณาความอุทธรณ์ให้ หรือ หากเป็นการอุทธรณ์เจ้าเมืองต้องมาฟ้องอุทธรณ์ในเมืองหลวง ดังนั้น การที่เจ้าเมืองมีอำนาจมากทั้งในด้านการปกครอง และการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดี อีกทั้ง การอุทธรณ์เอาผิดแก่เจ้าเมืองนั้นต้องมาฟ้องร้องถึงเมืองหลวง คู่ความซึ่งเป็นราษฎรก็คงจะอ่อนแอ และเกรงกลัวอำนาจของเจ้าเมืองไป

⁴ สำนักงานอัยการสูงสุด, อัยการไทย (กรุงเทพมหานคร : บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์, 2535), หน้า 13.

⁵ สวัสดิ์ สรลัมภ์, ประวัติศาสตร์กฎหมาย (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2517), หน้า 73.

เสียก่อนแล้ว⁶ ด้วยเหตุนี้ พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงตั้งตำแหน่ง ยกกระบัตร ขึ้นมา โดยตั้งจากผู้มีตระกูล ฐานะบรรดามียศในเมืองหลวง และผู้เป็นยกกระบัตรต้องไม่โลภ ไม่โกหก มีใจกรุณาต่อราษฎร คอยดูแลความรับผิดชอบแห่งเจ้าเมือง ตามพระไอยการลักษณะอาชญาหลวง บทที่ 139⁷ ให้ทำหน้าที่สอดส่องการพิพาทพิพาทคดีของเจ้าเมือง กรมการเมืองตามหัวเมืองต่าง ๆ และยังมีผลให้เกิดความเป็นปึกแผ่น หรือเอกภาพในการบังคับใช้กฎหมายของกรุงศรีอยุธยาด้วย⁸ ตำแหน่งยกกระบัตรนี้จึงเป็นตำแหน่งสำคัญตำแหน่งหนึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา

อำนาจหน้าที่ของยกกระบัตร พิจารณาได้จากกฎหมายตราสามดวง ดังนี้

1. มีหน้าที่สอดส่องดูแลผิดและชอบของเจ้าเมือง และกรมการเมือง เช่น ให้ยกกระบัตรคอยติดตามกรมการเมืองปฏิบัติราชการ ถ้าปฏิบัติราชการโดยมิชอบ ยกกระบัตรมีอำนาจว่ากล่าวห้ามปราม หากกรมการเมืองไม่ฟังให้ยกกระบัตรทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบ⁹ ตามพระไอยการขบถศึก และถ้าเจ้าเมืองต้องให้คนออกไปนอกด่าน หรือนอกทางราชการอันใด หรือ ใ้ไปค้าขายประเทศใด ๆ ก็ดี ต้องให้ยกกระบัตรทราบด้วย ตามพระไอยการลักษณะอาชญาหลวง บทที่ 139¹⁰ เป็นต้น

⁶ สุรินทร์ ถั่วทอง , จากยกกระบัตรสุ้ยการ , วารสารชัยการ ปี 5 ฉบับที่ 52 (เมษายน 2525) , หน้า 44 .

⁷ กรมศิลปากร , กฎหมายตราสามดวง , หน้า 515 .

⁸ สุรินทร์ ถั่วทอง , จากยกกระบัตรสุ้ยการ , วารสารชัยการ ปี 5 ฉบับที่ 52 (เมษายน 2525) , หน้า 45 .

⁹ สวัสดิ์ ศรลัมภ์ , ประวัติศาสตร์กฎหมาย , หน้า 72 .

¹⁰ กรมศิลปากร , กฎหมายตราสามดวง , หน้า 515 .

2. มีหน้าที่สอดส่องการพิจารณาคดีตามหัวเมืองต่าง ๆ เช่น ถ้าเจ้าเมืองกรมการพิจารณาคดีล่าช้า ยกกระบัตรมีอำนาจเร่งรัดการพิจารณาคดีของเจ้าเมืองได้ ในกรณีที่ไม่สามารถพส่งคดีความไปปรับบทยังเมืองคู่ปรับได้ เนื่องจากระยะทางห่างไกลกันใช้เวลาในการเดินทาง 2 วัน ขึ้นไป ให้ทำการพิจารณาคดีในเมืองนั้นเอง โดยให้ผู้รักษาเมือง ขุนปลัด ยกกระบัตร และกรมการ นั่งพิจารณาให้ครบตามพระราชกำหนดเก่า บทที่ 21 ¹¹ และในการพิจารณาคดีต้องให้ยกกระบัตรรู้เห็นในการพิจารณาคดีนั้นด้วย เพื่อที่จะให้การพิจารณาคดีชอบด้วยกฎหมาย ตามพระราชกำหนดเก่า บทที่ 23 ¹² หากยกกระบัตรเห็นว่าการดำเนินคดีเป็นไปโดยมิชอบให้ดำเนินการว่ากล่าวห้ามปรามได้ หากเจ้าเมือง กรมการเมืองไม่ฟังให้ยกกระบัตรรายงานให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบ ตามพระไอยการลักษณะอาชญาหลวง บทที่ 139 ¹³ เป็นต้น หากยกกระบัตรละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ ไม่ตรวจสอบการดำเนินกระบวนการพิจารณาของตระลาการ จนกระทั่งมีผู้ฟ้องร้องกล่าวโทษตระลาการว่าได้ปฏิบัติตามกฎหมายข้อใดข้อหนึ่ง ถ้าเป็นจริงดังคำกล่าวอ้างนั้น ตามพระราชกำหนดเก่า ข้อ 47 กำหนดให้ยกกระบัตรต้องถูกลงโทษด้วย ¹⁴

3. มีหน้าที่ถวายรายงานความเป็นไปในกิจการบ้านเมืองในหัวเมืองนั้น ๆ กล่าวคือตามพระราชกำหนดเก่า บทที่ 23 นั้น กำหนดว่าถ้ามีเทศกาลพิธีตรุษสารท ให้ยกกระบัตรเข้าไป ถือน้ำพระพิทสังจิว โดยราชประเพณี เมื่อยกกระบัตรเข้าไปด้วยกิจราชการหรือมาขอรับน้ำพระพิทสังจิว ให้ยกกระบัตรรายงานความเป็นอยู่ของราษฎร หากยกกระบัตรไม่สามารถรายงานให้ทราบได้ จะต้องถูกลงโทษ ¹⁵ และเจ้าเมืองไม่มีสิทธิห้ามหรือขัดขวางการทูลรายงานของยกกระบัตรให้พระเจ้าอยู่หัวทรงทราบได้

¹¹ กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง, หน้า 636.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 638.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 516.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 679.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 640.

4. มีหน้าที่เกี่ยวกับการรณรงค์สงครามโดยให้ยกกระบัตร์เป็นผู้รับผิดชอบ เช่น ถ้าเจ้าเมืองจะไปราชการสงครามจะต้องให้ยกกระบัตร์ไปด้วย ตามพระไอยการลักษณะอาญาหลวง¹⁶

5. มีหน้าที่เกี่ยวกับงานความมั่นคง ได้แก่ งานพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาในหัวเมือง ตามพระราชกำหนดเก่า บทที่ 58¹⁷ เนื่องจากในงานพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ต้องใช้คนจำนวนมากจะต้องให้ยกกระบัตร์ทราบด้วย จะได้มีการตรวจสอบจำนวนคนเพื่อป้องกันมิให้เจ้าเมืองรวมกำลังคนเพื่อทำการแข็งเมือง หรือคิดมิชอบต่อแผ่นดินได้

จากการพิจารณาอำนาจหน้าที่ดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ตำแหน่งยกกระบัตร์นี้มีความสำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา และยังผลให้มีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าเมืองกรมการในฐานะตุลาการได้อีกด้วย ถือว่าเป็นกลไกหนึ่งที่มีประโยชน์ต่อกระบวนการยุติธรรมในสมัยก่อน แต่การปฏิบัติหน้าที่ของยกกระบัตร์ก็มีข้อบกพร่องบางประการที่ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ เนื่องจากการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าเมืองกรมการไม่สามารถทำได้โดยง่าย มองสิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ ราชทูต แห่งประเทศฝรั่งเศสที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เห็นว่า “ ไม่มีทางกำกับกันได้อย่างไร ด้วยบรรดาเจ้าเมืองแลกรมการทั้งสิ้น ไม่ว่าหน้าไหนย่อมรู้เห็นเป็นใจรักษาหรือกันเป็นการลับ ” เพราะยกกระบัตร์เพียงคนเดียวไม่สามารถตรวจสอบหรือสืบการลับระหว่างเจ้าเมืองกรมการได้ เนื่องจาก เจ้าเมืองกรมการทั้งหลายคงจะปรึกษากันเป็นการลับมิให้ยกกระบัตร์ทราบได้ ประเด็นนี้เองที่อาจจะเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ตำแหน่งยกกระบัตร์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อนำมาใช้ในแผ่นดินกรุงรัตนโกสินทร์เวลาต่อมาเริ่มไม่ได้ผล ประกอบกับสภาพการณ์บ้านเมืองในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการศึกสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่า สงครามระหว่างคนไทยก๊กต่าง ๆ ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีต่อเนื่องกับสมัยพระบาท

¹⁶ สวัสดิ์ ศรีลัมภ์, ประวัติศาสตร์กฎหมาย, หน้า 72 - 73.

¹⁷ กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง, หน้า 697.

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชก็ดี ทำให้บรรดาเจ้านายหัวเมืองต่าง ๆ หลบหนีสูญหาย ตายจากไปมาก ดังนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงทำสงครามรวบรวมดินแดนหัวเมืองเป็นพระราชอาณาเขตใหม่ ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องตั้งให้เจ้านายซึ่งพื้นเพเป็นคนหัวเมืองนั้น ๆ ขึ้นเป็นเจ้าเมือง และเป็นกรรมการเมืองตามแบบอย่างเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา พระองค์ทรงใช้วิธีใหม่ คือ ส่งข้าราชการจากส่วนกลางในราชสำนักออกไปกินตำแหน่งต่าง ๆ ทั้งหมด ตั้งแต่เจ้าเมือง ปลัดเมือง ยกกระบัตร์ กรรมการ ชาวด่านลงไป¹⁸ ปรากฏหลักฐานจากกฎข้อ 44 ในพระราชกำหนดใหม่ ออกเมื่อปี พ.ศ. 2346 มีหลักสำคัญคือ

“ ...แต่สืบไปเมื่อหน้า ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าทูลละออง ฯ ผู้ซึ่งมีบำเหน็จความชอบไปรั้งเมือง ครองเมือง เป็นปลัด ยกกระบัตร์ กรรมการ ชาวด่าน ... ถ้าเป็นเมืองขึ้นมหาดไทยให้มหาดไทยตั้ง เมืองขึ้นกลาใหม่ให้กลาใหม่ตั้ง เมืองขึ้นกรมท่าให้กรมท่าตั้ง.... ถ้าเป็นยกกระบัตร์ให้เจ้าพนักงานกรมวังตั้ง ถึงปีแล้วให้เข้ามาหาผู้ตั้งทุกปี ”¹⁹

จากกฎข้อนี้แสดงให้เห็นว่า อำนาจหน้าที่ของตำแหน่งยกกระบัตร์เริ่มเปลี่ยนไปจาก ความหมายเดิม และมีได้แตกต่างไปจากตำแหน่งเจ้าเมือง และกรรมการเมืองอื่น ๆ เท่าใดนัก เพราะส่วนมากก็เป็นข้าทูลละออง ฯ ผู้ซึ่งมีบำเหน็จความชอบด้วยกันแทบทั้งสิ้น จนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว น่าจะสันนิษฐานได้ว่า ตำแหน่งยกกระบัตร์ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในคณะกรรมการเมืองโดยพฤตินัย อำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการสอดส่องดูแล อรรถคดีของเจ้าเมืองและกรรมการเมืองก็แทบจะหมดไปด้วย โดยสังเกตได้จาก มีการตรากฎหมายฉบับหนึ่ง คือ พระราชกำหนดเจ้าเมือง กรรมการชำระความหัวเมือง พ.ศ. 2399 ถ้อยคำที่ใช้ในกฎหมายเมื่อกล่าวถึง เจ้าเมือง กรรมการ อันเป็นตำแหน่งชำระความหัวเมืองโดยมิได้ระบุถึง

¹⁸ สุรินทร์ ถ้วทอง , จากยกกระบัตร์สู่อัยการ , วารสารอัยการ ปี 5 ฉบับที่ 52 (เมษายน 2525) , หน้า 48.

¹⁹ กรมศิลปากร , กฎหมายตราสามดวง , หน้า 771 .

อำนาจหน้าที่ของตำแหน่งยกกระบัตรเป็นพิเศษว่าจะสามารถใช้เป็นกลไกบังคับใช้กฎหมายแต่ประการใด²⁰

นอกจากจะมีผู้ตรวจราชการในสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มมีการปรับปรุงประเทศเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกซึ่งเห็นว่าการดำเนินกระบวนการนิติของไทยนั้นไม่ได้รับความยุติธรรมและใช้วิธีการโหดร้าย ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการศาลจัดตั้งกระทรวงยุติธรรม ในปี พ.ศ. 2435 ปรับปรุงด้านพิจารณาความและชำระสะสางคดีความเก่าโดยมีการติดตามผลการปฏิบัติงานในระหว่างพิจารณาความควบคู่ไปด้วย พระองค์ทรงส่งมหาดเล็กไปปฏิบัติหน้าที่สอดส่องงานราชการตามกระทรวงต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพิจารณาความ และรายงานให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบ ซึ่งจะปฏิบัติหน้าที่คล้ายกับยกกระบัตรในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่มีอำนาจเร่งรัดการพิจารณาหรือห้ามปรามตราการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบดังเช่นยกกระบัตรในสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังนั้น การออกตรวจราชการตามศาลต่าง ๆ ของมหาดเล็กจึงเป็นเพียงการติดตามผลการดำเนินกระบวนการในชวงปฏิรูปการศาลในระยะแรกเท่านั้น และได้ยกเลิกวิธีการนี้ในต้น ปี พ.ศ 2441 ในระยะที่การปฏิรูปการศาลมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น เป็นระยะที่ภาระการตรวจสอบเร่งรัดการปฏิบัติหน้าที่ตามศาลต่าง ๆ มีน้อยลง

ตัวอย่างการปฏิบัติหน้าที่ของมหาดเล็กในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีดังนี้

- หนังสือกรมมหาดเล็กเลขที่ 5/145 พระยาเทเวศวงษ์วิวัฒน์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 28 กันยายน ร.ศ. 115

²⁰ สุรินทร์ ถั่วทอง , จากยกกระบัตรสู่อัยการ , วารสารอัยการ ปี 5 ฉบับที่ 52 (เมษายน 2525) , หน้า 49.

“ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท นายสันมหาเดเล็ก ไปตรวจรายงานวันที่ 24 กันยายน ได้ความว่า เรื่องอำแดงแขกใจทก่ จิ้นสมบุญ นายพลอย นายวอน นายเขียว จำเลย หากันว่าแย่งชิงสิ่งของตำบลเมืองราชบุรี วันส่งไม่มีในสารบบ ความเรื่องนี้เดิมพระยารธรรมสารนิตย์จำหน่ายว่า ตูลาการเดิมตายและให้ จำเลยเป็นประโยชน์ไป พระยารธรรมสารนิตย์ส่งตัวไม่ได้ กรรมการว่าถ้าส่งตัวไม่ได้จะกราบบังคมทูลพระกรุณา

ครั้น วันที่ 24 กันยายน พระยารธรรมสารนิตย์นำตัวอำแดงแขกใจทก่ จิ้นสมบุญ นายพลอย จำเลยมาส่งต่อกรรมการ อำแดงแขกใจทก่ร้องว่า ตัวต้องขังมาสิบวันแล้ว มิสเตอร์ แคนเตียจึงถามพระยารธรรมสารนิตย์ว่า เหตุใดจึงขังใจทก่ไว้ ทั้งอำแดงแขกกรรมการไปตามก็มา ในวันนั้น ความเรื่องนี้กรรมการได้ตัดสินแล้วเสร็จในวันนั้น

กับมีความที่แปลกประหลาดอีก 2 เรื่อง เรื่องหนึ่งในรายงานวันที่ 23 กันยายน นายพลัด ใจทก่ นายห่าน นายลา นายเพิ่ม จำเลย หากันว่ารอบพัน วันฟ้องวันส่ง ตำบลไม่มีในสารบบ กรรมการไต่สวนได้ความว่า ความเรื่องนี้ตูลาการเดิมจำหน่ายว่า ศาลพระราชอาญาได้ตัดสินแล้ว แต่ ศก 111 ครั้นเจ้าพนักงานกองสารบบเร่งบัญชีศาล จึงได้เอาตัวจำเลย ทั้งสามคนมาขังไว้ยังกองลหุโทษอีก 2 เดือน แต่นายห่านตายในระหว่างขังเรื่องหนึ่งกับอีกเรื่องหนึ่ง ในรายงานวันที่ 25 กันยายน อ้ายปั้น อ้ายปาด จำเลย ในสารบบว่าเป็นผู้ร้ายลักเรือ วันฟ้องวันส่ง ตำบลใจทก่ไม่มี แต่ในสำนวนว่าเป็นผู้ร้ายปล้นแพ จิ้นหุน จิ้นไซ่มอง แขวงเมืองราชบุรี อ้ายปั้น อ้ายปาด สารภาพรับเป็นสัจ แต่ตูลาการเดิมให้มีประกัน กรรมการตัดสินวางโทษจำคุกอ้ายปั้นคนละ 15 ปี แต่ต้องจำอยู่ในระหว่างพิจารณาแล้ว 8 ปี จึงได้มีประกันไปยังคงต้องติดคุกอีกคนละ 7 ปี กรรมการเร่งตัวอ้ายปั้น อ้ายปาดที่ตูลาการยังหาได้ตัวไม่

แต่ความที่เอาใจทักมาขังไว้จน 2 ปีนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้นายรองไชยขรรค์ นายสันมหาเด็กลงไปสอบถามถึงกงหลุโทษก็ไม่ได้ความ”²¹

นอกจากนี้ นายรองไชยขรรค์ นายสันมหาเด็กลงยังได้รายงานคดีที่น่าสนใจอีกคดีหนึ่ง ซึ่งเป็นคดีที่จำเลยถูกจำหน่ายคดีว่าตายแต่ปรากฏว่าตัวจำเลยยังคงถูกจำอยู่ ปรากฏตามคำกราบบังคมทูลของพระยาเทเวศวงษ์วิวัฒน์ เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม ร.ศ. 115 ดังนี้

“ด้วยนายรองไชยขรรค์ นายสันมหาเด็กลง รายงานมาแจ้งความกับข้าพระพุทธเจ้า ว่า เดิมกรรมการศาลรับสั่งพิเศษกองที่ 2 ได้ไต่สวนความเรื่องที่ 168 นายเปรมใจทัก อ้ายโถมขาว อ้ายกิม อ้ายว่อง อ้ายเป้า จำเลย หากันว่าเป็นผู้ร้ายลักกระบือ ตำบลกรุงเก่า ศก 108 เสร็จสำนวนกรรมการตัดสินวางโทษให้จำคุกอ้ายสี่คน คนละ 3 ปี แต่ในรายงานศาลพระราชอาญา วันที่ 18 กุมภาพันธ์ ศก 115 มีว่า พระพิจารณาได้อ่านคำพิพากษาศาลตัดสินขึ้นกรรมการศาลรับสั่งพิเศษกองที่ 2 ว่า อ้ายโถมขาว อ้ายเป้า พันโทษ แต่อ้ายว่อง อ้ายกิม ขุนกลาง ตุลาคมเดิมจำหน่ายว่าตาย

ครั้นวันที่ 30 กันยายน ศก 115 อ้ายว่องทำเรื่องราวให้นายโต๊ะพิมาร้องทุกข์ต่อกรรมการศาลรับสั่งพิเศษกองที่ 1 ว่า อ้ายว่องยังต้องจำอยู่ในกงหลุโทษ ไต่สวนได้ความว่า อ้ายว่องยังอยู่ ยังไม่ตาย เป็นการหละหลวมอยู่ดังนี้

แต่ได้ทราบเกล้าฯ ว่าจะตัดสินให้ปล่อยอ้ายว่องในสองวันนี้”²²

²¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ , ร.5 ย. 5/1 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงยุติธรรม เรื่อง หนังสือกรมราชเลขาธิการ หมายเลขที่ 2/145 พระยาเทเวศวงษ์วิวัฒน์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 28 กันยายน ร.ศ. 115.

²² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ , ร.5 ย. 5/2 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงยุติธรรม เรื่อง หนังสือพระยาเทเวศวงษ์วิวัฒน์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 1 ตุลาคม ร.ศ. 115.

จากข้อเท็จจริงดังกล่าวข้างต้น เป็นคดีความที่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนเวลาที่จะมีการใช้พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ในช่วงนั้นมีคดีความ คั่งค้างเป็นจำนวนมาก จึงต้องมีการตั้งกรรมการศาลรับสั่งพิเศษขึ้นเพื่อพิจารณาคดีความที่คั่งค้าง ในศาล จากการตรวจราชการของมหาดเล็กตามศาลต่าง ๆ ทั้ง 4 คดีนี้ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทราบถึงความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยและการไม่เอาใจใส่ในสำนวนคดี ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาของตระลาการ กล่าวคือ ไม่มีการระบุวันฟ้อง วันส่ง ตำบลใน สารบบความ ทำให้ไม่สามารถทราบได้ว่าคดีเหล่านี้มีการฟ้องร้องในวันที่เท่าใด คำฟ้องนี้ถูกส่ง มาในวันที่เท่าไร หรือจำหน่ายคดีว่าจำเลยตายแต่พบภายหลังว่าจำเลยยังถูกจำคุกอยู่ เป็นต้น

- รายงานมหาดเล็กตรวจศาล วันที่ 28 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 115

“ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า นายวินทร์ นายสมบุญผู้แทนราชภักดี ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทมีข้อความดังข้าพระพุทธเจ้าจะได้กราบบังคมทูลพระกรุณา ต่อไปนี้

วันนี้ เวลาบ่าย 2 โมงเศษศาลได้เบิกตัวอ้ายจิ้นเตียนมาจะปล่อยตัวไป ข้าพระพุทธเจ้าเห็นนายวาศกับอ้ายจิ้นเตียนพูดซุบซิบ ข้าพระพุทธเจ้ามีความสงสัยจึงได้ถามอ้ายจิ้นเตียน อ้ายจิ้นเตียนแจ้งความว่านายวาศมาชู้กรรโชก หลอกหลวงอ้ายจิ้นเตียนจะเอาเงินค่าเทิงประกันกับ อ้ายจิ้นเตียนเป็นเงิน 16 บาท ถ้าไม่ได้เงิน 16 บาทจะให้ติดตารางต่อไปอีกจนตาย อ้ายจิ้นเตียนบอกว่ามีเงินอยู่ 4 บาท จะขอให้ก่อน แต่นายวาศไม่ยอม

ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้นำความไปแจ้งกับพระยาพิเรนทรเทพว่าความเรื่องนี้ศาลได้ตัดสินให้ปล่อยตัวพ้นโทษแล้วไม่ใช่หรือ เหตุใดจึงส่งให้เรียกประกันอีกเล่า พระยาพิเรนทรเทพจึงได้ถามนายวาศ นายวาศให้การว่า ยกกระบัตรศาลเรียกประกัน.....

ข้าพระพุทธเจ้าทราบว่า นายวาศกับหม่อมราชวงศ์หญิงพยอมเคยชู้กรรโชกหลอก หลอกหากินในการรับประกันตามศาลเสมอ ๆ จึงทำให้ลูกความเดือดร้อนในการที่จะหาประกันนั้น

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอเดชะ”²³

จากรายงานมหาดเล็กตรวจศาลในคดีนี้ ทำให้ทราบว่านอกจากความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยในการดำเนินกระบวนการพิจารณาแล้ว ยังพบการทุจริตตามศาลต่าง ๆ ด้วย ซึ่งในคดีนี้เป็นกรณช่มชู้กรรโชกโดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินกระบวนการ อาศัยอำนาจในการกักขังมาช่มชู้ราษฎร เพื่อให้ราษฎรปฏิบัติตาม โดยที่อ้ายจิ้นเตียนจำเลยถูกนายวาศมชู้เรียกเงินค่าเชิงประกันจำนวน 16 บาท หากไม่จ่ายเงินจะให้ถูกกักขังไปจนตาย แม้ศาลจะตัดสินให้พ้นโทษและปล่อยตัวไปแล้วก็ตาม การชู้กรรโชกดังกล่าวนี้ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนต้องเสียเงินค่าเชิงประกันโดยไม่จำเป็นเพราะเกรงกลัวอำนาจของตระลาการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพิจารณา

3.1.1.2 การจัดตั้งศาลพิเศษตามพระราชบัญญัติตระลาการศาลรับสั่ง

การที่ในสมัยก่อนงานทางด้านบริหารและทางด้านตุลาการยังไม่ได้แยกเป็นอิสระจากกัน ฝ่ายบริหาร คือ กรมต่างๆ และศาลเป็นหน่วยงานหนึ่งของกรมนั้น ๆ เช่น ศาลกรมเวียง ศาลกรมวัง ศาลกรมคลัง ศาลกรมนา ศาลอาญา ขึ้นอยู่กับกรมกลาโหม ศาลกระทรวงอาญาจักร ขึ้นอยู่กับกรมมหาดไทย ศาลกระทรวงมรดกขึ้นอยู่กับกรมล้อมพระราชวัง และกรมต่าง ๆ ที่ได้จัดการเกี่ยวกับภาษีก็มีศาลสังกัดสำหรับว่าความเรื่องภาษีโดยเฉพาะอยู่ในกรมของตน ด้วยเหตุนี้ข้าราชการในกรมที่มีศาลสังกัดอยู่มีอำนาจพิจารณาความได้ โดยอยู่ในการควบคุมดูแลของเสนาบดีหรือผู้บัญชาการกรมต่าง ๆ ซึ่งท่านเหล่านี้มีงานปกครองอยู่ในความรับผิดชอบมาก จนไม่สามารถจะแบ่งเวลามาควบคุมการพิจารณาคดีได้โดยตลอด เนื่องจาก “ ถือเสียว่าแล้วแต่

²³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ย.5/1 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงยุติธรรม เรื่อง หนังสือนายวินทรธิเบศร์ และนายสมบุญ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 28 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 115.

ตระลาการและลูกขุนจะว่ากล่าวไป ไม่เอาธุระรักษาการตามหน้าที่ซึ่งปันออกไปใหม่ “²⁴ ประกอบกับการพิจารณาพิพากษาคดีของไทยมีหน่วยงานรับผิดชอบแยกจากกัน การพิจารณาคดีเป็นความรับผิดชอบของศาลต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ส่วนการพิพากษาคดีเป็นอำนาจของลูกขุน ณ ศาลหลวง เมื่อมีการแยกการพิจารณาคดี และการพิพากษาคดีออกจากกันยังผลให้ กระบวนการพิจารณาคดีล่าช้า และขาดประสิทธิภาพ มีคดีค้างคั่งศาลเป็นจำนวนมาก เปิดโอกาสให้ตุลาการทุจริต รับสินบน จากลูกความอย่างแพร่หลาย ดังนั้น การที่กระบวนการยุติธรรมของประเทศไทยในสมัยก่อนนั้น ฝ่ายบริหารอยู่ร่วมกับฝ่ายตุลาการ มีศาลสังกัดตามกรมต่าง ๆ ข้าราชการในกรมที่มีศาลสังกัดอยู่ทำหน้าที่เป็นตระลาการพิจารณาความ ตระลาการในสมัยก่อนมีรายได้น้อย เนื่องจากระบบราชการเป็นระบบจารีต ไม่มีการจัดสรรงบประมาณแผ่นดินให้แก่กรมกองต่าง ๆ ตามความจำเป็น ข้าราชการไม่มีเงินเดือนประจำจะมีก็แต่เบี้ยหวัดรายปี ซึ่งเป็นเสมือนรางวัลที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้เพื่อตอบแทนความดีความชอบ พระมหากษัตริย์จึงอนุมัติให้กรมกองเหล่านี้มีรายได้จากแหล่งต่าง ๆ ตามแต่งงานในความรับผิดชอบของตนจะเลื้ออำนาจให้ เช่น กรมกลาโหม กรมมหาดไทย และกรมคลังนั้น นอกจากเงินที่ได้จากส่วยและค่าว่าความในเขตความรับผิดชอบแล้วยังได้รับรายได้จากภาษีต่าง ๆ ที่เก็บในเขตนั้น ๆ แต่อย่างไรก็ดี มีอีกหลายกรมกองที่ไม่มีทางหารายได้เพิ่มเติม เช่น กรมเวียงมืองเพิ่มขึ้นแต่รายได้ก็น้อย กรมเวียงมืองหนักเพราะการขยายตัวของเมืองหลวง ประชากรมีจำนวนมาก ทรัพย์สินสมบัติเพิ่มขึ้น มีโจรผู้ร้ายก็มากขึ้นด้วย²⁵ ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้ตระลาการมีรายได้ก็น้อย ผิดเคือง ไม่ค่อยจะเพียงพอเลี้ยงบุตรภริยาของตน จึงมักจะร้องเรียนต่อผู้บังคับบัญชาหรือเจ้ากรมทราบเพื่อขอคดีความมาพิจารณา ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งที่จะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น

²⁴พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว , พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์ , 2493) , หน้า 82.

²⁵ดูรายละเอียดใน ปิยนาค บุณนาค , เรื่องเดิม , หน้า 102 - 103.

สำหรับสถานที่ในการพิจารณาความในสมัยก่อนนั้น ไม่มีการกำหนดสถานที่เป็นการเฉพาะ ดังนั้น บ้านของตระกูลการจึงเป็นสถานที่ที่ใช้ในการพิจารณาความ โดยคู่ความทั้งโจทก์และจำเลยตลอดจนพยานจะต้องมาค้างที่บ้านตระกูลการเป็นเวลานานแรมเดือน หรือแรมปีจนกว่าตระกูลการจะพิจารณาคดีเสร็จ ตลอดระยะเวลาการพิจารณาคดีที่บ้านตระกูลการ โจทก์ จำเลย และพยาน ต้องหาข้าวปลาอาหาร ตลอดจนของใช้มาส่งเสียกันเองและเพื่อเอาใจตระกูลการในการพิจารณาความ โจทก์และจำเลยต้องส่งเสียตระกูลการด้วย ทำให้ตระกูลการคลายความผิดเคืองลงไปได้บ้าง นอกจากนี้จะทำให้ตระกูลการหายผิดเคืองดังที่นี้แล้วยังเป็นบ่อเกิดแห่งอำนาจด้วย เพราะเมื่อพิจารณาคดีอาญาก็ต้องมีคุ่มมีตารางไว้ใส่พวกจำเลยเก็บไว้ที่บ้านของตระกูลการนั่นเอง และบางทีโจทก์เองก็ถูกเก็บไว้ในคุกเช่นกัน เมื่อมีคุ่มมีตารางก็ย่อมมีเครื่องพันธนาการ และมีอำนาจโยยตีผู้ที่เกี่ยวข้องในคดีทั้งหมด ไม่ว่าจะ เป็นโจทก์ จำเลยหรือพยานเพื่อรักษาวินัยแห่งเรือนจำไว้²⁶ ด้วยเหตุผลเหล่านี้ ตระกูลการจึงมีอำนาจอย่างมากและเป็นการเปิดโอกาสให้ตระกูลการทำการทุจริตประพฤติมิชอบ โดยหาประโยชน์จากคู่ความในคดีที่ตนมาชำระที่บ้านได้อย่างสะดวก ฉะนั้น การทุจริตย่อมเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้คลายความเชื่อถือ ศรัทธา ในตระกูลการ และกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดี ทำให้มีการทูลเกล้าฯ ถวายฎีการ้องทุกข์ต่อพระมหากษัตริย์จำนวนมาก

การที่จะดำเนินการแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ทางด้านตุลาการดังกล่าวนี้ จำเป็นต้องอาศัยพระราชอำนาจที่สมบูรณ์ของพระมหากษัตริย์ แต่ในช่วงระยะแรกแห่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ด้วยพระชนมายุเพียง 15 พรรษา จำเป็นต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน คือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ในระหว่าง

²⁶หลวงจักรปาณีสรีศิลาวิสุทธิ, เรื่องของเจ้าพระยามหินทร (พระนคร : โรงพิมพ์ตรีวรรณสารจัดพิมพ์, 2499), หน้า 19-20.

พ.ศ. 2411-2416 ทำให้อำนาจการปกครองแผ่นดินจึงอยู่ที่ขุนนาง²⁷ จึงเป็นความจำเป็นต้องแก้ ปัญหาอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทรงริเริ่มการแก้ไขปัญหาดังตั้ง พ.ศ. 2417 เป็นต้นมา โดยเริ่ม จากการดำเนินการให้อำนาจเด็ดขาดกลับมาเป็นของพระองค์อย่างแท้จริง เพื่อป้องกันการรวม ศูนย์อำนาจไว้ที่ขุนนางต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีการทางนิติ บัญญัติของพระองค์ คือ ทรงเริ่มตรากฎหมายในเรื่องต่างๆ ออกมาใช้บังคับ โดยให้มีผลในการ ควบคุมอำนาจของขุนนางที่ละน้อย ๆ ทำให้ขุนนางต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่พระองค์ทรงตราขึ้น มาใช้บังคับ ในระหว่าง พ.ศ. 2416 - 2418 จำนวน 4 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติตั้งสภาที่ ปรีกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) และสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ (Privy Council) พระราชบัญญัติหอรัษฎากรพิพัฒน์ เพื่อรวบรวมรายได้จากภาษีอากรทั่วราชอาณาจักร มาสู่หน่วยงานซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมของพระมหากษัตริย์โดยตรงเพียงหน่วยงานเดียว พระราช บัญญัติตราการศาลรับสั่ง และพระราชบัญญัติเกษียณอายุลูกทาสลูกไท

สำหรับพระราชบัญญัติบัญญัติที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ ของตุลาการมี 2 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และสภาที่ปรึกษา ส่วนพระองค์ และพระราชบัญญัติตราการศาลรับสั่ง

ในกรณีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศตั้งสภาที่ปรึกษา ราชการแผ่นดินนั้น มีบทบาทและหน้าที่สำคัญ 2 ประการ ประการแรก คือ การถวายคำ ปรีกษาในการบริหารราชการแผ่นดินและในการร่างกฎหมายต่างๆ อีกประการหนึ่ง คือ การทำ หน้าที่ทางด้านตุลาการ พิจารณาพิพากษาคดีตามที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิจารณาความ

²⁷ ปิยนาด บุนนาค , การเมืองระหว่างองค์การของรัฐ : ศึกษาเฉพาะกรณีความขัดแย้งที่สำคัญระหว่างกระทรวงต่าง ๆ ในสมัยปฏิรูป (พ.ศ. 2435 - พ.ศ. 2453) (วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิตสาขาวิชารัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2533) , หน้า 91-92 .

และการพิจารณาความของสภาที่ปรึกษาราษฎรแผ่นดินนี้จะต้องถวายรายงานให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบว่า ใครมีความผิดข้อใดจะต้องได้รับโทษในสถานใด เพื่อให้พระองค์ทรงพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ว่าคำพิพากษานั้นมีความถูกต้องเหมาะสมเพียงใด รวมทั้งทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการที่จะยกเลิก ลดหย่อน หรือเพิ่มโทษได้ตามความเหมาะสม

สำหรับสภาที่ปรึกษาราษฎรแผ่นดินนี้ได้มีการประชุมปรึกษางานเป็นประจำ และใช้สถานที่ในการประชุมหลายแห่งตามที่ปรากฏจากหลักฐานในไบบันทึกการประชุม เช่น พระที่นั่งสมมุติเทวราชอุบัติ (เป็นพระที่นั่งในพระบรมมหาราชวังหน้าพระที่นั่งบรมมหาราชวังฝ่ายตะวันออก) และโรงสำหรับปรึกษาราษฎรหน้าวัดพระแก้ว แต่สถานที่ประชุมสภาที่ปรึกษาราษฎรแผ่นดินใช้เป็นประจำ คือ พระที่นั่งสมมุติเทวราชอุบัติ²⁸

นอกจากนี้ พระราชกรณียกิจที่เพิ่มขึ้นอย่างมากของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งพระราชดำริต่างๆ ที่พระองค์มีพระราชประสงค์จะดำเนินการ ทำให้ทรงจัดตั้งสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ขึ้น เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2417 เพื่อเป็นที่ปรึกษาเรื่องราวต่างๆ ที่ทรงดำริขึ้น ได้ถามเกี่ยวกับการงานและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่พระองค์ไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง มอบหมายให้ไปสืบราชการเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพื่อค้นหาข้อเท็จจริง รวมทั้ง พิจารณาคดีที่มีผู้มาทูลเกล้าถวายฎีกา โดยทั่วไปแล้วหน้าที่ของสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์จะคล้ายกับหน้าที่ของสภาที่ปรึกษาราษฎรแผ่นดิน แต่มีข้อแตกต่างกันอย่างชัดเจน คือ หน้าที่ของสภาที่ปรึกษา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁸ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 120 ปี เคาณิซิลออฟสเดตจากสถาบันที่ปรึกษาราษฎรแผ่นดินมาเป็นคณะกรรมการกฤษฎีกา (กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา , 2537) , หน้า 36.

ราชการแผ่นดิน จะเน้นหนักไปทางด้านการประชุมพิจารณาร่างกฎหมายต่าง ๆ เป็นสำคัญ²⁹

ส่วนการแก้ไขปัญหาการใช้อำนาจตุลาการของขุนนางต่าง ๆ ซึ่งไม่เป็นไปตามทิศทางที่ถูกต้องตามพระราชปณิธานที่พระมหากษัตริย์จะต้องรักษาความยุติธรรมแก่ประชาชนในแผ่นดิน พระองค์ได้ดำเนินการที่จะควบคุมการใช้อำนาจทางด้านตุลาการของขุนนางที่มีอิทธิพลทางการเมือง ด้วยการตราพระราชบัญญัติตราการศาลรับสั่งขึ้น เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2417 เพื่อจัดตั้งศาลพิเศษที่ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ทำหน้าที่ในการพิจารณาคดีที่ต้องการความเร่งด่วน หรือต้องดูแลควบคุมเป็นพิเศษ ซึ่งเป็นคดีที่อยู่ในความรับผิดชอบของศาลในกรมพระนครบาล กรมมหาดไทย กรมท่า และคดีที่มาขึ้นศาลรับสั่งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะโปรดเกล้าฯ ให้สมาชิกสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน หรือบางครั้งก็โปรดเกล้าฯ ให้สมาชิกสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ พิจารณาความถวายรายงานให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาทบทวนอีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้จะเป็นการตรวจสอบความถูกต้องแล้ว พระมหากษัตริย์ยังทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการแก้ไขให้เกิดความยุติธรรม ตามความเหมาะสมได้³⁰ จะเห็นได้ว่า การดำเนินการจัดตั้งศาลรับสั่งตามพระราชบัญญัติขึ้นนั้น เป็นการควบคุมการใช้อำนาจตุลาการของขุนนางกรมต่างๆ อย่างใกล้ชิดมากขึ้น เพราะต้องขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และ สภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ และตราพระราชบัญญัติตราการศาลรับสั่งขึ้นนั้น เพื่อที่พระองค์จะได้ทรงควบคุมตรวจสอบการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีของตราการรวมทั้งตัวตราการได้อย่างใกล้ชิด และแยกสถานที่พิจารณาความออกจากบ้านตราการหรือเสนาบดีตามข้อบัญญัติสำหรับตราการศาลรับสั่งในความนครบาล ที่ได้มีการกำหนดให้ลูกความที่

²⁹ ภารดี มหาขันธ์, รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ. 2435 - 2475)

(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, 2527), หน้า 88 - 89.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

ต้องการชี้แจงข้อความต่าง ๆ ในคดีให้ตระลาการทราบต้องไปชี้แจงในสถานที่พิจารณาความ เท่านั้น³¹ เพื่อที่จะดึงอำนาจจากขุนนางมาสู่พระมหากษัตริย์ ลดปัญหาการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวงด้วย รวมทั้งลงโทษผู้กระทำความผิดด้วย เนื่องจากศาลรับสั่งนี้ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจตรวจสอบความถูกต้อง และแก้ไขคำพิพากษาของศาลตามความถูกต้องเหมาะสมได้ และการแยกสถานที่พิจารณาคดีออกจากบ้านของตระลาการนี้เป็นการลดโอกาสในการทุจริตเรียกสินบนจากลูกความ เพราะเมื่อไม่มีการพิจารณาคดีที่บ้านของตระลาการแล้ว ทั้งโจทก์ และจำเลยก็ไม่ต้องไปค้างที่บ้านตระลาการในระหว่างพิจารณา จึงไม่จำเป็นต้องหาข้าวปลาอาหารตลอดจนของใช้มาส่งเสียตระลาการ เป็นการลดโอกาสการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวงลงได้

3.1.2 การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในด้านความประพฤติ จรรยาบรรณ และระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไป

การที่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เชื่อว่าหากตุลาการประพฤติปฏิบัติหน้าที่โดยชอบด้วยกฎหมายและพยานในคดีมิใช่พยานเท็จ จะทำให้การพิจารณาคดีนั้นเป็นได้ด้วยความเที่ยงธรรม เป็นการให้ความสำคัญกับบุคคลผู้ซึ่งทำหน้าที่ตุลาการ อีกทั้ง บุคคลเหล่านี้ได้รับมอบหมายการใช้อำนาจตุลาการจากพระมหากษัตริย์ จึงควรมีคุณสมบัติ และความประพฤติที่เหมาะสมด้วย เพราะฉะนั้น คุณสมบัติ จรรยาบรรณ ความประพฤติ และระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไปจึงมีความสำคัญ และประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับสิ่งเหล่านี้มาช้านานแล้ว แม้ว่าจะไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีโดยตรงแต่ก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้กระบวนการพิจารณาคดีมีประสิทธิภาพ ได้รับความเคารพ เชื่อถือ และไว้วางใจจากราษฎร

³¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, กฎหมายรัชกาลที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : สำนักราชเลขาธิการ, 2540) หน้า 61.

พิจารณาได้จากกฎหมายตราสามดวง ตามพระไอยการลักษณะตระลาการ ได้บัญญัติให้ตระลาการผู้ทำหน้าที่พิจารณาคดีประพุดิตนให้เหมาะสมไม่ยุ่งเกี่ยวกับคู่ความหรือกระทำละเมิดต่อคู่ความในทางเสียหาย เช่น หากคู่ความเป็นหญิง ตระลาการต้องไม่ยุ่งเกี่ยวกับลูกความในทางชู้สาว ตามพระไอยการลักษณะตระลาการ บทที่ 108 เป็นต้น และไม่เสพสุรา สูบฝิ่น เล่นการพนัน ตามพระไอยการลักษณะอาญาหลวงด้วย หากตระลาการผู้ใดฝ่าฝืนต้องถูกลงโทษ

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล จัดตั้งศาลยุติธรรมขึ้นในปี พ.ศ. 2435 ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องคุณสมบัติ จรรยาบรรณ ความประพฤติ และระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไปของตุลาการเหมือนสมัยก่อน และให้มีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ตุลาการในด้านนี้ด้วย เนื่องจาก ภายหลังมีการปฏิรูประบบการศาลและจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมในปี พ.ศ. 2435 แล้ว และพระองค์ได้เอาพระทัยใส่ติดตามผลที่มีการปฏิรูปต่าง ๆ ด้วยการส่งมหาดเล็กไปตรวจตามศาลและหัวเมืองต่าง ๆ ทำให้พระองค์ทรงทราบว่า ผู้พิพากษาและเจ้าหน้าที่ศาลต่าง ๆ ขาดความรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่มาศาลช้ามักทำให้การพิจารณาคดีในแต่ละวันได้น้อย และบางครั้งผู้พิพากษาก็ไม่ไปศาลพิจารณาความ ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริเห็นว่า ควรจะนัดคู่ความให้มาศาลก่อนเวลา 4 โมงเช้า พอถึงเวลา 4 โมงเช้าแล้วให้พิจารณาพิพากษาความได้ อย่าให้เสียเวลา เพื่อให้เกิดความรวดเร็วในการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาความ พระองค์จึงทรงออกกฎเสนาบดีกำหนดเวลาผู้พิพากษามาศาลขึ้น มีข้อความ ดังนี้

“ ตั้งแต่นี้ต่อไป กำหนดให้ผู้พิพากษาและเจ้าพนักงานมานั่งศาลให้พร้อมกันก่อนเวลา 4 โมงเช้าจงทุกศาล พอถึงเวลา 4 โมงเช้าแล้วให้ได้ลงมือพิจารณาพิพากษาความที่เดียวเสมอทุก ๆ วัน ให้ผู้พิพากษาหรือเจ้าพนักงานศาลออกหมายนัดคู่ความให้คู่แรกที่หนึ่งหรือที่สองมาศาลให้ทันกำหนดก่อนเวลาจงได้ พอถึงเวลา 4 โมงเช้าก็ได้ลงมือทำการอันนั้นดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นจงทุกศาล และให้ยกกระบัตรศาลเป็นเจ้าพนักงานทำหน้าที่ถือรายงานบัญชีเวลาที่

ผู้พิพากษาและเจ้าพนักงานทั้งปวงมาศาลทุก ๗ วัน ครบเจ็ดวันให้ยื่นรายงานต่อกระทรวงกลาง กองบัญชาการครั้งหนึ่ง แต่ถ้าวันใดผู้พิพากษาผู้ใดไม่มาศาลหรือมาล่าช้ากว่าเวลาสี่โมงเช้าไปแต่ มิติดหนึ่งขึ้นไปแล้วให้รายงานต่อเสนาบดีในวันนั้นทุกครั้ง

ถ้ายกกระบัตรปิดบังไม่ยื่นรายงานในกำหนดที่กล่าวมาแล้วมีผู้นำความมาว่ากล่าว จะปรับเอาเงินเดือนแก่ผู้พิพากษาผู้ที่มาล่าช้านั้นกับยกกระบัตรด้วยตามสมควรที่จะตัดสินไว้ให้เป็นรางวัลแก่ผู้ผู้นำความมาว่ากล่าว ถ้าผู้ใดมีกิจธุระมาไม่ได้ ต้องจดรายงานมาก่อนเวลาและให้ ได้รับอนุญาต ถ้ามาแล้วมีเหตุฉุกเฉินก็ให้รับบอกกล่าวมีเหตุนั้นตามสมควร ให้ผู้พิพากษาเจ้า พนักงานประพฤตินี้ให้ถูกต้องตามข้อบังคับนี้ “ 32

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกกฎเสนาบดีกำหนดเวลาผู้ พิพากษามาศาลในเวลา 4 โมงเช้านี้ เพื่อให้ผู้พิพากษามีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่การดำเนิน กระบวนพิจารณาพิพากษาคดีมาทำงานตรงต่อเวลา และให้มีการพิจารณาพิพากษาคดีในแต่ละ วันได้เป็นจำนวนมาก ก็จะทำให้ราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อน หรือมีข้อพิพาทกันในศาลได้รับความ ยุติธรรมไปโดยเร็วด้วย และได้เปิดโอกาสให้ราษฎรช่วยตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่โดยทั่วไป ของผู้พิพากษาศาลการที่มาศาลช้ากว่ากำหนดนี้ และปิดบังรายงานด้วย หากราษฎรผู้ใดนำความ เรื่องนี้มาร้องเรียนการกล่าวอ้างการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการก็จะมีรางวัลตอบแทนเป็นเงินจาก การปรับผู้พิพากษา และยกกระบัตรที่ปิดบังรายงานนั้นด้วย ถือว่าเป็นการตรวจสอบการปฏิบัติ หน้าที่ของตุลาการโดยเปิดโอกาสให้ราษฎรมาร้องเรียนผู้พิพากษาศาลการ แต่จำกัดในเรื่องการ ปฏิบัติหน้าที่และความประพฤติโดยทั่วไปเท่านั้น ไม่รวมถึงการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของ ตุลาการในการพิจารณาพิพากษาคดี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ , ร.5 ย 1/ 18 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงยุติธรรม เรื่องกฎเสนาบดีกำหนดเวลาผู้พิพากษามาศาล.

3.2 การตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียน

การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการประเภทนี้ จะกระทำได้ต่อเมื่อมีราษฎรมา ร้องทุกข์กล่าวโทษการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ แยกพิจารณาได้ 2 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง การอุทธรณ์เป็นการอุทธรณ์ทั้งตุลาการและสำนวนคำพิพากษา เพราะ ถ้าตุลาการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบแล้วสำนวนการพิพากษาคดีก็จะต้องตามไปด้วย

ประการที่สอง การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแต่พระมหากษัตริย์

3.2.1 การอุทธรณ์

การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการโดยการอุทธรณ์นี้เป็นการตรวจสอบตัว บุคคลผู้ทำหน้าที่ตุลาการในส่วนของการทำงานที่พิพากษาคดีซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ พิพากษาระลาการ รวมทั้งข้าราชการ กรมการเมืองตามหัวเมืองต่าง ๆ ผู้ซึ่งทำหน้าที่พิพากษา พิพากษาคดีในเมืองต่าง ๆ ด้วย เนื่องจากในการดำเนินกระบวนการพิจารณาระลาการมีอำนาจมาก เพื่อที่จะควบคุมการดำเนินกระบวนการให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เช่นระลาการมี อำนาจสั่งให้เอาคนไปขังคนเดียวไว้หนึ่งชั่วโมง เพราะอ้างว่าไม่มีสมุดดินสอ เป็นต้น และในการ สืบพยาน นอกจากระลาการจะเผชิญพยานที่บ้านของระลาการแล้ว ระลาการยังสามารถ พิจารณาความที่บ้านของตนได้อีกด้วย จึงอาจเป็นช่องทางให้ระลาการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ พิจารณาความเอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้เป็นช่องทางให้ระลาการปฏิบัติหน้าที่โดย มิชอบ พิจารณาความเอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้เพราะการชำระความที่บ้านของ ระลาการนั้นทั้งโจทก์จำเลยตลอดจนพยานจะต้องมาค้างที่บ้านตุลาการเป็นเวลานานแรมเดือน หรือแรมปี จนกว่าระลาการจะพิจารณาความเสร็จในระหว่างนี้โจทก์จำเลยและพยานต่างก็ต้อง หาข้าวปลาอาหาร ตลอดจนของใช้มาส่งเสียกันเอง เพื่อเอาใจตุลาการไว้ทั้งโจทก์และจำเลยก็ต้อง

สงเสียดระลาการด้วย³³ จึงต้องมีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของระลาการในการพิจารณาความ ซึ่งการอุทธรณ์ก็เป็นวิธีการหนึ่งที่เปิดโอกาสให้คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการพิจารณาความของระลาการสามารถอุทธรณ์ระลาการ ผู้ซึ่งทำหน้าที่พิจารณาความนั้นต่อระลาการในชั้นอุทธรณ์ได้ และในการอุทธรณ์ก็จะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดไว้ด้วย

3.2.1.1 หลักเกณฑ์การอุทธรณ์

ก. สิทธิในการอุทธรณ์

หากคู่ความฝ่ายใดในคดีเห็นว่าระลาการพิจารณาคดีโดยมิชอบ เช่น แต่งหนังสือแนะนำคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เอาลูกความไปใช้ในเรื่องให้ญาติพี่น้องเอาลูกความไปใช้ เอาลูกความเป็นข้าราชการ หรือเป็นลูกเมียตน พิจารณายังไม่สิ้นสำนวนก็ด่วนตัดสิน จดด้วยคำสำนวนที่ไม่จริง ถ้าเอียงเข้าข้างคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเห็นแก่สินจ้างสินบน³⁴ เป็นต้น ถือว่าระลาการผู้นั้นกระทำละเมิดคู่ความฝ่ายนั้นมีสิทธิที่จะอุทธรณ์ระลาการได้ แต่ถ้าผู้มีสิทธิอุทธรณ์ถูกจองจำ หรือมีเหตุจำเป็นไม่สามารถมาอุทธรณ์ได้ด้วยตนเอง ผู้มีสิทธิอุทธรณ์อาจมอบหมายให้ผู้อื่นมายื่นอุทธรณ์แทนตนได้ มิใช่ว่าทุกคดีสามารถอุทธรณ์ได้เสมอไป การอุทธรณ์นั้นต้องอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์ตามพระไอยการลักษณะอุธร หากมีลักษณะต้องห้ามตามกฎหมายก็ไม่สามารถอุทธรณ์ได้

³³ หลวงจักรปาณิศรีศีลวิสุทธ์, เรื่องของเจ้าพระยามหิธร (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิรินครจัดพิมพ์, 2499), หน้า 19-21.

³⁴ กระทรวงยุติธรรม, พระลัทธิทรรคการทางการศาลสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, หน้า 8.

ข. อำนาจศาลในการพิจารณาความอุทธรณ์

อำนาจศาลในการพิจารณาพิพากษาความอุทธรณ์ หรือ คดีที่คู่ความฟ้องว่า ตระลาการพิจารณาคดีไม่เป็นธรรม เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ตระลาการบิดเบือนจำนวน หรือทำชู้กับคู่ความ เป็นต้น เป็นของศาลได้นั้นขึ้นอยู่กับว่าเป็นความอุทธรณ์ในเมืองหลวงหรือ ความอุทธรณ์ตามหัวเมืองต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงการ อุทธรณ์ไว้ดังนี้

“ถ้าเป็นความหัวเมืองคู่ความจะอุทธรณ์ตระลาการ เจ้าเมือง กรมการเป็น ผู้ชำระอุทธรณ์ชั้นตระลาการ ถ้าอุทธรณ์ผู้พิพากษา เจ้าเมืองกรมการที่ไม่ได้ลงชื่อในคำพิพากษา เป็นผู้พิจารณาอุทธรณ์ ถ้าจะอุทธรณ์เจ้าเมืองต้องบอกอุทธรณ์ที่ศาลหัวเมืองนั้นเสียก่อน หัวเมืองไม่ชำระจึงเข้ามาฟ้องศาลหลวงประทับฟ้องไปศาลอุทธรณ์ ส่วนในกรุงถ้าจะฟ้องอุทธรณ์ ก็ฟ้องศาลหลวงแล้วประทับไปศาลอุทธรณ์”³⁵

ดังนั้น ความอุทธรณ์ในเมืองหลวงต้องไปอุทธรณ์ต่อศาลหลวง โดยลูกขุนจะประทับ ฟ้องไปศาลอุทธรณ์ หากเป็นความอุทธรณ์ในหัวเมืองต่าง ๆ นั้น ต้องอุทธรณ์ที่ศาลหัวเมืองนั้น ก่อน และต้องพิจารณาด้วยว่าเป็นอุทธรณ์ผู้ใด เนื่องจากตามหัวเมืองต่าง ๆ จะมีกรมการที่รวม เป็นคณะรักษาราชการเมืองและเจ้าเมืองเมืองนั้นทำหน้าที่พิจารณาพิพากษารรคคดีต่าง ๆ ที่เกิด ขึ้นในเมือง หากเป็นอุทธรณ์ตระลาการ เจ้าเมือง กรมการเป็นผู้พิจารณาอุทธรณ์ชั้นตระลาการ ถ้าเป็นการอุทธรณ์คัดค้านกรมการในฐานะผู้พิพากษา เจ้าเมืองและกรมการอื่นที่มีได้ลงชื่อในคำ

³⁵ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองและพระราชหัตถเลขาพระ บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากับพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายกัลย์ อิศรเสนา ณ อยุธยา 22 มีนาคม 2541, หน้า 21 - 22.

พิพากษาจะเป็นผู้พิจารณาคดีนั้น หากกรรมการเมือง เจ้าเมืองไม่รับพิจารณาผู้อุทธรณ์ต้องเข้ามาฟ้องอุทธรณ์ที่กรุงเทพฯ นอกจากนี้ถ้าเป็นการอุทธรณ์คัดค้านเจ้าเมืองจะต้องอุทธรณ์ยังศาลหลวงเพื่อประทับฟ้องไปยังศาลอุทธรณ์พิจารณาต่อไป

อย่างไรก็ดี ชื่อศาลหลวงและศาลอุทธรณ์นั้น มีความหมายถึงองค์การตุลาการเดียวกัน เนื่องจาก ศาลหลวงก็คือ ศาลอุทธรณ์ในการปฏิบัติหน้าที่พิจารณาความอุทธรณ์ แต่คำว่า “ศาลหลวง” จะใช้ในกรณีที่ทำหน้าที่รับฟ้องคดีด้วย เนื่องจาก ศาลหลวงมีหน้าที่หลักในการรับคดีจากศาลในกรมต่าง ๆ ที่ตระลาการได้ไต่สวนเสร็จสิ้นแล้วมาพิพากษาคดี ศาลอุทธรณ์เป็นเสมือนศาลเฉพาะกิจที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติหน้าที่พิเศษของศาลหลวงในเรื่องของการอุทธรณ์ความว่าตระลาการปฏิบัติหน้าที่โดยทุจริตเท่านั้น³⁶ ซึ่งไม่ใช่ลักษณะการอุทธรณ์ดังเช่นปัจจุบัน

แต่ครั้งภายหลังคดีความคั่งค้างศาลเป็นจำนวนมากเพราะการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีในสมัยก่อนของไทยนั้น ลูกขุนจะทำหน้าที่ชี้ตัวบทกฎหมายทุกคดี ซึ่งศาลตามกระทรวงต่าง ๆ ส่งคดีที่ไต่สวนแล้วมายังลูกขุนทั้งสิ้นจึงทำให้ลูกขุนพิจารณาคดีไม่ทัน ดังนั้นพระมหากษัตริย์จึงทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้อธิบดีเจ้ากระทรวงรับเรื่องราวอุทธรณ์กล่าวโทษ เจ้าเมืองกรมการในกรมนั้น ๆ ได้ ทำให้การอุทธรณ์สามารถกระทำได้ในกรมต่าง ๆ ด้วยมิใช่แต่ศาลหลวงแห่งเดียว³⁷

ถ้าการอุทธรณ์กล่าวโทษผู้พิพากษาตระลาการที่กรุงเทพฯไม่ว่าจะมีสาเหตุมาจากการที่ตระลาการยังมีได้พิพากษาสำนวนนั้นให้สำเร็จ พิจารณาพิพากษาไม่เป็นธรรม ทั้งความไว้ให้

³⁶ ธนวิทย์ ขำศรี, พัฒนาการแห่งการจัดองค์กรของอำนาจตุลาการไทย ตั้งแต่พุทธศักราช 2417 ถึง พุทธศักราช 2475 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 64-65.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

เนิ่นนานโดยมิได้มีการชำระความ เป็นต้น โดยที่โจทก์จำเลยยังคงอยู่ตามหัวเมืองนั้นให้ข้าหลวงให้ใช้ตราพระราชสีห์ เรียกตระลาการผู้ถูกกล่าวหา และคู่ความพร้อมทั้งสำนวน มาพิจารณาจนเสร็จสิ้นที่กรุงเทพ³⁸ ตามพระธรรมนูญ บทที่ 18.

ค. ลักษณะคดีในการอุทธรณ์

ตามพระไอยการลักษณะอุทธรณ์ ในกฎหมายสามดวงได้มีการกำหนดลักษณะอุทธรณ์ไว้หลายลักษณะเพื่อใช้ในการพิจารณาพิพากษาความอุทธรณ์และผลของคำตัดสิน ความอุทธรณ์นั้นจะมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับว่าเป็นลักษณะอุทธรณ์ลักษณะใดด้วย ซึ่งลักษณะอุทธรณ์ที่บัญญัติไว้ นั้น มี 5 ประการ³⁹ โดยนำมาวิเคราะห์ว่าข้อใดเป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง* ข้อใดเป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมาย* ตามความหมายในปัจจุบันได้ ดังนี้ คือ

1. ลักษณะของอุทธรณ์ มี 9 ประการ คือ

- 1) ตระลาการมิได้นำคำฟ้องและคำกฎหมายให้เป็นไปตามพระธรรมนูญ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องการพิจารณาคดี

³⁸ กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง, หน้า 82.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 267-269.

* ปัญหาข้อเท็จจริง คือ ปัญหาซึ่งต้องฟังพยานหลักฐานก่อนที่จะวินิจฉัยว่าความจริงเป็นเช่นไรควรเชื่อฝ่ายไหน ปัญหาที่เกี่ยวกับการวินิจฉัยพฤติการณ์ที่เกิดขึ้นในคดี หรือปัญหาที่เกี่ยวกับการใช้ดุลพินิจของศาลตามรูปคดี

* ปัญหาข้อกฎหมาย คือ ปัญหาที่ศาลวินิจฉัยได้เองโดยไม่ต้องฟังพยานหลักฐานหรือฟังข้อเท็จจริงเป็นยุติแล้ว จึงนำข้อเท็จจริงนั้นมาปรับกับตัวบทกฎหมาย หรือ ปัญหาที่เกี่ยวกับการตีความกฎหมาย คำพิพากษา คำคู่ความ นิติกรรมสัญญา และเอกสาร

- 2) ตระลาการออกหมายเรียกนำตัวจำเลยมาเบิกความโดยไม่มีคำฟ้องของโจทก์ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
 - 3) ตระลาการมิได้ถามความตามฟ้องของโจทก์แต่คัดข้อความตามฟ้องเอง : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
 - 4) ตระลาการแต่งฟ้องให้โจทก์หรือแต่งคำให้การให้จำเลย : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
 - 5) ตระลาการรับฟ้องของโจทก์ซึ่งเป็นคดีอุทลุมฟ้องร้องพ่อแม่ปู่ย่าตายาย : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องการพิจารณาคดี
 - 6) ตระลาการถามความได้ความว่าจำเลยไม่รับ แต่ตระลาการเขียนในสำนวนว่ารับ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
 - 7) ตระลาการกล่าวหาจำเลยว่าให้การไม่ตรงประเด็น ตระลาการจึงเขียนคำให้การขึ้นเอง : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
 - 8) ตระลาการรู้เห็นเป็นใจในการแก้ไขเปลี่ยนแปลงสำนวน : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
 - 9) ตระลาการกล่าวหาจำเลยว่ามีได้ให้การแก้ฟ้องโจทก์ แต่กลับฟ้องกล่าวโทษโจทก์เพื่อให้โจทก์เป็นจำเลยแทนคำฟ้องโจทก์เดิม : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
2. ลักษณะอุทธรณ์ มี 12 ประการคือ
- 1) ตระลาการออกหมายเรียกจำเลยไม่ครบจำนวน : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
 - 2) ตระลาการถามความแล้ว แต่ทิ้งสำนวนไว้ไม่พิจารณา : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
 - 3) ตระลาการถามความโดยอ่านคำฟ้องให้ลูกความฟังไม่ครบถ้วน : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน

- 4) ตระลาการถามความเกินข้อความที่กำหนด : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
 - 5) ตระลาการถามความในข้อปฏิเสธแต่กลับเอาเป็นข้อภาคเสธ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
 - 6) ตระลาการถามความโดยมิได้แบ่งเป็นข้อ ๆ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
 - 7) ตระลาการถามความตามข้ออ้างโดยไม่จดคำเบิกความ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
 - 8) ตระลาการคัดค้านจนมิให้โจทก์จำเลยรู้และตัดข้อความสำคัญเสีย : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
 - 9) ตระลาการเปลี่ยนแปลงข้อความในสำนวนไม่ตรงตามคำกล่าวอ้าง : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
 - 10) ตระลาการทิ้งสำนวนไว้ไม่พิจารณาให้แล้วเสร็จโดยมิได้แจ้งข้อความให้คู่ความทราบ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
 - 11) ตระลาการนำคำคู่ความที่เขียนไว้แล้วมาลบเสีย : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
 - 12) ตระลาการเขียนระวางใบสั่งโดยมิได้อ่านให้คู่ความฟังแล้วไปแก้ไขเปลี่ยนแปลงใบสั่งนั้น : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
3. ลักษณะอุทธรณ์ 21 ประการคือ
- 1) ตระลาการมิได้ออกหมายเรียกคู่ความทั้งสองฝ่ายไว้ แต่ออกหมายเรียกไว้เพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้น : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
 - 2) ตระลาการหวังเหนี่ยวคู่ความไว้เพื่อเรียกค่าฤชา : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง

- 3) ตระลาการมิได้เรียกเอาประกันลูกความไว้ ทำให้ลูกความหนีไปได้ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องการพิจารณา
- 4) ตระลาการมีส่วนในการพุดจาให้คู่ความมีค่าทวงดิงสำนวน : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
- 5) ตระลาการพิพากษาคดีตามความยุติธรรมแล้วแต่มิได้ปฏิบัติตามคำพิพากษา : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องการบังคับตามคำพิพากษา
- 6) ตระลาการมิได้ถามความพยานโดยบังคับพยานไว้มิให้คัดค้าน : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
- 7) ตระลาการสืบพยานโดยมิให้พยานสาบานตัวต่อหน้าพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
- 8) ตระลาการรับค่าทวงดิงคำตัดฟ้อง คำตัดสำนวนแล้วแต่มิได้แจ้งให้ผู้พิพากษาทราบ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องการพิจารณา
- 9) ตระลาการคัดสำนวนชี้ขาด มิให้คู่ความรู้โดยทำให้ข้อความสำคัญขาดไป : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
- 10) ตระลาการเก็บสำนวนไว้มิให้คู่ความทั้งสองฝ่ายทราบ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
- 11) ตระลาการแก้ไขสำนวนออกโดยมิให้คู่ความรู้เห็น และมีได้อ่านให้คู่ความฟัง : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องการพิจารณา
- 12) ตระลาการนัด และรับผิดไว้แต่ฝ่ายเดียวหรือให้นัดไว้แต่มิได้เรียกเอาค่านัดนั้น : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องการพิจารณา
- 13) ตระลาการอ่านพิจารณาสำนวนโดยลูกความไม่รู้เห็น : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องการพิจารณา
- 14) ตระลาการมิได้คุมตัวลูกความไปรับใบสั่ง แต่ไปส่งใบสั่งตามใจตนเอง : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องการพิจารณา

- 15) ตระลาการไปรับใบสั่งจมาให้ลูกความรู้ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมาย
ในเรื่องการพิจารณา
- 16) ตระลาการมิได้เอาใบสั่งจมาให้ลูกขุนพิพากษาก่อนเรียกปรับสินไหมพิไนย : เป็น
การอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องการพิจารณา
- 17) คดียังพิพากษาคัดสินยังไม่แล้วเสร็จ แต่ตระลาการบังคับตามคำพิพากษาเอง :
เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องการพิจารณา
- 18) ตระลาการได้รับสินไหมแล้วแต่มิได้ส่งให้ผู้ชนะครบถ้วน : เป็นการอุทธรณ์ใน
ปัญหาข้อเท็จจริง
- 19) ตระลาการมิได้อ่านคำพิพากษาให้ลูกความฟัง เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง : เป็น
การอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องการพิจารณา
- 20) ตระลาการมิได้บังคับบัญชาตามถ้อยคำสำนวน : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อ
กฎหมายในเรื่องการพิจารณา
- 21) ตระลาการคัดสำนวนไว้เพื่อให้ลูกความแก้ไขสำนวน : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหา
ข้อเท็จจริง

4. ลักษณะนานาอุทร มี 20 ประการคือ

- 1) รับฟ้องไว้แต่ยังมีได้ออกหมายเรียกจำเลยก่อนพิจารณา : เป็นการอุทธรณ์ใน
ปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องการพิจารณา
- 2) ตระลาการมิได้นำตัว คู่ความมาเบิกความ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อ
กฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
- 3) ตระลาการถามความตามอำเภอใจ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายใน
เรื่องพยานหลักฐาน
- 4) ตระลาการเอาสำนวนความกรมอื่นมาพิจารณา : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อ
กฎหมายในเรื่องการพิจารณา
- 5) ตระลาการถูกกล่าวหาว่ามีได้เป็นตระลาการแต่ทำหน้าที่ไต่สวนความโดยพลการ
: เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง

- 6) ตระลาการมิได้มีระวางให้ปรับแต่เรียกเอาทรัพย์ตามอำเภอใจ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
- 7) ตระลาการบังคับเอาคู่ความไว้ใช้แต่มิได้เร่งทรัพย์ให้แก่ผู้ชนะหรือเรียกทรัพย์ได้แล้วแต่ปิดบังไว้ไม่ให้คู่ความทราบ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
- 8) ผู้พิพากษาศระลาการรับสินบน ทำชู้ และข่มขืนลูกความ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริงในเรื่องความประพฤติของตระลาการ
- 9) ตระลาการเรียกค่าฤชาธรรมเนียมมากเกินไปเกินสมควร : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
- 10) ผู้พิพากษาศระลาการพิจารณาความเสร็จแล้ว แต่มิได้ส่งทรัพย์ ผู้คน ข้าว ม้า โค กระบือ ตามค้ำบังคับ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องการพิจารณา
- 11) ตระลาการเป็นสาเหตุให้ลูกความทะเลาะกัน : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
- 12) ผู้พิพากษาศระลาการเสพสุรา ทำหยาบช้าแก่ลูกความรับคำฟ้องไว้เกินกำหนดเจ็ดวัน : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริงในเรื่องความประพฤติของตระลาการ
- 13) ผู้พิพากษาศระลาการเอาทาสและบุตรเป็นเสมียนศาลและเอาคนทุศีลเป็นผู้คุม : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องของการพิจารณา
- 14) ผู้พิพากษาศระลาการมีส่วนเกี่ยวข้องกับคู่ความในคดี โดยเป็นญาติพี่น้องกัน : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริงในเรื่องคุณสมบัติของตระลาการ
- 15) ผู้พิพากษาศระลาการเป็นมิตรสหายกับลูกความ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริงในเรื่องคุณสมบัติของตระลาการ
- 16) ตระลาการเป็นโจรมิได้ตั้งมั่นอยู่ในสัจจะความจริง : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริงในเรื่องความประพฤติของตระลาการ

- 17) ตระลาการยุให้ลูกความหาอาญาอุทธรณ์แก่ผู้พิพากษาและผินัดพิจารณาคดี :
เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
 - 18) ลูกความทำยอมแต่มิได้นำพยานหลักฐานซึ่งแสดงถึงการทำยอมของลูกความขึ้น
แสดงแต่ผู้พิพากษาบังคับบัญชาเอาเอง : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง
 - 19) ตระลาการรับคำร้องแล้วหวังคดีไว้ให้ช้า จนกระทั่งพ้นอายุความแต่มิได้มีการ
บังคับบัญชา : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องของการพิจารณา
 - 20) ตระลาการไม่ได้ถามความตามข้อบังคับบัญชา : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อ
กฎหมายในเรื่องของพยานหลักฐาน
5. ลักษณะอาชาระณะอุธร มี 5 ประการคือ
- 1) พยานที่มิได้รู้เห็นเหตุการณ์ แต่อาสาเข้ามารับสมอ้างคดีเป็นพยานต้องห้าม
รับฟัง : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
 - 2) พยานที่รู้เห็นแต่มิได้เบิกความตามที่รู้เห็น : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อ
กฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
 - 3) พยานที่รู้เห็นเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยเมื่อไปเผชิญพยานก็แก้งหลบเสีย :
เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน
 - 4) พยานนิ่งเฉยไม่ให้การ : เป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยาน
หลักฐาน
 - 5) พยานแก้คำค้ำไม่จริงก็ดี นิ่งเสียก็ดี ไม่ได้สาบานตนก็ดี : เป็นการอุทธรณ์ใน
ปัญหาข้อกฎหมายในเรื่องพยานหลักฐาน

การอุทธรณ์นั้นจะต้องไม่เป็นการต้องห้ามอุทธรณ์ ตามพระไอยการลักษณะอุธรด้วย
กล่าวคือ หากคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งฟ้องอุทธรณ์กล่าวโทษตระลาการโดยที่ตระลาการยังมีได้แก่
อุทธรณ์ แต่ผู้อุทธรณ์กลับยื่นอุทธรณ์อีกฉบับหนึ่ง เพื่อแก้ไข กล่าวโทษตระลาการในอุทธรณ์ฉบับ
ก่อนโดยมีคู่ความเกี่ยวข้องกัน เนื่องจากผู้อุทธรณ์ทราบว่าตนเป็นฝ่ายผิด ห้ามมิให้พิจารณา
อุทธรณ์ฉบับหลังนี้ และให้ปรับไหมผู้อุทธรณ์เป็นอาญาหลวง ตามพระไอยการลักษณะอุธร

บทที่ 13 หรือ มีกรณีใดกรณีหนึ่งเกิดขึ้นใน 3 ประการนี้ คือ เมื่อผู้พิพากษาพิพากษาข้อความตามบทพระไอยการแล้ว แต่ใบสั่งยังไม่ส่งกลับมา หรือ ขั้นตอนการพิจารณาคดีเหลือเพียงการส่งใบสั่งให้ปรับก็เสร็จคดี หรือ มีการเรียกปรับเงินแล้ว จนกระทั่งพ้นกำหนด 3 เดือน 6 เดือน ห้ามรับฟ้องอุทธรณ์ไว้พิจารณา ตามพระไอยการลักษณะรับฟ้อง บทที่ 14 เพราะถือว่าผู้อุทธรณ์เห็นว่า ความของตนใกล้จะแพ้จึงต้องการให้มีการฟ้องต่อไปอีกถึงสองศาลสามศาล ก็จะทำให้คดีความนั้นเนิ่นช้าออกไป

ง. การพิจารณาพิพากษาความอุทธรณ์และผลของคำพิพากษา

การอุทธรณ์ผู้พิพากษาตระลาการนี้ทำได้ทั้งในระหว่างการดำเนินกระบวนการพิจารณาของตระลาการและภายหลังพิจารณาความเสร็จสิ้น จนกระทั่งมีคำพิพากษาแล้วก็ได้ หากมีการอุทธรณ์ตระลาการในระหว่างพิจารณาคดีความนั้น จะต้องหยุดการพิจารณาคดีของตระลาการชั่วคราวและให้ตระลาการผู้ถูกอุทธรณ์เข้ามาแก้ไขข้อกล่าวหาต่อตระลาการใหม่ในชั้นอุทธรณ์ เพื่อพิสูจน์ว่าตระลาการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบตามข้อกล่าวหา

สำหรับการพิจารณาความอุทธรณ์ภายหลังคำพิพากษานี้ต้องพิจารณาก่อนว่าในระหว่างใบสั่งซึ่งเป็นคำปรึกษาชี้ขาดของผู้พิพากษาได้มีการกำหนดให้เรียกเอาเงินสินไหมพิโนตามบทพระไอยการหรือไม่ หากมีแต่ผู้ที่จะต้องเสียเงินตามคำพิพากษายังมิได้เสียเงินตามคำพิพากษากลับมาฟ้องอุทธรณ์ก่อน และในฟ้องอุทธรณ์ก็มีได้อุทธรณ์ ถึงใบสั่งว่าตระลาการใช้อำนาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงใบสั่งแต่อย่างไร ผู้อุทธรณ์ต้องเสียเงินตามใบสั่งก่อน จึงจะเริ่มดำเนินกระบวนการพิจารณาความอุทธรณ์นั้นได้ แต่ถ้ามีการอุทธรณ์ถึงใบสั่งด้วยก็สามารถพิจารณาความอุทธรณ์นั้นไปได้เลยโดยไม่ต้องเสียเงินสินไหม พิโนตามใบสั่งนั้นก่อน ⁴⁰

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 274.

สำหรับการเริ่มกระบวนการพิจารณาพิพากษาความอุทธรณ์ตามพระโอัยการลักษณะอุทธรณ์นั้นต้องพิจารณาก่อนว่าเป็นลักษณะอุทธรณ์ประเภทใด ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เพราะถือว่าอุทธรณ์แต่ละลักษณะมีความต่างกันและมีความสำคัญแตกต่างกันด้วยของอุทธรณ์เป็นอุทธรณ์ข้อใหญ่และสำคัญที่สุดรองลงมาคือ สุทธอุทธรณ์ อุตริอุทธรณ์ นานาอุทธรณ์ และอาษาชณะอุทธรณ์ ตามลำดับ หากอุทธรณ์ของโจทก์ 2 ข้อ 3 ข้อ หรือ 4 ข้อ ก็ดีเป็นของอุทธรณ์ สุทธอุทธรณ์ อุตริอุทธรณ์ นานาอุทธรณ์ และอาษาชณะอุทธรณ์ รวมกัน ถ้าโจทก์ชนะอุทธรณ์ในข้อใหญ่ข้อเดียวก็ถือว่าโจทก์ชนะอุทธรณ์นั้นทั้งหมด แต่โจทก์แพ้อุทธรณ์แก่ตระลาการข้อใหญ่ข้อเดียวก็ถือว่า โจทก์แพ้อุทธรณ์แก่ตระลาการทั้งหมดเช่นกัน โดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาพิพากษาความอุทธรณ์ รวมทั้งการบังคับคดี ดังนี้ คือ

1. หากผู้พิพากษาหรือลูกขุนและตระลาการกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง อันมีลักษณะอุทธรณ์ทั้ง 5 ประการนี้ คือ องคอุทธรณ์ 9 ประการ, สุทธอุทธรณ์ 12 ประการ, อุตริอุทธรณ์ 21 ประการ, นานาอุทธรณ์ 20 ประการ และอาษาชณะอุทธรณ์ 5 ประการ สามารถอุทธรณ์ ต่อศาลที่มีอำนาจพิจารณาได้ โดยในการอุทธรณ์นี้ผู้อุทธรณ์ต้องให้ศาลเขียนอุทธรณ์ตามคำกล่าวของโจทก์อุทธรณ์และให้เรียกผู้พิจารณา ผู้คุมตระลาการ และตระลาการใหม่ซึ่งทำหน้าที่พิจารณาอุทธรณ์ต้องมีหมายเรียกตระลาการเก่ามาพิจารณาด้วยเพื่อให้ตระลาการเก่ามีโอกาสแก้ข้อกล่าวหาของอุทธรณ์ด้วย

2. ในการพิจารณาความอุทธรณ์ต้องกระทำต่อหน้ากรมการพร้อมกัน⁴¹

3. หากคู่ความเป็นความฟ้องร้องกัน คดีอยู่ในระหว่างพิจารณาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เห็นว่าความของตนใกล้จะเป็นฝ่ายแพ้ จึงอุทธรณ์ตระลาการผู้ทำหน้าที่พิจารณาความเพื่อให้ตระลาการใหม่พิจารณา ซึ่งเป็นการประวิงเวลา ทำให้เกิดความล่าช้าในการพิจารณา ดังนั้นจึง

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 676.

ต้องพิจารณาความตระการเก่าที่ถูกกล่าวหาอุทธรณ์ก่อนและให้คู่ความเดิมนั้นยังคงอยู่ในอำนาจพิจารณาของตระการนั้นก่อน จนกว่าจะมีผลคำพิพากษาอุทธรณ์ของตระการ

4. ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเห็นว่าความข้างตนเป็นพิรุณ ตระการพิจารณาคดีไม่เป็นธรรมสามารถอุทธรณ์กราบบังคมทูลพระกรุณาต่อพระมหากษัตริย์ได้ หากคดีไม่เป็นธรรมสามารถอุทธรณ์กราบบังคมทูลพระกรุณาต่อพระมหากษัตริย์ได้ หากอุทธรณ์ฟังขึ้น พระมหากษัตริย์ก็จะทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งตระการขึ้นพิจารณาใหม่⁴²

สำหรับการพิพากษาความอุทธรณ์และการบังคับคดีตามคำพิพากษานั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะอุทธรณ์ด้วย เช่นเดียวกัน หากผู้พิพากษาตระการเป็นฝ่ายแพ้อุทธรณ์ในองคอุธรณ์แล้ว ให้ยกสำนวนเดิมซึ่งตระการได้พิจารณาไว้ เดิมนั้นเสีย และให้ตระการใหม่พิจารณาคำฟ้องเดิมของโจทก์ต่อไป⁴³ แต่ถ้าเป็นลักษณะอุทธรณ์ ทั้ง 4 ประการนี้ คือ สุระอุธรณ์ อุตริอุธรณ์ นานาอุธรณ์ และอาษาชะณะอุธรณ์ แล้ว ต้องส่งคู่ความเดิมพร้อมทั้งสำนวนเดิมที่ตระการเก่าได้พิจารณาให้ตระการใหม่พิจารณาต่อไป นอกจากนั้นต้องปรับใหม่ตามบันดาศักดิ์ของตระการเป็นพิไนยหลวงด้วย แต่ถ้าอุทธรณ์แพ้ต่อตระการให้ปรับใหม่ผู้อุทธรณ์และให้ชดใช้ค่าฤชาแก่ผู้ชนะ ซึ่งต้องเสียไปในการอุทธรณ์นั้นจนครบถ้วน และส่งโจทก์ผู้อุทธรณ์ไปให้ตระการเดิมดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อไปจนเสร็จ และในกรณีที่ผู้พิพากษามิได้ต้องชดใช้ทรัพย์เท่าที่พิพากษาคความนั้นผิดไปด้วย

หากเป็นการอุทธรณ์ตระการศาลเดียวกัน 2 คน หรือ 3 คน หรือ 4 คน ว่าตระการ พิจารณาคดีไม่เป็นธรรมเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ถ้าตระการแพ้อุทธรณ์ให้ปรับใหม่

⁴²ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช, กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2510), หน้า 51.

⁴³กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง, หน้า 273.

โดยเอาบันดาศักดิ์ตราการผู้มีศักดิ์นาสูงสุดผู้เดียวตั้งปรับใหม่ผู้แพ้ และให้ใช้คำฤชาผู้ชนะจงเต็ม สำหรับคู่ความเดิมนั้นส่งให้ตราการใหม่พิจารณา หากตราการชนะให้ปรับใหม่ผู้อุทธรณ์กล่าวโทษ และให้ใช้คำฤชาแก่ผู้ชนะจึงต้องเสียไปในการอุทธรณ์นี้จึงเต็ม และให้ส่งโจทก์ไปให้ตราการเก่าปรับใหม่ตามจำนวนเดิม

ในกรณีที่ตราการได้รับจำนวนความมาแล้วแต่เพิกเฉยไม่พิจารณาความ อีกทั้งยังมีกรเปลี่ยนแปลงแก้ไข แต่งเติมจำนวนให้โจทก์หรือจำเลย ถือว่าตราการผู้นั้นละเมิดต้องถูกปรับใหม่และชดใช้ทรัพย์แก่ผู้อุทธรณ์เท่าที่ตราการพิจารณาความผิด

นอกจากนี้ ในการอุทธรณ์กราบบังคมทูลพระกรุณาต่อพระมหากษัตริย์ กล่าวโทษตราการ 4 ข้อ หรือ 5 ข้อ ก็ดี หากผู้อุทธรณ์แพ้ตราการข้อใดข้อหนึ่งถือว่าผู้อุทธรณ์แพ้ผู้อุทธรณ์ทั้งหมด และถ้าเป็นความหลวงก็มีบทกำหนดโทษไว้ให้เขียนผู้อุทธรณ์และให้รับราชบาทเอาตัว ผู้อุทธรณ์เข้าคุก หากเป็นความราษฎรด้วยตนเองให้ปรับใหม่ตามบรรดาศักดิ์ใช้ทุนแก่ตราการผู้ชนะ ในทางตรงข้ามถ้าตราการแพ้ผู้อุทธรณ์ในความหลวงตราการต้องถูกลงโทษเขียนใบยตี หากเป็นความราษฎรด้วยตนเองให้ปรับใหม่ตามบรรดาศักดิ์ใช้ทุนผู้อุทธรณ์ชนะ และส่งคดีความนั้นให้ตราการอื่นพิจารณาต่อไป ⁴⁴

จ. กำหนดระยะเวลาการใช้สิทธิอุทธรณ์

การอุทธรณ์ผู้พิพากษาตราการตามพระไอยการลักษณะอุธรณ์ ทำได้ทั้งในระหว่างดำเนินกระบวนการพิจารณาของตราการ และภายหลังมีคำพิพากษาก็ได้ การอุทธรณ์ภายหลังคำพิพากษานี้ ผู้อุทธรณ์แล้วต้องอุทธรณ์ภายในกำหนดเวลา 3 เดือน หรือ 6 เดือน ถ้าพ้นกำหนด

⁴⁴ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช, กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2510), หน้า 51.

ระยะเวลา 6 เดือน ห้ามมิให้อุทธรณ์ หากผู้ใดฝ่าฝืนต้องอุทธรณ์ภายหลังจากกำหนดระยะเวลา ดังกล่าวต้องถูกลงโทษโดยเอาไม้แป้นตบปาก 10 คาบกลางศาลต่อหน้าผู้คนในระหว่างพิจารณา⁴⁵

3.2.2 การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแด่พระมหากษัตริย์

การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแด่พระมหากษัตริย์ในสมัยก่อนนั้น พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงอธิบายไว้ว่า

“.....คำฎีกาใหม่ เข้าใจว่าเป็นหนังสือร้องทุกข์ต่อพระเจ้าแผ่นดิน ๗ จะทรงพระกรุณาโปรดสั่งประการใดคงจะไม่มีเป็นแบบเหมือนมาทุกแผ่นดินนักเพราะอำนาจพระเจ้าแผ่นดินนั้นไม่ใช่อำนาจศาล เป็นพระบรมเดชานุภาพคุ้มครองแผ่นดินคนละอย่างออกไปใหญ่กว่าอำนาจศาลที่เป็นอำนาจมัดตรึงผืนดินสี่ยกัน ยังไม่ปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงมีวิธีพิจารณาความตามคำที่เรียกกันในศาลเลย เพราะเหตุฉะนั้น จึงสงสัยว่าแต่เดิมมา ฎีกาต่อพระเจ้าแผ่นดินไม่ปรากฏนักในกฎหมายนั้น เพราะถือเสียว่าถ้าได้ทรงพระกรุณาโปรดประการใดก็แล้วไปด้วยพระบรมเดชานุภาพฎีกาเร็ว ๆ นี้มีขึ้นในคดีที่ศาลตัดสินแล้ว และผู้ที่แพ้คดีฟ้องผู้ชำระที่เรียกว่าอุทธรณ์ นั้นเสร็จกันไปแล้วด้วย และตามกฎหมายจะเป็ฯอันถึงเวลาที่จะบังคับตามคำพิพากษาได้ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องกระวนกระวายหาทางหลบหนีการบังคับต่อไป มีทางออกได้คนจะต้องพากันออกทางนั้น พอมีทางโดยถวายฎีกาได้ก็ถวายฎีกาทีเดียว สำเร็จตามความประสงค์ โดยเหตุว่าเมื่อถวายฎีกาแล้ว การทั้งหลายที่ได้ทำมาในศาลเป็นอันงดหมด.....”⁴⁶

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 252.

⁴⁶ พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระราชบัญญัติในปิตุยุบัน เล่ม 2 (พระนคร : โรงพิมพ์กองหลวงโทษ, 2446), หน้า 988.

จากคำอธิบายของพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ดังกล่าวข้างต้น พิจารณาแล้วเห็นได้ว่า อำนาจของพระเจ้าแผ่นดินนั้นไม่ใช่อำนาจศาล เป็นพระบรมเดชานุภาพ คุ่มครองแผ่นดินคนละอย่างกันออกไปใหญ่กว่าอำนาจศาล และไม่มีขอบเขตจำกัด ไม่ปรากฏว่ามีวิธีพิจารณาดังเช่นที่ใช้ในศาล เมื่อพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นประการใดแล้วก็ต้องเป็นไปตามนั้นด้วยพระบรมเดชานุภาพของพระองค์ แต่อำนาจศาลเป็นอำนาจที่จำกัด และต้องมีวิธีพิจารณาให้เป็นไปตามกฎหมายด้วย ดังนั้น การให้ราษฎรมีโอกาสทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา นี้ ทำให้พระมหากษัตริย์กลายเป็นสถาบันสูงสุดที่จะประสาทความยุติธรรมแก่ราษฎร และการที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระบรมเดชานุภาพในการค้ำครองแผ่นดินและทรงไว้ซึ่งอำนาจตุลาการ เช่นนี้ น่าจะเป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้พระองค์ทรงทราบความเดือดร้อนของราษฎร และการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการที่ได้รับมอบหมายจากพระองค์ เพื่อที่พระองค์จะได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาความทุกข์ร้อนของราษฎรและก่อให้เกิดความเป็นธรรมสูงสุดแก่ราษฎร

โดยที่การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแต่พระมหากษัตริย์นี้ เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย เป็น ราชนานี ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกสมัยพ่อขุนรามคำแหงว่า

“ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้หัน โพร่ฟ้าหน้าปกกลางบ้านกลางเมืองมีถ้อยความเจ็บท้องข้องใจ มักจักกล่าวถึงเจ้าขุนปู้ไว้ ไปสั่นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยินเรียกเมื่อถามสวนความแค้นด้วยชื่อ โพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม.....”⁴⁷

จากศิลาจารึกนี้ ทำให้ทราบว่าในสมัยกรุงสุโขทัย ราษฎรที่ได้รับความทุกข์ร้อนสามารถที่จะร้องทุกข์ต่อรัฐาธิปัตย์ โดยในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้น ราษฎรที่มีความทุกข์น้อยจะไปสั่นกระดิ่งที่ปากประตูวัง หลังจากนั้นพ่อขุนรามคำแหงจะเสด็จออกประทับเหนือแผ่นดิน

⁴⁷สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานกฎหมายไทยและคำอธิบายทางนิติศาสตร์ (พระนคร : โรงพิมพ์เกษม, 2493), หน้า 1-3.

พระแท่นมณีคศิลาภายใต้ไม้ตาลรับและวินิจฉัยความของราษฎรด้วยพระองค์เอง⁴⁸

ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีการปรับปรุงการปกครองแยกฝ่ายทหารออกจากฝ่ายพลเรือนเป็นครั้งแรกมีการตั้งกรมต่าง ๆ เพิ่มขึ้นเพื่อแบ่งเบาพระราชภาระด้านต่าง ๆ ของพระมหากษัตริย์ในการบริหารประเทศและมีส่วนรับผิดชอบงานด้านตุลาการโดยเฉพาะการพิจารณาคดีเมื่อคดีมีจำนวนมากขึ้นด้วยโดยพิจารณาตามขอบเขตของแต่ละกรมเป็นหลัก แต่การที่ขาดข้อพิพาทต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในตัวกฎหมาย คือ พรหมมณฺโฑโรหิต นั้นเอง ครั้นในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมพระองค์ทรงตราพระธรรมนูญศาลยุติธรรม โดยแบ่งศาลพิจารณาความด้านกรมต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น

กระทรวงนครบาล พิจารณาคดีปล้นทรัพย์ ลักทรัพย์ ทำชู้เมียผู้อื่นและฆ่าฟันกัน เป็นกระสือกระหัง ทำเสน่ห์ยาแฝด ริดลูก ถ้าเรื่องไม่ถึงตายและจำเลยเป็นสมในขุนพรมตุลาการพิจารณา ในหัวเมืองให้ขุนแขวง หมื่นแขวงเป็นผู้พิจารณา⁴⁹ เป็นต้น

หากตุลาการพิจารณาคดีไม่ยุติธรรม เช่น แต่งหนังสือแนะนำคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งลำเอียงเข้าข้างคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเห็นแก่สินจ้างสินบน เป็นต้น คู่ความสามารถอุทธรณ์ตุลาการได้ ถ้าเป็นความอุทธรณ์ในเมืองหลวงศาลหลวงได้พิจารณาแต่ถ้าเป็นการอุทธรณ์ตามหัวเมืองต่าง ๆ เจ้าเมืองกรมการเป็นผู้พิจารณา แม้ว่าครั้งกระนั้นจะมีศาลตามกรมต่าง ๆ ทำหน้าที่

⁴⁸ธานินทร์ กรัยวิเชียร, การปฏิรูปกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช พิมพ์ในโอกาสครบ 100 ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ 1 ตุลาคม 2511 (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2511), หน้า 135.

⁴⁹กระทรวงยุติธรรม, ที่ระลึกนิทรรศการทางการศาลสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, หน้า 5.

พิจารณาแล้วก็ตาม แต่หากราษฎรที่ทุกข์ร้อนเห็นว่าตนเองไม่ได้รับความเป็นธรรมก็จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีการ้องทุกข์ต่อองค์พระมหากษัตริย์ และวิธีการยังคงมีอยู่ต่อมาจนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์

การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ราษฎรจะเข้าเฝ้าถวายฎีกาทูลเรื่องราวร้องทุกข์ว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมต่าง ๆ จากเจ้านายขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยได้ต่อเมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จออกนอกพระราชวัง⁵⁰ และปฏิบัติอย่างนี้เรื่อยมา จนกระทั่งต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยังคงถือประเพณีนี้ ใน พ.ศ.2379 (ค.ศ.1936) เมื่อเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม (ดิศ บุนนาค) สร้างเมืองจันทบุรี ได้สร้างกลองใบใหญ่ใบหนึ่งด้วยไม้รักโต 13 ก้า แล้วนำกลองใบนี้มาถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์จึงทรงพระราชดำริว่า ราษฎรจะร้องฎีกาได้ต่อเมื่อเวลาพระองค์เสด็จออก ถ้าให้ตีกลองร้องฎีกาได้ทุกวันไม่ต้องคอยเวลาเสด็จออก ก็จะมีบรรเทาทุกข์ของราษฎรได้ จึงพระราชทานชื่อกลองใบนี้ว่า กลองวินิจฉัยแยบไพบรคฯ ให้ตั้งไว้ที่ทิมดาบให้กรมวังลั่นญแจไว้ เมื่อผู้ใดไปร้องถวายฎีกากรมวังจะไปไขญแจให้ตีกลองและตำรวจเวรก็จะไปรับเอาตัวผู้ร้องฎีกาพร้อมทั้งเรื่องราวร้องฎีกา นำความขึ้นกราบทูลทราบใต้ฝ่าละอองธุรีพระบาทแล้วก็มีพระบรมราชโองการมอบให้ขุนนางผู้หนึ่งผู้ใดจัดการพิจารณาความตามพระราชประสงค์และทรงไต่ถามความอยู่ทุกเวลาเช้าและคำทำให้ขุนนางผู้ชำระความไม่อาจพลิกแพลงแก้ไขสำนวนการพิจารณาไปได้⁵¹

ดังนั้น ตั้งแต่ พ.ศ.2379 เป็นต้นมา ราษฎรที่ต้องการจะร้องฎีกาก็ไม่จำเป็นต้องรอเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกนอกพระราชวังแต่ใช้วิธีตีกลองร้องฎีกาได้เลย นอก

⁵⁰ ปิยนาด บุนนาค, บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูล "บุนนาค"

(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มณเฑศ, 2520), หน้า 87.

⁵¹ เจ้าพระยาทิพวงศั, พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 2. (พระนคร : องค์การคำคุณฐา, 2504), หน้า 180-181.

จากนี้เพื่อป้องกันมิให้มีการฎีกากลับแก่งกันผู้ถวายฎีกาจะต้องถูกเขียน 30 ที่ก่อน⁵² ต่อมาผู้มีอำนาจกีดกันราษฎรมิให้เข้าถึงกลองเพื่อถวายฎีกาได้ ทำให้การตีกลองร้องฎีกามีอุปสรรคบางประการ ราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อนไม่สามารถถวายฎีกาให้ทราบถึงพระเนตรพระกรรณได้ ดังนั้น ราษฎรจึงยังคงใช้วิธีการทูลเกล้าถวายฎีกาตอนที่เสด็จพระราชดำเนินเช่นเดิม แต่โดยปกติแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้เสด็จพระราชดำเนินออกนอกพระราชวังบ่อยนักเว้นแต่มีพระราชพิธีประจำปี เช่น เสด็จลงลอยพระประทีป เสด็จไปพระราชทานพระกฐิน หรือมีการจร เช่น งานศพและบางที่เสด็จไปทอดพระเนตรการก่อสร้างพระอาราม เป็นต้น ทำให้ราษฎรทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้ยาก

ครั้นต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบความเดือดร้อนดังกล่าวของราษฎรจึงทรงเปลี่ยนแปลงประเพณีการรับฎีกาของราษฎรเสียใหม่ โดยเสด็จออกรับฎีกาด้วยพระองค์เองทุกวันโกนเดือนละ 4 ครั้ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จมาบนพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ข้างที่แท่นเบญจนาหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์⁵³ แล้วจะให้ตีกลองวินิจฉัยภัยเฝ้า ขึ้นเพื่อเรียกราษฎรเข้ามาถวายฎีกา เมื่อนั้นผู้ที่ใคร่ถวายฎีกาจะเข้ามาถวายฎีกา หากวันใดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้เสด็จออกไปรับฎีกาด้วยพระองค์เองก็จะโปรดให้พระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส เสด็จไปคอยรับเรื่องราวมาทูลเกล้าฯ ถวาย⁵⁴ การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาด้วยวิธีนี้ทำให้ผู้มีอำนาจกีดกันหมิ่นเหม่งราษฎรไม่กล้าทำดังแต่ก่อน

⁵² ปิยนาด บุณนาค, บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูล "บุณนาค", หน้า 88.

⁵³ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่มที่ 1 (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำคุณุสสภา, 2528), หน้า 44 - 45.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงออกประกาศแก่ราษฎรข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงให้รู้ทั่วกันว่า หากผู้ใดจะฟ้องร้องถ้อยความสิ่งใดในกรุงเทพฯ ให้มาฟ้องร้องยังโรงศาลตามกระทรวง ถ้าเป็นหัวเมืองก็ให้ไปฟ้องต่อเจ้าเมืองกรมการ หากเจ้าเมืองกรมการแกลังกคดีหรือหนองเหนียวไม่ชำระโดยเร็วให้มาฟ้องที่กรุงเทพต่อเจ้ากระทรวงตามกรมที่หัวเมืองนั้นขึ้นอยู่ ถ้าเจ้ากระทรวงดัดสินคดีไม่ยุติธรรมหรือแกลังหนองเหนียวไว้ให้เนิ่นช้าเกินกำหนดก็ให้ทำเรื่องราวถวายฎีกาได้⁵⁵ และทรงโปรดฯให้ขยายพระบรมราชานุญาตต่อออกไปถึงผู้ที่ไม่สามารถจะมาถวายฎีกาได้เอง เช่น ถูกขัง เป็นต้น ก็ให้ผู้ร้องฎีกาฝากฎีกาให้ญาติพี่น้องนำมาถวายแทนตนได้ หากปรากฏว่าผู้ใดฎีกากลับแกลังผู้อื่นนำความเท็จมาถวายหรือจ้างผู้อื่นให้แต่งจำนวนเพิ่มเติมด้วยข้อความเท็จจะต้องถูกลงโทษ แต่มีคดีบางประการซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศให้ผู้มีข้อพิพาทนี้ให้มาร้องถวายฎีกาต่อพระองค์ได้เลยคือ คดีความที่มีผู้อ้างรับสั่งและคำบังคับบัญชาเจ้านายในกรุงเทพฯ หรือถือท้องตราและหนังสือเจ้าพนักงานซึ่งเคยบังคับบัญชา หัวเมืองนั้น ๆ โดยไม่มีตรา นำออกไปจัดการเองหรือบังคับผู้รักษาเมืองกรมการให้ตามรับสั่งเจ้านายซึ่งเป็นที่ยากเกรงคือเจ้าภาชีนายอากรและผู้รับช่วงใช้เจ้าภาชีนายอากร ไปเรียกภาชีอากรเกินพิภคอัตรา และข่มเหงราษฎร เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่า ถ้าความเกิดขึ้นตามหัวเมืองอาจทำให้เจ้าเมืองกรมการเกิดความเกรงกลัวได้ จึงอนุญาตให้มาร้องฎีกาต่อพระองค์ได้เลย นอกจากความข้างต้นแล้ว ยังมีความอีกประการหนึ่งซึ่งเรียกว่าการใหญ่ คือ การที่เจ้าเมืองกรมการบางเมืองที่ไกล ๆ คิดจะไปสวมมิกัดแก่ประเทศอื่น หรือนับถือผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งอ้างว่าเป็นผู้มีบุญมีฤทธิ์เดช หรือมีวิชาความรู้เป็นที่เล้าลือแล้วมา่วมประชุม นับถือกันจนจะเป็นกบฏ หรือนับถือเจ้านายอื่นนอกจากพระเจ้าแผ่นดิน และกรมการเมืองใดสุบผืน ดิมสุรา ข่มเหงราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อนหลายเรื่องจนกระทั่งราษฎรอพยพหนีไปอยู่บ้านเมืองอื่นเป็นจำนวนมาก หากผู้ใดเห็นแก่แผ่นดินก็ทำเรื่องราวมาขึ้นต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โดยตรงเช่นเดียวโดยไม่ต้องกระบวนการอุทธรณ์

⁵⁵พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่มที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำคุณุสภา, 2528), หน้า 182.

ตามหัวเมืองก่อนวันแต่ในความเรื่องสุดท้ายนี้ ราษฎรจะทำเรื่องรวบรวมยื่นต่อหัวเมืองนั้น ๆ หรือ ร้องถวายฎีกาต่อพระเจ้าอยู่หัวก็ได้⁵⁶

นอกจากนี้ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังได้มีการออกประกาศ เกี่ยวกับการทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกา ในเรื่องของการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับการอำนวยความสะดวกในสมัยนั้นด้วย พิจารณาได้ดังนี้

ก. ประกาศไม่ให้ขุนศาลตระลาการ เจ้าหนี้ นายเงิน ทำหนังสือยอมความ และสารกรรมธรรม์ โดยลูกความและทาสลูกหนี้ไม่รู้เห็น เนื่องจากมีการกล่าวโทษขุนศาลตระลาการว่า บังคับให้เสมียนผู้คุมกดขี่ลูกความผู้ต้องคดีนั้น ผู้ต้องคดีนั้นยอมแล้วให้เสมียนผู้คุม และพวกพ้องของตัวเขียนหนังสือยอมความต่าง ๆ เรียกค่าธรรมเนียม ด้วยฝายใจทักฝายจำเลยไม่ยินยอม จึงมีการออกประกาศฉบับนี้ขึ้น มีสาระสำคัญ คือ

“...แต่นี้สืบไปเรื่องคดีใด ๆ ซึ่งใจทักซึ่งจำเลยจะทำหนังสือยอมเลิกแล้วแก้กันก็ดี ยอมแพ้ชนะกันก็ดี ห้ามอย่าให้ขุนศาลตระลาการทุก ๆ กระทรงในกรุงแลหัวเมืองบังคับให้เสมียนในโรงศาลของตัวเขียนหนังสือยอมต่าง ๆ เป็นอันขาด ให้ฝายใจทักฝายจำเลยจ้างวานผู้มีชื่อผู้อื่นมาเขียนตามใจชอบ แต่ไม่ให้จ้างวานผู้ที่เกี่ยวข้องต้องในลักษณะความนั้นมาเขียน ...”⁵⁷

ข. ประกาศให้ผู้ที่จะตั้งตุลาการเลือกสรรตุลาการที่ลูกความไม่รังเกียจ เนื่องจากใน

⁵⁶ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่มที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำคุณฐา, 2528), หน้า 137-138.

⁵⁷ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405 - 2411 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท หม่อมเจ้าชิดชนก กฤดากร วันเสาร์ที่ 26 ธันวาคม 2541, หน้า 275 - 276

การร้องฎีกา ผู้ร้องฎีกามักจะร้องฎีกากล่าวโทษตระลาการ กรมการหัวเมือง โดยพยายามหาเหตุต่าง ๆ ที่พระมหากษัตริย์ไม่ทรงโปรดมาว่ากล่าว แม้เหตุการณ์ตามเรื่องจริง จะไม่ใช่เรื่องใหญ่ แต่ผู้ร้องฎีกาก็พยายามหาเหตุเหล่านั้นมาอ้าง คือ

"...สูบผืนหนึ่ง เล่นเบี้ย เล่นโป เมาสุราเป็นนิจหนึ่ง เป็นหนี้สินรุงรังหนึ่ง และเป็นขุนรหมื่นรอนอกราชการ เป็นขุนโรงขุนศาลหรือเป็นกรมการเก่าต้องถอดถอนเสียแล้วมา เสือกสนชุนหากินหนึ่ง"⁵⁸

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงออกประกาศฉบับนี้ขึ้น โดยกำหนดให้ผู้ที่กล่าวโทษตุลาการในเหตุ 4 เหตุข้างต้นตามลำดับนั้น ให้ไปร้องต่อท่านผู้เป็นอธิบดี หรือเจ้ากรม หรือ ผู้สำเร็จราชการเมือง ผู้ตั้งตระลาการนั้นให้ว่าความ ควรว่าตระลาการนั้นเป็นอย่างนี้ ๆ รังเกียจอยู่ ขอให้ตั้งตระลาการอื่นว่า ก็ถ้ามีฟังขึ้นให้ว่าจะมาร้องต่อในหลวงก็ได้ แต่เหตุหลัง 2 เหตุนั้น จะนำมาอ้างคัดค้านผู้เป็นตระลาการไม่ได้ เพราะคนที่ต้องถอดถอนออกจากราชการต้องประพฤติมิชอบ เป็นต้น เพราะฉะนั้น หมูโต กรมโต จะเอาคนนอกราชการต้องถอดถอนเก่าก่อนมาตั้งเป็นขุนโรงขุนศาลตระลาการว่าความ⁵⁹

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า การออกประกาศฉบับนี้สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ ไม่ว่าจะเป็นการอุทธรณ์หรือฎีกา ซึ่งเป็นการตรวจสอบตัวบุคคลว่าไม่เหมาะสม ทุจริต ปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ เป็นต้น โดยมักจะอ้างเหตุดังกล่าวเหล่านี้เพื่อทำลายน้ำหนักรากฐานในคดี

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน , หน้า 292.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 293.

ค. ประกาศพระราชบัญญัติให้คัดความมรดกทูลเกล้า ฯ ถวายภายใน 15 วัน เนื่องจาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบว่า ตุลาการขุนศาลทุกกระทรวงข้าราชการต่าง ๆ ตามเรื่องคดีของราษฎรถูกต้องตามยุติธรรมบ้าง ไม่ถูกต้องตามยุติธรรมบ้าง เห็นแก่ทรัพย์สินเล็กน้อยทำให้พิจารณาคดีไม่ยุติธรรมตามความปรารถนาของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคดีมรดกนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินเงินทองมาก และเป็นคดีความที่ยืดเยื้อ ทำให้คดีความมรดกที่ตุลาการตัดสินว่า ผู้ใดได้รักษาใช้ปลงศพให้ได้ส่วนแบ่งปันทรัพย์มรดกของผู้ตาย จึงไม่มีการไต่ถามหาเครื่องญาติที่สนิท และทางที่ควรจะได้ส่วนแบ่งปันมากหรือน้อยหรือไม่ควรจะได้ ซึ่งทรัพย์มรดกนั้นควรจะแบ่งปันกันเฉพาะบุตรภรรยาและเครือญาติที่สนิท ซึ่งได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขทำมาหากินมาด้วยกันกับผู้ถึงแก่กรรม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาประสิทธิ์ศุภการทำหน้าที่คัดเรื่องความมรดกขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท เมื่อทรงเห็นชอบประการใด จะได้ทรงตัดสินเพื่อให้คดีเป็นไปด้วยความรวดเร็วและเกิดความยุติธรรมกับราษฎร แต่พระยาประสิทธิ์ศุภการมักจะหวังเหนี่ยวความมรดกไว้ให้นานเข้าทำให้มีผู้ร้องฎีกากล่าวโทษพระยาประสิทธิ์ศุภการจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งพระราชบัญญัติฉบับนี้ขึ้น โดยให้คัดข้อความตามเรื่องส่งให้พระยาประสิทธิ์ศุภการนำคดีความมรดกที่มีผู้มาฟ้องร้องขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทภายในกำหนด 15 วัน ⁶⁰ ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า เมื่อมีการร้องเรียนทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกา ในด้านการยุติธรรมดังกล่าวข้างต้น พระองค์จะทรงเข้าไปตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการและดำเนินการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วย เพื่อให้ราษฎรได้รับความยุติธรรมมากที่สุด

ง. ประกาศว่าด้วยเรื่องฟ้องหาปราชิก เนื่องจากความเรื่องหนึ่ง ช้ายเสนซึ่งบวชเป็นพระอยู่ไปคบหา กันกับอีหนูไปมาหากันจนถึงชั้นจำเรากัน และมีคนไปฟ้องกรมพระธรรมการ

⁶⁰ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่มที่ 2

(กรุงเทพมหานคร : องค์การคำคุณสุภา, 2528), หน้า 119.

กรมพระธรรมนูญและตุลาการ ชำระคดีย้ายเสนแต่ไม่พบความจริง เพราะเห็นแก่ย้ายเสน ซึ่งภายหลังย้ายเสนและอีนุก็อาศัยอยู่เป็นสามมีภริยากัน เมื่อสอบถามอีนุก็เป็นจริงตามคำกล่าวอ้างที่มีคนมาฟ้องร้อง และมีพระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตนอย่างนี้เป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีรับสั่งว่า ผู้ใดทราบการกระทำความผิดของพระสงฆ์ดังเช่นคดีของย้ายเสนนี้ ให้ฟ้องร้องกรมพระธรรมนูญตามกฎหมาย หากกรมพระธรรมนูญเห็นแก่จำเลยไม่ชำระความปล่อยให้เรื่องราวเนิ่นช้าเป็นเวลานาน สามารถทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายได้ หากเป็นความจริงดังคำกล่าวอ้าง ก็จงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานรางวัลให้โจทก์ผู้นั้นตามสมควร ดั่งนั้น จะเห็นได้ว่า ราษฎรโดยทั่วไปแม้ไม่ได้เป็นคู่ความในคดีก็สามารถที่จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาเรื่องอื่นที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมได้และให้ถือเป็นหน้าที่ของทุกคนให้มีส่วนช่วยตรวจสอบกระบวนการยุติธรรมด้วย⁶¹

อย่างไรก็ดี การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระเจ้าอยู่หัวนี้มีจำนวนมาก เพราะฉะนั้นเพื่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงออกประกาศเกี่ยวกับระเบียบวิธีการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาให้ผู้ร้องฎีกาปฏิบัติตามดังนี้

ก. การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต้องเขียนใส่กระดาษตัดเป็นท่อน แล้วติดเข้าด้วยกันเหมือนสมุดฝรั่ง เพื่อที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงทอดพระเนตรได้ง่าย ๆ อย่างเขียนใส่กระดาษม้วนยาว ๆ จะทำให้ทรงคลี่ลำบาก

ข. การกล่าวถึงชื่อของบุคคลในการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาก็เป็นเรื่องสำคัญ เพราะฉะนั้นการเขียนพระนามเจ้าชื่อขุนนางที่จะต้องเขียนลงไปในนั้นต้องเขียนให้ถูกต้อง ถ้าเขียนไม่ถูกและไม่

⁶¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่มที่ 1

เข้าใจตัวอย่างของกระดาษที่ให้ผู้เขียนสามารถมาดูตัวอย่างที่ห้องอาลักษณ์⁶² สำหรับดินสอที่ใช้ในการเขียนเรื่องราวทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา ห้ามใช้ดินสอตำฝรั่งอย่างจาง ๆ ไม่ดำแท้เขียนลงในกระดาษฝรั่งหรือกระดาษไทย เป็นอันขาดถ้าจะให้หมึกฝรั่งหรือหมึกจีนก็ต้องใช้สีดำแท้ ๆ เช่นกัน หนึ่งดินสอฝรั่งต่างสี สีน้ำเงิน สีแดง หมึกสีน้ำเงิน หมึกสีแดง หรือดินสอตำไทยเขียนลงในกระดาษไทยตามที่เคยใช้มาเหล่านี้ สามารถใช้ได้⁶³

สำหรับข้อความในการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต้องมีความชัดเจนตามความเป็นจริงและให้ระบุวันเดือนปีที่แน่นอน เพื่อแสดงความถูกต้องทำให้เกิดความน่าเชื่อถือว่ามีเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นจริงเช่น เดือน 6 ปีชวด หรือจะว่าเป็นศกก็เป็นเอกศก โทศก เป็นต้น หนึ่ง ถ้อยคำในการเรียกชื่อบุคคลต่าง ๆ ก็ต้องเรียกให้ถูกต้อง ถ้าผู้หญิงที่ไม่มีบรรดาศักดิ์มีสามีแล้วอยู่กับสามีก็ดี เป็นหม้ายก็ดี เรียกว่า อ้าแดง ถ้ายังไม่มีสามี เรียกอ้าแดงไม่ได้ ต้องเรียกชื่อเฉย ๆ หากเป็นภรรยาขุนนาง ซึ่งเป็น เจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ถ้าเป็นภริยาถือน้ำให้เรียกท่าน เขาคำว่า ท่านนำหน้าชื่อแล้วบอกว่าเป็นภริยาผู้ใด แต่ภริยาของคนที่เป็นหลวง ขุน หมื่น ที่ไม่ได้รับชื่อจากในหลวงเป็นเพียงเจ้าขุนมูลนายตั้งนั้นให้เรียก อ้าแดง เป็นต้น สำหรับการออกชื่อจำนวนนับสัตว์มีชีวิตนั้น ถ้าเป็นคน ช้าง ม้า ให้เรียกว่า คน 1 คน ช้าง 1 ช้าง ม้า 1 ม้า เป็นต้น แต่ถ้าเป็นสัตว์อื่นนอกนี้จะเรียกว่า ตัว เช่น นก 2 ตัว เป็นต้น⁶⁴ หากเป็นคำพ้องว่าคำคำตัวอย่างไรอย่าเขียนลงไปให้เขียนแต่เพียงว่าคำทอหยาบซ้ำต่าง ๆ ก็พอแล้ว

⁶² พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่มที่ 1 (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำครุสภา, 2528), หน้า 74.

⁶³ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่มที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำครุสภา, 2528), หน้า 262.

⁶⁴ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่มที่ 1 (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำครุสภา, 2528), หน้า 73.

ค. ผู้ใดต้องการจะถวายฎีกาให้ไปหากรมล้อมพระราชวังช่วยเขียนให้ ด้วยพระราชประสงค์จะทรงอนุเคราะห์แก่ผู้ถวายฎีกาเพื่อให้ได้เรื่องราวฎีกาโดยเร็ว หรือจะให้ผู้ใดแต่งเขียนให้ หรือจะแต่งเขียนเองก็ตามต้องเขียนให้ถูกต้องด้วยความสัตย์จริงอย่าให้วนเวียนเลอะเทอะ หากผู้ถวายเรื่องราวเลอะเทอะพันเพือนอ่านเข้าใจยากจะต้องคืนเรื่องราวไปเขียนมาใหม่ ถ้าไม่มีผู้ใดช่วยเขียนให้ก็ให้ผู้ร้องฎีกาไปให้การแก่กรมล้อมพระราชวังขอให้ช่วยเขียน เมื่อเขียนเสร็จแล้วให้ผู้แต่งอ่านให้ผู้ร้องฎีกา ฟังแล้วให้ผู้ร้องฎีการับไปให้ผู้อื่นอ่านให้ฟังหลายครั้ง ถ้าเห็นว่าข้อความถูกต้องให้ลงลายมือชื่อของตนเป็นสำคัญหรืองานผู้อื่นที่ตนเชื่อถือลงชื่อลายมือแทนในเรื่องรายนั้นว่า ข้าพพระพุทธเจ้าชื่อนี้ชอบใจแล้วและใช้บังคับกับทุกกรณีให้ผู้อื่นเขียนให้ จึงนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ห้ามมิให้กรมล้อมพระราชวังเรียกค่าธรรมเนียม ค่าจ้างเขียนเกินกว่า สองสลึงและห้ามกักความไว้ไม่เขียนเกินกว่า 15 วัน ถ้ากักไว้ช้าหรือเรียกค่าธรรมเนียมเขียนมากไป ให้ผู้ร้องฎีการ้องกล่าวโทษกรมล้อมพระราชวัง หากมีความผิดจริงจะถูกปรับใหม่ทำขวัญแก่ผู้ร้องฎีกา และชดใช้ค่าธรรมเนียมเกินกำหนดนั้นด้วย ผู้ร้องฎีกาหน้าพระที่นั่งนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานเงินคนละสองสลึงทุกคนเป็นค่ากระดาษดินสอดและค่าจ้างเขียนด้วย⁶⁵ การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกประกาศฉบับนี้ น่าจะเป็นการช่วยอำนวยความสะดวกให้กับราษฎรที่ต้องการจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา โดยให้กรมล้อมพระราชวังช่วยเขียนฎีกาให้ตามความต้องการของราษฎร และการที่พระองค์ทรงพระราชทานเงินค่ากระดาษดินสอด ค่าจ้างเขียนคนละสองสลึง ให้ผู้ที่มาร้องฎีกาหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ น่าจะเป็นการสร้างแรงจูงใจให้กับราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อนเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาด้วย

ง. ในกาบริกษาชี้ขาดของลูกขุนนั้น ลูกขุนจะต้องลงลายมือชื่อในคำบริกษานั้นด้วย เนื่องจากแต่ก่อน คดีหลายเรื่องที่ลูกขุนบริกษาคิด ๆ ไปบ้าง จนกระทั่งมีผู้ร้องฎีกา พระมหากษัตริย์ก็จะทรงมีรับสั่งให้เรียกคำบริกษามาทวงทอดพระเนตร ครั้น ทรงมีพระราชดำหนิติเตียน

⁶⁵ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่มที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำคุณฎีกา, 2528), หน้า 24.

แล้ว ลูกขุนบางนายก็จะออกตัวว่า ไม่ทราบบ้าง บ่วยบ้าง มีกิจธุระไม่ได้ปรึกษาคดีนั้นบ้าง ทำให้ไม่มีผู้ได้รับผิดชอบ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้ลูกขุนผู้ใดที่จะลงชื่อในคำปรึกษาพร้อมกันก็ดี ความเห็นแย้งก็ดี ไม่ว่าจะเป็คดีเรื่องใด ๆ ให้ลงลายมือชื่อตนเองด้วย หรือถ้าให้คนอื่นเขียน ก็ให้เขียนลงในกระดาษขาวแล้วประทับตราตามตำแหน่งของตัวทุกคน⁶⁶ เพื่อป้องกันมิให้ลูกขุนปฏิเสธความรับผิดชอบของตนได้ นอกจากนี้ ในประกาศฉบับนี้ยังแสดงให้เห็นถึงการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการโดยการร้องฎีกากล่าวโทษ ลูกขุนที่ทำคำปรึกษาผิดจากราชฎีกาได้รับความเดือดร้อนจากการปฏิบัติหน้าที่ของลูกขุนด้วย

จ. หากผู้ที่ต้องการจะร้องถวายฎีกาถูกกักขังจองจำอยู่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอนุญาตให้ฝากญาติพี่น้องมาถวายแทนได้ น่าจะเป็นการขยายโอกาสการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาของราชฎีกาให้มีมากขึ้นด้วย แต่ถ้าผู้นั้นไม่ปฏิบัติตามกลับไปลงหนังสือพิมพ์บ้าง ทำหนังสือทั้งบ้าง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะไม่ทรงหยิบเรื่องราวในหนังสือพิมพ์ออกให้พิจารณา แต่หากเป็นคำเล่าลือการผิด ๆ การไม่จริงให้เป็นที่ตั้งดั่งสะเทือนเดือดร้อนรำคาญแก่พระสงฆ์ สามเณร ราชฎีกา ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะมีรับสั่งให้ทำอย่างนั้นให้ทำอย่างนี้ ผู้นั้นกราบทูลขออย่างนั้น ผู้นั้นกราบทูลอย่างนี้จะเรียกภาษีสิ่งนี้ในของที่ไม่ควรเรียกภาษีบ้าง และว่าจะจับกุมคนทำอย่างนั้นอย่างนี้คนใช้ของอย่างนั้นอย่างนี้มาทำโทษบ้าง เป็นต้น ถ้าผู้ใดได้ยื่นคำเล่าลือต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นให้ทำเรื่องราวทูลเกล้าฯ ถวายอย่างฎีกาได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานคำตอบที่แท้จริงหรืออธิบายเรื่องราวที่ไม่เข้าใจให้ประจักษ์ แต่ถ้าเป็นความใหญ่โตมากจะมีหมายประกาศให้ทราบโดยทั่วกัน⁶⁷

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน , หน้า 23.

⁶⁷ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2405-2411 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท หม่อมเจ้าชิดชนก กฤษดา 26 ธันวาคม 2541, หน้า 403.

ครั้งต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล ราษฎรสามารถทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้โดยวิธีการเดียวกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ถวายฎีกาหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ และพระองค์จะเสด็จรับฎีกาเดือนละ 4 ครั้ง ในบางครั้งพระองค์ก็เสด็จออกนอกพระราชวังทรงรับฎีกาของราษฎรด้วยพระองค์เอง เช่นกัน แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชศรัทธาให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามเพื่อให้สำเร็จบริบูรณ์จึงทรงเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการปฏิสังขรณ์ทุกวันพระแทน เมื่อการปฏิสังขรณ์สำเร็จแล้วยังคงให้ราษฎรถวายฎีกาทุกวันพระเช่นเดิม แต่มีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่าหากพระองค์ไม่เสด็จออกมารับฎีกาก็จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเสด็จออกทรงรับแทน และในปี พ.ศ.2427⁶⁸ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินไปประภาสพระราชอุทยานสราญรมย์ในวันพระอยู่เสมอ ราษฎรก็มาทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงประกาศว่า ถ้าพระองค์เสด็จพระราชดำเนินออกพระราชอุทยานสราญรมย์ให้กรมพระตำรวจพาราษฎรไป ประศุเทวาทิทัศย์เพื่อทูลถวายเกล้าฯ ถวายฎีกา แต่ถ้าพระองค์ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินก็ให้ราษฎรทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาที่หน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทโดยให้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาเพียงสองแห่งนี้เท่านั้น⁶⁹ ส่วนระเบียบวิธีการเขียนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีเพิ่มเติมบ้างเล็กน้อย คือ เมื่อมีผู้ร้องถวายฎีกาผู้ใดเป็นผู้แต่ง ผู้เขียน ต้องลงลายมือชื่อไว้ด้วยที่ท้ายกระดาษหน้าสุดท้าย หากไม่มีการลงลายมือชื่อไว้ ห้ามมิให้รับไว้พิจารณาให้คืนกลับ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶⁸ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, กฎหมายรัชกาลที่ 5 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายจิตติ ดิงศภัทย์ 23 สิงหาคม 2540, หน้า 578.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 579.

ไปยังผู้ร้องเพื่อแก้ไขให้เรียบร้อย⁷⁰ หากผู้ใดนำความเท็จมากล่าวอ้างต้องถูกลงโทษ

3.2.3 ตัวอย่างการตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียน

การตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียนเป็นกระบวนการตรวจสอบที่จะต้องมีการร้องทุกข์ กล่าวโทษก่อนรัฐจึงจะเข้าไปตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการได้ โดยเป็นการตรวจสอบตัวบุคคลผู้ทำหน้าที่พิจารณาคดี เพราะเชื่อว่าหากบุคคลเหล่านี้ปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบแล้วจะทำให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีนั้นไม่ชอบตามไปด้วย การตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียนนี้ทำได้โดยการอุทธรณ์ และการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแต่พระมหากษัตริย์ พิจารณาจากตัวอย่างได้ดังต่อไปนี้

คดีกรมหลวงรักษารณเรศร

" ครั้นมาถึงเดือน 1 พระยาธนูจักรรามัญทำฎีกาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย กล่าวโทษกรมหลวงรักษารณเรศรว่า ชำระความของตัวไม่ยุติธรรม กดขี่บุตรชายว่าเป็นผู้ร้ายย่องเบาลักเอาเงินทองสมิงพิทักษ์เทวไปเงิน 20 ชั่ง สมิงพิทักษ์เทวเป็นโจทก์ จึงโปรดให้ประชุมเสนาบดีชำระใหม่ ก็ได้ความจริงว่า บุตรพระยาธนูจักรมณีได้เป็นผู้ร้าย ผู้ร้ายนั้น คือ บุตรชายของสมิงพิทักษ์เทวานั่นเอง ครั้นสมิงพิทักษ์เทวาโจทก์แพแก่พระยาธนูจักร ทรงขัดเคืองกรมหลวงรักษารณเรศรว่า ทรงพระมหากษัตริย์ชุบเลี้ยงให้เป็นผู้ใหญ่ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยต่างพระเนตรพระกรรณ ก็ไม่ตั้งอยู่ในยุติธรรมกดขี่หักหาญถ้อยความผิด ๆ อย่างนี้คงมีหลายเรื่องมาแล้ว เพราะด้วยอ้ายพวกละครชักพาให้เสียคน จึงให้ตระลาการค้นหาความอื่นต่อไปให้ได้

⁷⁰ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, กฎหมายรัชกาลที่ 5 เล่ม 4 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายจิตติ ดิงศภักดิ์ 23 สิงหาคม 2540, หน้า 1364.

ความว่า กรมหลวงรักษารัตนเรศคนชำระความของราษฎรมิได้เป็นยุติธรรม ด้วยพวกละครรับสินบน ทั้งฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลย แล้วก็คงหักเอาชนะจงได้นอกจากนี้เกลี้ยกล่อมขุนนางและกอง รามัญไว้เป็นพวกพ้องก็มาก ที่ผู้ใดไม่ฝากตัวก็พยายามไว้ ตั้งแต่เล่นละครเข้าแล้ว ก็ไม่ได้บรรทม ช่างในด้ายหม่อมห้ามเลย บรรทมอยู่แต่ที่เฝ้าข้างห้องพระโรงด้วยพวกละคร จึงรับสั่งให้เอาพวก ละครมาแยกย้ายกันได้ตาม ได้ความสมกันว่าเป็นสวาทไม่ถึงฆ่าเรา แต่เอามือเจ้าละครและมีมือ ท่านกำคุดฐานด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย ให้สำเร็จภาวะธาตุเคลื่อนพร้อมกันเป็นแต่เท่านั้น แล้วโปรด ให้ตระลาการถามกรมหลวงว่า เป็นเจ้าใหญ่นายโตเล่นการเช่นนี้สมควรอยู่แล้วหรือ กรมหลวง รักษาเรนศรให้การว่า การที่ไม่อยู่กับลูกเมียมันไม่เกี่ยวข้องแก่การแผ่นดิน ถามอีกข้อ 1 ว่า เกลี้ยกล่อมเจ้านายขุนนางไว้เป็นพรรคพวกมากจะคิดกบฏหรือ กรมหลวงให้การว่าไม่ได้คิดกบฏ คิดอยู่ถ้าสิ้นแผ่นดินไปก็ไม่ยอมเป็นข้าใคร ถามอีกข้อ 1 ว่า ถ้าได้อย่างนั้นแล้วจะเอาผู้ใด เป็นวังหน้า ให้การว่าคิดไว้จะเอากรมขุนพิพิธภูเบนทร์ ทรงพระราชดำริปรึกษาด้วยพระบรม วงศานุวงศ์เสนาบดีว่า กรมหลวงรักษารัตนเรศมีความผิดหลายอย่าง ทั้งบังเอาเงินเบี้ยหวัด และ เงินวัดพระพุทธบาท 1 ก็หลายสิบชั่ง เป็นอาณาประโยชน์และประพฤติกการคด ๆ โกง ๆ เอาสินบนในการชำระถ้อยความ และตั้งขุนนาง ก็ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่ บ้างก็ได้ทรงเตือนสติเป็นหลายครั้งหลายคราว ว่าอย่าทำให้ราษฎรเขาติฉินนินทาหมิ่นประมาทได้ อย่าให้ชื่อชู้อยู่ในแผ่นดินเหมือนประพฤติกการที่ไม่อยู่กับเมียดังนี้ ก็มีผู้มาพูดว่าทั้งผู้ชายผู้หญิง ช่างผู้ชายนั้นก็กรมขุนรามอิสเรศเป็นต้น จนกระทั่งมหาดเล็กเด็กชาย ฝ่ายหญิงเมียของตัวที่ได้รับ พระราชทานเบี้ยหวัดก็มาเล่าให้เขาฟังออกเชิงแซ่ไป ว่าตัวไม่อินังขังข้อกับลูกเมีย มาหลงรักอำย คนโฉนละคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงทราบ จึงทรงพระราชดำริว่าจะชอบใจอย่างเจ้าบักกิ่ง (เตากวาง) รักจิว จะช่องเสฟผู้ชายบ้าง ผู้หญิงบ้างกระมัง ครั้นจะห้ามปรามว่ากล่าวให้รู้สึกตัว เสียว่า ทำดังนี้ไม่งามไม่ดีความก็จะอื้ออึงไป เหมือนจะแกลังประจานให้ญาติได้ความอับยศ แล้วทรงพระราชดำริว่า แต่ก่อนกรมหลวงเทพพลภักดิ์ก็ประพฤติกการไม่อยู่กับลูกเมียเหมือนกัน เช่นนี้ สมเด็จพระบรมวงศาธิราชซึ่งเป็นผู้ใหญ่ก็ทรงทราบทุกพระองค์ ก็หาได้ว่ากล่าวกรมหลวง เทพพลภักดิ์ประการใดไม่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมิได้เอาพระทัยเป็นพระราชธุระ ด้วยสำคัญ พระทัยว่าเขาประพฤติเหมือนพี่ชาย เป็นพี่พันธุ้ลูกพี่ชายเดนเกือก เป็นคนอุบาทว์บ้านเมือง

แล้วมีหน้าซ้ำกระทำให้แผ่นดินเดือดร้อนไปทุกเส้นหญ้าใบไม้.....จึงโปรดให้ถอดเสีย
จากกรมหลวง ให้เรียกว่า หม่อมไกรสร ลงพระราชอาญาแล้วให้ไปสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ที่
วัดปทุมคงคา เมื่อ ณ วันพุธเดือน 1 แรม 3 ค่ำ อายุได้ 58 ปี แต่บ่าว 3 คน ขุนวุทธามาตย์
ขุนศาลคนหนึ่ง 4 คนด้วยกัน ไปประหารชีวิตที่สำเร็จในวันเดียวกัน”⁷¹

จากข้อเท็จจริงในคดีนี้ เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็น
คดีที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญมาก แสดงให้เห็นถึงการที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงเอาพระทัยใส่
ทุกซอกซอกของราษฎร และเกิดผลในทางปฏิบัติ มีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของ ตุลาการที่
พิจารณาคดีโดยมิชอบไม่ว่าจะเป็นเจ้า ขุนนาง หากกระทำความผิดพิจารณาคดีไม่เป็นธรรมก็จะ
ไม่ได้รับยกเว้นโทษแต่ประการใด ดังจะเห็นได้จากในคดีนี้ กรมหลวงรักษรณเรศร ตระลาการใน
คดีระหว่างสมิงพิทักษ์เทวา และพระยาธนูจักรรามัญ ชำระความไม่เป็นธรรม รวมทั้งคดีความ
อื่น ๆ ก่อนหน้านั้นที่ กรมหลวงรักษรณเรศรชำระความอีกพบว่า กรมหลวงรักษรณเรศร ชำระความ
โดยทุจริตขาดความยุติธรรม รับสินบนในการชำระถ้อยความประพฤติดนไม่เหมาะสม จะช่องเสฟ
ผู้ชายบ้างผู้หญิงบ้าง และได้เกลี้ยกล่อมขุนนางไว้เป็นพรรคพวกจำนวนมาก ไม่น่าไว้วางพระราช
หฤทัย จึงโปรดให้ถอดเสียจากกรมหลวง เป็นหม่อมไกรสร และลงพระราชอาญาสำเร็จโทษด้วย
ท่อนจันทน์ โดยที่ในการตัดสินคดีนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงคิดแต่เรื่องที่ว่า
กรมหลวงรักษรณเรศร ทรงทำให้ขุนเคืองพระราชหฤทัยเท่านั้น แต่ทรงคิดถึงความรู้สึกและความ
ยุติธรรมของราษฎรทั่วไปด้วย

นอกจากการทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาแล้ว ยังมีตัวอย่างการตรวจสอบโดยการอุทธรณ์
ซึ่งเป็นกระบวนการตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียนที่ใช้ในสมัยก่อนด้วย ดังนี้

⁷¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ; พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 2
(กรุงเทพมหานคร : องค์การคำครุสภา , 2504) , หน้า 132 - 136.

**คดีระหว่าง นายประภาสณเทียร อำแดงอัน นายวันโจทก์ นายเอี่ยม ขุน
ชำนาญรักษา จำเลย จำเลยทูลเกล้าฯถวายฎีกาว่าตระลาการกดขี่ข่มเหง**

คดีนี้ในตอนแรก นายเอี่ยมถูกนายประภาสณเทียรฟ้องเป็นคดีโดยกล่าวหาว่า นายเอี่ยมสมุญษีแก่งทำหางว่าวจำหน่าย คนที่ยังไม่ตาย คนที่ไม่ได้หนี คนไม่ชรา คนปกติไม่พิการ แล้วเก็บเงินค่าราชการเอามาเป็นอาณาประโยชน์ พระเจ้าน้องยาเธอรองเสนาบดีกระทรวงการคลังมหาสมบัติรับสั่งให้พิจารณาให้เห็นเท็จจริง ปรากฏว่ามีการจำหน่ายจริง นายเอี่ยมให้การปฏิเสธไม่รับ แต่พยานทั้ง 54 คน ที่ถูกจำหน่ายนั้นให้การสมกันว่านายเอี่ยมทำจริง พระวรพุดมโกศัย ตระลาการจึงผูกถ้อยความให้นายเอี่ยมหยิกเล็บแต่นายเอี่ยมไม่ยอมทำ หลังจากนั้นตระลาการจึงสั่งให้ผู้คุมจำชื่อนายเอี่ยมตามกฎหมาย นายเอี่ยมจำชื่ออยู่ 3 วันไม่ยอมหยิกเล็บ ตระลาการได้นำสำนวนให้ลูกขุนปรึกษา ลูกขุนปรึกษานายเอี่ยมต้องพระราชอาญาเขียน 50 ที แล้วให้นายเอี่ยมใช้เงินที่เอาไปเป็นอาณาประโยชน์จนครบ ส่วนปลัดวังที่จับคนที่ถูกจำหน่ายมาสอบถามจะได้ความจริงเป็นผู้เห็นแก่ราชการ จึงได้นำความเรื่องนี้ทั้งหมดทูลเกล้าฯ ถวาย แต่ยังหาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ลงมาประการใดไม่ นายเอี่ยมจึงต้องติดตรวนอยู่ นายเอี่ยมจึงฟ้องอุทธรณ์กล่าวโทษ พระวรพุดมโกศัย ตระลาการ และผู้คุม พระวรพุดมโกศัยส่งตัวนายเอี่ยมให้ผู้คุมเรียกเอาเงินค่าธรรมเนียมติดตรวนกับนายเอี่ยมเป็นเงิน 1 ชั่ง 2 บาท 2 สลึง เมื่อนายเอี่ยมไม่ยอมให้เงิน หมื่นผู้คุมจึงเขียนนายเอี่ยม 9-10 ที จนมีบาดแผลไหล นายเอี่ยมจึงต้องเสียเงินดังกล่าวไป พระวรพุดมโกศัย ตระลาการผู้ถูกอุทธรณ์ให้การว่า " นายเอี่ยมสมุญษีแก่งทำหางว่าวจำหน่าย คนที่ยังไม่ตาย คนที่ไม่ได้หนี คนไม่ชรา คนปกติไม่พิการ แล้วเก็บเงินค่าราชการเอามาเป็นอาณาประโยชน์ พระเจ้าน้องยาเธอรองเสนาบดีกระทรวงการคลังมหาสมบัติรับสั่งให้พิจารณาให้เห็นเท็จจริง ปรากฏว่ามีการจำหน่ายจริง นายเอี่ยมให้การปฏิเสธไม่รับ แต่พยานทั้ง 54 คน ที่ถูกจำหน่ายนั้นให้การสมกันว่านายเอี่ยมทำจริง พระวรพุดมโกศัย ตระลาการจึงผูกถ้อยความให้นายเอี่ยมหยิกเล็บแต่นายเอี่ยมไม่ยอมทำ หลังจากนั้นตระลาการจึงสั่งให้ผู้คุมจำชื่อนายเอี่ยมตามกฎหมาย " ศาลอุทธรณ์คดีหลวงพิจารณาว่า นายเอี่ยมกระทำการจ้อราษฎ์บังหลวงเงินราชการ ใช้เพื่ออาณาประโยชน์จริง และการที่ตระลาการจำชื่อนายเอี่ยมไว้ เนื่องจากนาย

เยี่ยมไม่ยอมหยิกเล็บประการหนึ่งกับการที่นายเยี่ยมถูกจำขังไว้เพื่อเรียกเงินส่วน ที่เบียดบังไป นั้นคืนมาและคอยฟังพระราชหัตถเลขากระแสพระบรมราชโองการดังนี้ พระวรพุลโกศัย ตระลาการ จึงไม่มีความผิด และการที่นายเยี่ยม กล่าวหาได้เสียเงินค่าธรรมเนียมจำนวน 1 ชั่ง 2 บาท 2 สลึง ให้แก่ผู้คุมนั้นไม่มีหลักฐานอันใด ถือว่าการที่นายเอี่ยมนำความของโจทก์ที่ฟ้องไว้ แต่เดิมมาฟ้องชั้นอีกชั้นหนึ่ง ตามพระโอยการลักษณะรับฟ้อง บทที่ 7 และนำความเท็จมาฟ้อง อุทธรณ์ตระลาการ นายเอี่ยม มีความผิดแพ้อุทธรณ์แก่ตระลาการ จึงให้ปรับไหมนายเอี่ยมเป็น ตัวนายเงิน 5 บาท แล้วให้เสียค่าฤชาธรรมเนียมแทนโจทก์ และเสียแทนตระลาการจนครบ รวมทั้งค่าตัดสินในชั้นศาลอุทธรณ์จำนวนหนึ่ง ตระลาการผู้คุมจำนวนหนึ่งเป็นเงิน 1 ตำลึง แล้วให้ยก ความอุทธรณ์⁷² แต่นายเอี่ยมไม่เห็นด้วย เนื่องจากนายเอี่ยมให้การว่า ไม่ได้เป็นผู้กระทำการ จ้อราษฎ์บังหลวงแต่เป็นนายแสงสมบัติคนเดิมเป็นคนทำ แม้นายประภาสภมณเทียรโจทก์ทราบ ความจริงแล้ว แต่ก็ยังนำตัวนายเอี่ยมมาอายัดไว้ที่กรมมหาดไทย พระวรพุลโกศัยเป็นตระลาการ พิจารณาความนายเอี่ยมไม่ยอมให้การจึงถูกจำตรวนที่กรมมหาดไทยและไม่ยอมให้มีประกัน หลังจากตระลาการได้ตัวนายแสงไว้แล้ว ก็มีได้ปล่อยนายเอี่ยม นายเอี่ยมยังคงถูกจำตรวนเหมือน เดิมและไม่มีผู้ใดชำระความนายเอี่ยมจนเสร็จ ทั้งความไว้ทำให้นายเอี่ยมถูกจำตรวนเป็นเวลา ประมาณ 4 ปีเศษ นายเอี่ยมได้รับความทุกข์ร้อนจากการกดขี่ข่มเหงของตระลาการ จึงฎีกาทูล เกล้าฯถวาย แต่นายเอี่ยมถูกจำตรวนอยู่จึงไม่สามารถนำฎีกามาทูลเกล้าฯ ถวายด้วยตัวเองได้ จึง ให้อำแดงนิกรยานายเอี่ยม เป็นผู้นำเรื่องราวมาทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแทน ตามประกาศที่มีขึ้นมา ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระองค์ทรงอนุญาตให้ญาติพี่น้องสามี ภริยาถวายข้อความฎีกาแทนได้หากเจ้าของเรื่องราวฎีกาไม่สามารถทูลเกล้าฯถวายได้ด้วยตนเอง มีข้อความฎีกาดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷² กองจดหมายเหตุ, ร.5 ย.5/37 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวง ยุติธรรม เรื่อง คดีระหว่าง นายประภาสภมณเทียร อำแดงอัน นายวันใจทัก นายเอี่ยม ขุน ขำนาญรักษา จำเลย จำเลยทูลเกล้าฯถวายฎีกาว่าตระลาการกดขี่ข่มเหง

“ ข้าพระพุทธเจ้า นายเอี่ยม เลขหมาย 4464 เป็นสมุห์บัญชีผู้ช่วยกรมชาวที่ใหญ่ขวา ต้องรับพระราชอาญาจำตรวนซึ่งอยู่ในกองลหุโทษระหว่างที่ 15 มีความทุกข์ร้อนไว้ความถ้อยคำ อำแดงนินกรिया ข้าพระพุทธเจ้า อำแดงนินตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ริมโรงหอกรุงเทพฯ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ทำเรื่องราวฎีการ้องทุกข์มายื่นต่อท่านเจ้าพนักงาน นายเวณผู้รับฎีกา ขอท่านได้นำฎีกาข้าพระพุทธเจ้าขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาคำนับกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ ทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท พระราชอาญาไม่พ้นเกล้าฯ

ข้อ 1. เดิม ณ วันเดือนปี้อัฐศก นายเอี่ยมเป็นสมุห์บัญชีสามี่ข้าพระพุทธเจ้ารับราชการทำเลขบุคคลขุนหมื่นเลขที่ขึ้นศักคุมรักษาอยู่ 104 คน แจ้งอยู่ในบัญชีเก็บยื่นของท่านนั้นแล้ว ครั้นเดือนปีรัตนโกสินทร์ ศก 108 นายประภาษมณเตียร ทำฎีกากล่าวโทษสามี่ข้าพระพุทธเจ้าว่าเป็นสมุห์บัญชีแกล้งปิดบังเลขขุนหมื่นในพระที่นั่งจักรี มหาปราสาท ไพร่หลวงไว้เป็นอันตรายเป็นเนื้อความหลาย ๆ ข้อ ความมีแจ้งอยู่ในฎีกานายประภาษมณเตียรใจทักนั้นแล้ว

ข้อ 2. ทรงพระมหากษัตริย์โปรดเกล้าฯ เขียนลายพระราชหัตถ์ พระราชทานฎีกามา กรมเสด็จดี พระศรีกาลสมุทรมเป็นตระลาการชำระ เกาะได้ตัวสามี่ข้าพระพุทธเจ้ามาบังคับถาม สามี่ข้าพระพุทธเจ้าจำเรื่องราวให้การแก่ตระลาการว่า สามี่ข้าพระพุทธเจ้ามิได้เป็นเจ้าหมู่ในพระที่นั่งจักรีศรีไม่ ความยังมีได้รับพยานกันไม่ อยู่มาภายหลังนายประภาษมณเตียรทราบความว่าสามี่ข้าพระพุทธเจ้ามิได้เป็นเจ้าหมู่ขุนหมื่นในพระที่นั่งจักรีศรีไพร่หลวง ดังฎีกานายประภาษมณเตียร นายประภาษมณเตียรกลับรับเอาตัวสามี่ข้าพระพุทธเจ้าด้วยเหตุเรื่องเดียนั้นมาอายัดต่อกรมมหาดไทย พระวรพุทธเป็นตระลาการ ความเรื่องเดียนั้นเป็นสองโรงสองศาลขึ้น พระวรพุทธมโกลัยตระลาการบังคับถามสามี่ข้าพระพุทธเจ้าขัดตระลาการเสียหาให้การไม่ ตระลาการเอาตัวสามี่ข้าพระพุทธเจ้าจำตรวนซึ่งตรากรมมหาดไทยไว้ ขอมีประกันหายอมให้มีประกันไม่

ข้อ 3. ตระลาการบังคับให้สามี่ข้าพระพุทธเจ้า ส่งตัวนายแสงสมุห์บัญชีคนเดิม สามี่ข้าพระพุทธเจ้าเอาตัวสมุห์บัญชีเดิมมาส่งให้พระวรพุทธมโกลัยตระลาการ นายประภาษมณเตียรไปจับขุนหมื่นคงกรม รับราชการอยู่ทุก ๆ ปีกับตัวขุนหมื่นขึ้นกรมเสด็จดีกอง 6 คนที่สามี่ข้าพระพุทธเจ้า นำฝากไว้ต่อขุนเทศาภิบาลเสมียนตรา นายประภาษมณเตียร จับเอามาไว้เสียด้วยว่า เป็นขุน

หมื่นภายในพระที่นั่งจักรี ศาลกรมเสด็จกรมมหาดไทยก็มีได้ชำระเรื่องความสามีข้าพระพุทธเจ้า
ต่อไปไม่

ข้อ 4. ครั้งต่อมา พระวรวงศ์มโภคยตระลาการหมื่นอ้าย ผู้คุมส่งสามีข้าพระพุทธเจ้า
เข้ามาจำตรวนขังอยู่ในกองลหุโทษ ความเรื่องสามีข้าพระพุทธเจ้าตัวเลขขุนหมื่น นายประภาส
มณเฑียรจับเอาได้แล้ว สามีข้าพระพุทธเจ้ายังต้องรับพระราชอาญาจำตรวนขังตารางอยู่พ้นรอได้
ปีเศษ เหลือกับร่างกายชีวิตสามีข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานโทษานุโทษ มีประกันรับตัว
สามีข้าพระพุทธเจ้าออกนอกราชอาณาจักรจับเอาตัวเลขที่ขาดค้างอยู่บ้างมาทูลเกล้าฯ ถวายให้ครบทั้ง
สิ้นให้เป็นประโยชน์ต่อแผ่นดิน ขอรับพระบารมีให้ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าฯ เป็นที่พึ่ง ความ
ควรสุดแล้วแต่พระมหากษัตริย์โปรดเกล้าฯ"⁷³

จากข้อเท็จจริงในคดีนี้ เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในช่วงที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงทางการศาล พบว่า หากตระลาการพิจารณาคดีไม่เป็นธรรม เอน
เอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง กติข้มเหงราษฎรทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนเสียหาย
สามารถที่จะอุทธรณ์กล่าวโทษตระลาการผู้พิจารณาคดีได้ และเมื่อมีการอุทธรณ์ตระลาการแล้ว
จะต้องให้โอกาสตระลาการผู้ถูกอุทธรณ์ แก้ข้อกล่าวหาขึ้นด้วย ตามพระโอยการลักษณะอุธร
บทที่ 5 ซึ่งเป็นการใช้สิทธิร้องทุกข์กล่าวโทษของคุณความในคดีที่ได้รับความเดือดร้อน เพื่อที่จะเริ่ม
กระบวนการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตระลาการผู้พิจารณาคดี หากศาลอุทธรณ์มีคำ
พิพากษาแล้ว แต่ผู้อุทธรณ์เห็นว่าตนเองไม่ได้รับความเป็นธรรม สามารถทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา
พระมหากษัตริย์ได้อีกด้วย

⁷³ กองจดหมายเหตุ, ร.5.ย.5/37 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวง
ยุติธรรม เรื่อง คดีนายประภาสมณเฑียร, อำแดงอ้น, นายวัน โจทก์ นายเอี่ยม ขุนชำนาญรักษา
จำเลย จำเลยทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา ว่าตระลาการกตข้มเหง.

การที่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบคดีที่มีการตรวจสอบ การปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการและมีการใช้กฎหมายเก่า คือ กฎหมายตราสามดวง ในการตรวจสอบ การปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ ตัวอย่างเช่น พระไอยการลักษณะอุธร พระไอยการลักษณะรับฟ้อง เป็นต้น ทำให้น่าเชื่อว่าในสมัยก่อนหน้านี้น่าจะมีการใช้สิทธิในการอุทธรณ์ลักษณะนี้เช่นเดียวกัน พิจารณาได้จากการใช้สิทธิในการอุทธรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

ร่างตราเรื่องเงินนิยม กล่าวโทษ พระอ่างทอง และกรมการ

"หนังสือพระยามหาอำมาตย์ มาถึง หลวงปลัด ขุนวัง ขุนพรม กรมการเมืองอ่างทอง ด้วยเงินจิวของจำอยู่ ณ เมืองอ่างทองมาได้ให้ถ้อยคำมากับเงินนิยมผู้บิดา อำแดงแก้วก็ไว้ความ ให้เงินนิยมผู้บิดาทำเรื่องราวมาขึ้นยังลูกขุน ณ ศาลา กล่าวโทษ พระอ่างทอง หลวงยกกระบัตร ขุนมหาตไทย อำมรงค์วัด อำแดงเกษภรรยา อำมรงค์วัด ว่าเดิมเงินนิยมบิดาเงินจิว มีทุกข์ยาก เขา อำแดงแก้วผู้บุตรไปขายฝากไว้กับนายกันผัวอำแดงแป้นเมียตนเป็นเงินตรา 18 ตำลึง ให้อำแดง แก้วเข้ารับใช้งานการอยู่ ณ เรือนนายกัน กับ อำแดงแป้น ประมาณ 3 ปี 4 ปี นายกันรักใคร่ทำ ชู้กับอำแดงแก้ว นายกันฉีกสารกรมทณฑ์เสียเลี้ยงอำแดงแก้วเป็นภรรยาเกิดบุตรหญิงคนหนึ่ง"

ครั้นอยู่มา นายกัน หาเลี้ยงอำแดงแก้วเป็นภรรยาไม่ ใช้สอยอำแดงแก้วดังทาส อำแดงแป้นเป็นภรรยาหลวงก็พานพโลด่าตีอำแดงแก้ว นายกันผู้ผัวก็หาห้ามปรามไม่ อำแดงแก้ว หนีได้จึงลงไปหาหมื่นวิเศษผู้น้อง ณ กรุงเทพฯ จะให้หมื่นวิเศษขึ้นมว่ากล่าวกับนายกัน และ อำแดงแป้น อยู่มาภายหลัง ณ เดือน 9 ปีมะโรงออกศก นายกัน และอำแดงแป้นนำธารงศ์วัดถือ หมายไปเกาะตัวเงินจิวน้องชายอำแดงแก้วมาส่งให้หลวงยกกระบัตร หลวงยกกระบัตรให้อำมรงค์วัด จำเงินจิวเร่งเอาตัวอำแดงแก้ว เงินจิวหาผู้มีชื่อมาประกันรับตัวเงินจิวต่ออำมรงค์วัด อำแดงเกษ ภรรยา เล็ง 2 คน 3 คน อำมรงค์วัด อำแดงเกษ แกล้งเลือกเสียหาเอาไม่อำมรงค์วัด อำแดงเกษ เอาตรวนเงินจิวสามโซ่กุญแจไว้ เงินจิวร้องติดใจจะขอกุมนายกัน หลวงยกกระบัตร อำมรงค์วัด หาให้กุมไม่ปล่อยนายกันไปเสีย เอาแต่เงินจิวจำไว้ฝ่ายเดียว หลวงยกกระบัตร ขุนมหาตไทย อำมรงค์วัดก็หาชำระว่ากล่าวความเงินจิวไม่ เร่งเอาแต่เงินค่าฤชา เงินจิวได้ไปร้องต่อพระอ่างทอง

กรรมการ กรรมการกัณิงเฉย และจีนจิ๋วบุตรจีนนิยม หาได้เป็นผู้ใช้นายประกันอำแดงแก้วเกี่ยวข้องกับ
 ไม่ นายกันอำแดงแป้น นำธำมรงค์วัดที่หมายไปเกาะจิวมาส่งให้หลวงยกกระบัตร์ หลวงยกกระยก
 บัตร์ให้ธำมรงค์วัดจำจีนจิ๋วไว้ฝ่ายเดียว ไม่ชำระว่ากล่าวความทั้งนี้จะเท็จจริงประการใดไม่แจ้ง
 และจีนนิยมว่าจีนจิ๋วไม่ได้เป็นผู้ใช้นายประกันอำแดงแก้ว นายกันและอำแดงแป้น นำธำมรงค์วัด
 ไปเกาะจีนจิวมาส่งให้หลวงยกกระบัตร์ หลวงยกกระบัตร์ให้ธำมรงค์จำจีนจิวเร่งเอาอำแดงแก้วและ
 ค่าฤชากับจีนจิวหาชำระว่ากล่าวให้เห็นเท็จจริงไม่ จีนจิวไปร้องต่อพระอ่างทองกรรมการ พระ
 อ่างทองกรรมการกัณิงเฉยเสีย ถ้าจริงดูเรื่องราวจีนนิยมว่ากล่าวก็เป็นข้ออาญาอุทธรณ์อยู่ตรงที่
 จะชำระว่ากล่าวกับจีนนิยมเท็จจริง บัดนั้นจึงให้ขุนพิพิธภักดีกรมมหาดไทย ข้าหลวงถือตราขึ้น
 มาให้ขุนวัง ขุนพรม กรรมการ ส่งตัวพระอ่างทอง หลวงยกกระบัตร์ ขุนมหาดไทย ธำมรงค์วัด
 อำแดงเกษกรรยา ถำรงค์วัด ให้แก่ข้าหลวง ถ้าผู้มีชื่อซึ่งมีตราขึ้นมาให้ส่ง หลบหนีไม่พบตัว ก็
 ให้เกาะบุตรภรรยาผู้คนซึ่งอยู่ ๆ เรือนมาเป็นจำนำเร่งรัด เอาตัวส่งให้กับข้าหลวงจงได้ แล้วให้
 พระอ่างทอง กรรมการ แต่งกันลงไปว่าความต่างกัน 1 คน 2 คน ตามกฎหมาย ถ้าจะแต่งให้ผู้ใด
 ลงไปแก้ความต่างก็ให้ หลวงปลัด ขุนวัง ขุนพรม กรรมการ บอกส่งตัวผู้รับว่าความต่างกับตัวจีนจิ๋ว
 บุตรจีนนิยมให้กับขุนพิพิธภักดี ข้าหลวงคุมลงไป ณ กรุงเทพฯ แล้วให้ ผู้รับว่าความต่างคุมเอา
 ตัวนายกัน อำแดงแป้น นายเงิน อำแดงกับห้องและถ้อยสำนวน บันดาได้ชำระว่ากล่าวลงไป
 ณ กรุงเทพฯ พร้อมด้วยข้าหลวงจะได้ส่งให้ตระลาการชำระว่ากล่าวให้สำเร็จแล้วแก่กันตามข้อ
 ความ และให้ข้าหลวงผู้ถือตราว่ากล่าว เอาตัวผู้มีชื่อตามมีมาในท้องตราแต่เท่านี้”⁷⁴

จากข้อเท็จจริงในคดีนี้ เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 สถาปหลังคมมีลักษณะเป็นระบบศักดินา ขุนนางมีอำนาจมาก บุตรเป็นทรัพย์สินของบิดามารดา
 สามารถนำมาขายได้ สถาปเศรษฐกิจมีการขายตัวชาวจีนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้าขายและ

⁷⁴ ศูนย์ภาษาโบราณ, หอสมุดแห่งชาติ, เลขที่ 171 ร่างตราเรื่องจีนนิยมกล่าวโทษ
 พระอ่างทองและกรรมการผู้มีชื่อ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1206 (พ.ศ.2387).

อาศัยอยู่ในเมืองไทยมากขึ้น มีประเด็นสำคัญในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการนำมาพิจารณาได้ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง ในการอุทธรณ์นั้น ผู้อุทธรณ์จะต้องอุทธรณ์ด้วยตนเองเว้นแต่มีเหตุจำเป็นที่ผู้อุทธรณ์ไม่สามารถมาอุทธรณ์ได้ด้วยตนเอง หรือถูกจองจำ ผู้มีสิทธิอุทธรณ์อาจมอบหมายให้ผู้อื่นมายื่นอุทธรณ์แทนตนได้ โดยในคดีนี้ จินจิวผู้อุทธรณ์ถูกตรวนจำไม่สามารถมาฟ้องความได้ด้วยตนเอง สามารถมอบหมายให้จินเนียมบิดานำความมาฟ้องอุทธรณ์แทนจินจิวได้

ประเด็นที่สอง หากมีการฟ้องความกันแล้ว ตระลาการนิ่งเฉยไม่ชำระความ คู่ความสามารถอุทธรณ์ได้ เพราะถือว่าเป็นเหตุตามลักษณะอุทธรณ์ในพระไอยการลักษณะอุธร บทที่ 2 โดยในคดีนี้ จินจิว ไปฟ้องความต่อพระอ่างทอง กรมการ แต่พระอ่างทอง กรมการไม่ชำระความให้ จินจิวจึงสามารถอุทธรณ์ได้ตามพระไอยการลักษณะอุธรรดังกล่าวข้างต้น

ประเด็นที่สาม เมื่อมีการอุทธรณ์ กรมการ ยกกระบัตร แต่ไม่มีการรับไว้พิจารณา ผู้อุทธรณ์สามารถอุทธรณ์ที่กรุงเทพได้ ตามพระไอยการลักษณะอุธร บทที่ 21 ฉะนั้น การที่จินจิวมอบหมายให้จินเนียมบิดามาฟ้องอุทธรณ์ที่กรุงเทพได้ และในการพิจารณาส่งตัวคู่ความก็ต้องเป็นไปตามพระธรรมนูญ บทที่ 18 ด้วย กล่าวคือ ให้ข้าหลวงถือตราพระราชสีห์ไปยังเมืองอ่างทอง เพื่อให้หลวงปลัด ขุนวัง ขุนพรหม กรมการเมือง ส่งตัวพระอ่างทอง หลวงยกกระบัตร ขุนมหาดไทย ถำรงค์วัด พร้อมทั้งคู่ความอีกฝ่ายและสำนวนคดีนี้ทั้งหมดไปยังกรุงเทพฯ แต่เนื่องจากพระอ่างทอง กรมการ มีศักดิ์นา 400 ไร่ ขึ้นไป สามารถแต่งทนายว่าความแทนตนได้ ตามพระไอยการลักษณะตระลาการ บทที่ 92

ร่างตราเรื่องนายขลุ่ยกล่าวโทษขุนผู้ชำนาญคดีกับพรรคพวกว่ากดความไว้ไม่ชำระ "หนังสือ มหาอำมาตย์ฯ มาถึง หลวงมหาดไทย หลวงจาเมือง หลวงแพงกรมการ"

ด้วยนายอยู่ บิดาอำแดงไชย ทำเรื่องรាយขึ้นยังลูกขุน ณ ศาลา กล่าวโทษขุนชำนาญคดี นายชำผู้คุม อำแดงมิ่ง อำแดงมอญ อำแดงมัน อำแดงณ อำแดงนิม นายอยา จีนโต อำแดงจับ ว่า เดิม ณ ปี่ซาด เอกศก นายเกษ ให้เจ้าแก้วมาขออำแดงไชยบุตรนายอยู่กับอำแดงคำ นายเกษมีสินสอด 5 ตำลึง กับขันหมากมาให้ นายอยู่กับอำแดงคำ อำแดงคำ ยก อำแดงไชยผู้บุตรให้อยู่กินเป็นเมีย นายเกษ เกิดบุตรหญิงคนหนึ่ง ครั้งอยู่มา นายเกษเมาสุราด่านายอยู่และอำแดงคำ อำแดงคำไล่ นายเกษไปเสียจากเรือน นายเกษพาอำแดงไชยไปอยู่กับบิดามารดานายเกษ ณ ปี่มะโรงฉอก อำแดงคำกับบุตรอำแดงคำไปตลาด นายเกษเอาไม้พลองตีอำแดงคำ ถีบน้องอำแดงไชย

ครั้งเวลาพลบค่ำ นายเกษกับอำแดงศุก อำแดงมัน อำแดงนิม อำแดงณ จีนโก มาด่านายอยู่กับอำแดงคำอีกแล้ว นายเกษชกเอนายอยู่ นายอยู่จึงไปฟ้องกล่าวโทษนายเกษคนมีชื่อต่อพระปลัด กรมการ กรมการได้ตัวนายเกษมาถึงศาล นายเกษรับสารภาพทำทัณฑ์บนให้ไว้ว่าไม่กระทำข่มเหงนายอยู่ต่อไปแล้ว อยู่มา นายเกษกับอำแดงมัน มารดานายเกษโกรธเอาตรวนจำอำแดงไชย ตบตีอำแดงไชยจนฟกช้ำ กับไล่อำแดงไชยเสียจากเรือน แล้วนายเกษไปฟ้องกับหลวงศรีวิชานนท์ว่านายอยู่เอาของวัดมาใส่บ้านเรือน หลวงศรีวิชานนท์เกาะตัวนายอยู่กับชายหญิงบุตรภรรยา นายอยู่ 9 คน มาชำระหาได้ความจริงไม่ นายเกษก็หนีไปความค้างอยู่ ครั้ง ณ ปี่มะโรงฉอกอำแดงไชยกับอำแดงเอี่ยมผู้น้อย เข้าชื่อกันทำสารกรมทันทายตัวกับนายมิ่ง อำแดงพันเป็นเงินตรา 1 ชั่ง นายเกษกลับมาฟ้องนายอยู่กับอำแดงไชยคนมีชื่อและนายมิ่ง อำแดงพัน นายเงินต่อกรมการ ขุนชำนาญคดีเป็นตระลาการ นายอยู่รับประกันว่าความแทนนานมิ่งกับอำแดงพันคนมีชื่อแล้ว ขุนชำนาญคดีตระลาการก็หาชำระว่ากล่าวไม่ นายอยู่กับนายเกษคุมกันอยู่ ณ ศาล ณ วันขึ้น 12 ค่ำเดือนยี่ ปี่มะโรงฉอก เผลาพลบค่ำ นายเกษเข้าจุดลากอำแดงไชยคนกลางและชกเอนายอยู่ปากแตกโลหิตไหล นายอยู่ร้องให้ขุนชำนาญคดีอำแดงมอญ อำแดงมิ่ง อำแดงจับภรรยาขุนชำนาญคดี และนายชำผู้คุมช่วยขุนชำนาญคดี

ภรรยาขุนชำนาญคดี นายชำผู้คุมก็นิ่งเสียหาช่วยไม่ นายอยู่เตือนให้ขุนชำนาญคดีให้ชำระว่ากล่าวความเดิมทั้งความที่นายเกษชกเอนายอยู่ ขุนชำนาญคดีก็หาชำระว่ากล่าวให้ไม่ ตั้งแต่ ณ วันเดือน 12 มาจน ณ วันเดือนยี่ ครั้งนายอยู่จะฟ้องต่อหลวงมาหาตไทย หลวงจำเมือง

หลวงแพ่งกรมการ หลวงมหาดไทยกรมการก็เป็นพรรคพวกกันกับนายเกษ นายอยู่จึงลงมาว่ากล่าว ณ กรุงเทพฯ นั้น ความทั้งนี้จะเท็จจริงประการใดไม่แจ้งและซึ่งนายอยู่มาว่ากล่าวว่าคุณชำนาญคดีก็ตกความนายอยู่ไว้ไม่ชำระว่ากล่าวนั้น ครั้นจะให้ส่งเรื่องราวนายอยู่ขึ้นมาให้หลวงมหาดไทย หลวงจำเมือง กรมการชำระว่ากล่าวต่อไปให้สำเร็จแล้วในเรื่องราว นายอยู่ก็กล่าวโทษว่าหลวงมหาดไทยกรมการเป็นพรรคพวกนายเกษก็จะเกี่ยวข้องกับอาญาอุทธรณ์ต่อไป จึงให้หมื่นชำนาญอักษรถือตราขึ้นให้หลวงมหาดไทย หลวงจำเมือง ขุนชำนาญคดี ตระลาการกรมการส่งตัวนายเกษใจทักกับฟ้อง และถ้อยคำสำนวนบันดาได้ชำระว่ากล่าวให้กับข้าหลวงคุมลงไป ณ กรุงเทพฯ จะได้ให้ตระลาการชำระว่ากล่าวกัน นายอยู่กับอำแดงไชยให้สำเร็จแล้วแก่กันตามข้อความ⁷⁵

จากข้อเท็จจริงในคดีนี้เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สภาพสังคมยังคงมีลักษณะเช่นเดียวกับคดีแรก กล่าวคือ เป็นระบบศักดินา ขุนนางมีอำนาจและมีอิทธิพลมาก มีประเด็นสำคัญในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการนำมาพิจารณาได้ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง หากมีการฟ้องความกันแล้ว ตระลาการนิ่งเฉยไม่ชำระความ คู่ความสามารถอุทธรณ์ได้ เพราะถือว่าเป็นเหตุตามลักษณะอุทธรณ์ในพระโอยการลักษณะอุทธร บพที่ 2 โดยในคดีนี้นายอยู่ฟ้องขุนชำนาญคดีตระลาการให้ชำระความให้ แต่ขุนชำนาญคดีนิ่งเฉยเสียไม่ชำระความนายอยู่สามารถอุทธรณ์ได้ตามพระโอยการลักษณะอุทธร ดังกล่าวข้างต้น

ประเด็นที่สอง การอุทธรณ์คดีของนายอยู่ครั้งนี้เป็นการอุทธรณ์ในคดีเป็นความเมืองอื่นที่มีไซเมืองหลวง นายอยู่ต้องอุทธรณ์ตระลาการ ต่อ กรมการ เจ้าเมือง ในเมืองนั้น แต่ปรากฏว่า กรมการในเมืองนี้ คือ หลวงมหาดไทย หลวงจำเมือง หลวงแพ่ง เป็นพรรคพวกเดียวกัน

⁷⁵ ศูนย์ภาษาโบราณ, หอสมุดแห่งชาติ, มัดที่ 55 เลขที่ 167 ร่างตราเรื่องนายอยู่กล่าวโทษขุนชำนาญคดีกับพรรคพวกว่าตกความไว้ไม่ชำระ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1206 (พ.ศ.2387).

นายเกษคู่ความของนายอยู่ นายอยู่จึงมาอุทธรณ์ตระลาการที่กรุงเทพหากจะส่งคดีความของนาย อยู่กลับไปให้หลวงมหาดไทย หลวงจำเมือง หลวงแพ่ง พิจารณา ก็จะทำให้นายอยู่สามารถ อุทธรณ์ตระลาการเหล่านี้ได้อีก เนื่องจากหากตระลาการเป็นมิตรสหายกับคู่ความด้วยกัน คู่ความอีกฝ่ายสามารถอุทธรณ์ตระลาการได้ตามลักษณะนานาอุธร บทที่ 4 จึงต้องพิจารณา ความที่กรุงเทพฯ

ประเด็นที่สาม ในการอุทธรณ์ตระลาการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบที่กรุงเทพ ฯ โดยที่ คู่ความทั้งสองฝ่ายยังคงอยู่ตามหัวเมืองนั้นต้องให้ข้าหลวงตราพระราชสีห์ขึ้นไปให้กรมการเมืองส่ง ตัวคู่ความทั้งสองฝ่ายพร้อมทั้งสำนวนความทั้งหมดที่ได้ว่ากล่าวไปแล้วลงมาที่กรุงเทพ ฯ ตาม พระธรรมนูญ บทที่ 18 ด้วย

การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจน ถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีทั้งการตรวจสอบประจำที่รัฐเข้าไปดำเนินการตรวจสอบเองโดยไม่ต้องมีเรื่องร้องเรียนจากราษฎร ก่อน และการตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียนซึ่งจะต้องรอให้มีเรื่องร้องเรียนเข้ามาก่อนจึงจะเข้าไป ดำเนินการตรวจสอบได้ โดยที่การตรวจสอบทั้งสองประเภทนี้จะต้องปฏิบัติควบคู่กันไป จะมี เพียงการตรวจสอบจากรับอย่างเดียวโดยไม่มีมารับฟังเรื่องร้องเรียนจากราษฎรเลยคงจะไม่ทั่วถึง และไม่เป็นการเพียงพอ หรือถ้ารัฐไม่ลงไปดำเนินการตรวจสอบเลยรอนกว่าจะมีผู้ที่ได้รับความ เดือดร้อนเข้ามาร้องเรียนก็อาจจะไม่ทันการณ์ แต่กระบวนการตรวจสอบเหล่านี้มิได้คงที่ มีการ เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามความเหมาะสม โดยที่บริบทของสังคมในแต่ละสมัยก็มีส่วนทำให้ กระบวนการตรวจสอบเปลี่ยนแปลงไปและมีความแตกต่างจากในปัจจุบันที่สามารถนำมา วิเคราะห์เปรียบเทียบให้เห็นถึงข้อดี และข้อเสียของกระบวนการเหล่านี้ได้

วิเคราะห์การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ

ความนำ

ระบบการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 1. การตรวจสอบประเภทประจำ เป็นกระบวนการตรวจสอบโดยที่รัฐจะเข้าไปดำเนินการได้เองโดยไม่ต้องมีเรื่องร้องเรียนจากราษฎรก่อนจึงจะเข้าไปตรวจสอบได้ 2. ระบบการตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียนจากคู่ความหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง คือการอุทธรณ์และการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแด่พระมหากษัตริย์ ระบบเดิมนั้นมีความแตกต่างจากในสมัยปัจจุบันในเรื่องของผลการตรวจสอบที่มีต่อคดี เพราะ แม้จะมีการอุทธรณ์เหมือนกันแต่ในสมัยก่อนจะเป็นการอุทธรณ์ตัวตุลาการว่าปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบเอาเงินเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และผลของคำพิพากษาส่งผลต่อสำนวนการพิจารณาพิพากษาคดีที่ผู้พิพากษาท่านนั้นได้ตัดสินไปแล้ว แต่ในสมัยปัจจุบันการอุทธรณ์นั้น จะเป็นการอุทธรณ์คำพิพากษาว่าชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ใช่เป็นการอุทธรณ์ตัวบุคคลดังเช่นสมัยก่อน และผลของการตรวจสอบตุลาการไม่ส่งผลต่อคำวินิจฉัยในคดีที่ ผู้พิพากษาท่านนั้นได้ตัดสินไปแล้วแต่ประการใด เป็นต้น นอกจากนี้ในสมัยก่อนยังมีการตรวจสอบวิธีอื่นที่เหมาะสมกับระบบการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีในสมัยนั้น ซึ่งไม่พบในสมัยปัจจุบัน เช่น การมีผู้ตรวจราชการ เนื่องจากในสมัยก่อนฝ่ายบริหารอยู่รวมกับฝ่ายตุลาการมีศาลสังกัดตามกรมต่างๆ ข้าราชการในกรมเหล่านั้นทำหน้าที่พิจารณาคดี ถ้าเป็นคดีความที่เกิดขึ้นตามหัวเมืองต่างๆ เจ้าเมืองและกรมการเมืองจะทำหน้าที่พิจารณาคดีตัดสินคดี พระมหากษัตริย์จึงทรงส่งผู้ตรวจราชการไปตามศาลและหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อรายงานให้พระองค์ทราบการปฏิบัติหน้าที่ของ ตุลาการในการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดี เพื่อดำเนินการแก้ไขต่อไป

ดังนั้น ในบทนี้จะชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในสมัยก่อนและสมัยปัจจุบัน รวมทั้งวิเคราะห์เปรียบเทียบบริบทของสังคมสมัยก่อนกับกฎหมายในส่วนที่เกี่ยวกับเหตุจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงแต่ละสมัยเฉพาะการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการและวิเคราะห์การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในสมัยก่อนด้วยพิจารณาได้ดังนี้

4.1 เปรียบเทียบการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ

4.1.1 ระบบการตรวจสอบประเภทประจำ

การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการแบบประจำนั้น เป็นวิธีการที่รัฐเข้าไปควบคุมการตรวจสอบ แบ่งได้เป็น 2 ประการ คือ การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในการพิจารณาคดี และการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในด้านความประพฤติ จรรยาบรรณ และระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไป ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากในปัจจุบันนำมาพิจารณาเปรียบเทียบได้ดังนี้

ประการแรก การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในการพิจารณาคดี เพื่อให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาของตุลาการเป็นไปตามกฎหมาย ซึ่งมีการกำหนดไว้ 2 วิธี คือ

1. การใช้ตัวบุคคลเข้าไปตรวจราชการตามศาลต่าง ๆ โดยเกิดขึ้นเนื่องจากความจำเป็นในสมัยก่อนนั้น ฝ่ายบริหารยังคงอยู่ร่วมกับฝ่ายตุลาการ มีศาลสังกัดตามกรมต่างๆ ข้าราชการในกรมเหล่านั้นที่มีศาลสังกัดอยู่ ทำหน้าที่เป็นตระลาการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีที่บ้านของตน ส่วนตามหัวเมืองต่างๆ เจ้าเมืองและกรมการเมืองทำหน้าที่ดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีโดยที่เจ้าเมืองในสมัยก่อนมีอำนาจมากมีรายได้และผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับราษฎรในเมืองของตนจึงเป็นช่องทางทำให้เจ้าเมืองทำการทุจริตกดขี่ข่มเหงราษฎรไม่ได้รับความเป็นธรรมได้

อีกทั้งในสมัยก่อนการคมนาคมไม่สะดวกหัวเมืองต่างๆ อยู่ห่างไกลกัน พระมหากษัตริย์ทรงดูแลไม่ทั่วถึง พระมหากษัตริย์จึงส่งขุนนางใกล้ชิดเข้าไปเป็นผู้ตรวจราชการในสมัยกรุงศรีอยุธยา เรียกว่า ยกกระบัตร ไปคอยตรวจสอบดูแลตามหัวเมืองต่างๆ และคอยสอดส่องดูว่าทำถูกต้องตามกฎหมายหรือไม่ หากไม่ถูกต้อง ยกกระบัตรส่งให้เจ้าเมืองดำเนินการแก้ไขให้ถูกต้องได้ หากเจ้าเมืองพิจารณาคดีล่าช้า ยกกระบัตรนำคดีนั้นบอกเจ้าเมืองให้เร่งรัดพิจารณาได้และรายงานให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบหากยกกระบัตรฝ่าฝืนละเลยการปฏิบัติหน้าที่จะต้องถูกลงโทษ¹ เป็นการเข้าไปควบคุมตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการให้ดำเนินแนวทางไปในทางที่ถูกต้องได้และใช้ต่อมาจนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงการพิจารณาคดี โดยชำระสะสางคดีความเก่าๆ และติดตามผลควบคุมไปด้วยพระองค์จึงทรงส่งมหาดเล็กไปตรวจตามศาลต่างๆรวมทั้งหัวเมืองด้วยทำให้ทรงทราบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการรวมทั้งการทุจริตต่างๆ และได้มีการตรวจสอบติดตามคดีที่มีการทุจริตประทุพติมิชอบของตุลาการและดำเนินการลงโทษต่อไป

2. ให้การจัดตั้งศาลยุติธรรมเป็นพิเศษ เช่น ศาลรับสั่ง ตามพระราชบัญญัติตระลาการศาลรับสั่ง ซึ่งวิธีการนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เพื่อแก้ปัญหาการทุจริตข้อราชการวิวหลวง และการขาดความรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ กล่าวคือจากการที่ฝ่ายบริหารรวมอยู่กับฝ่ายตุลาการ ขุนนางมีอำนาจในการปกครองประเทศ และมีการพิจารณาความที่บ้านตระลาการ ไม่มีสถานที่เฉพาะในการพิจารณาคดีทำให้เป็นช่องทางให้ตระลาการทุจริตเรียกสินบนจากลูกความได้โดยง่าย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงประกาศตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ เป็นที่ปรึกษาพิจารณากฎหมายรวมทั้งพิจารณาคดีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมอบหมายด้วย ทั้งสองสภานี้จะปฏิบัติหน้าที่คล้ายคลึงกันเพียงแต่สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินจะเน้นหนักใน

¹ กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง, หน้า 679.

การบัญญัติกฎหมายเป็นสำคัญ และทรงแก้ปัญหาคำใช้อำนาจตุลาการของขุนนางโดยการตราพระราชบัญญัติตราการศาลรับสั่งขึ้นเพื่อจัดตั้งศาลพิเศษขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ให้ทำหน้าที่ในการพิจารณาคดีที่ต้องการความเร่งด่วน หรือต้องการควบคุมดูแลเป็นพิเศษ ซึ่งเป็นคดีที่อยู่ในความรับผิดชอบของศาลในกรมพระนครบาล กรมมหาดไทย กรมท่า และคดีที่มาขึ้นศาลรับสั่งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะโปรดฯ ให้สมาชิกสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน หรือบางครั้งก็โปรดฯ ให้สมาชิกสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ พิจารณาความโดยสภาจะต้องถวายรายงานให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ เพื่อที่พระองค์จะได้พิจารณาทบทวนตรวจสอบอีกครั้งหนึ่ง² ทำให้คำพิพากษามีความถูกต้องเหมาะสมก่อให้เกิดความยุติธรรมกับราษฎรมากที่สุด

การตรวจสอบประจำในลักษณะดังกล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นเรื่องที่รัฐเข้าไปดำเนินการเองในการควบคุมตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตุลาการและกระบวนการยุติธรรมในสมัยนั้น ที่แตกต่างไปจากปัจจุบันเพราะในสมัยปัจจุบันมีการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยออกเป็น 3 ส่วน คือ อำนาจอธิปไตย บริหาร และตุลาการ ทำให้ฝ่ายบริหารมิได้อยู่ร่วมกับฝ่ายตุลาการดังเช่นสมัยก่อนอีกต่อไป ศาลมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีไม่ถูกควบคุมหรือตกอยู่ภายใต้อำนาจของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง มีสถานที่สำหรับพิจารณาพิพากษาคดีโดยเปิดเผยเป็นสัดส่วนเฉพาะ จึงไม่จำเป็นต้องมีการตรวจสอบประจำดังเช่นที่ได้กล่าวมาแล้วในสมัยก่อนอีกต่อไปเพราะจะทำให้เป็นการแทรกแซงระบบการศาลยุติธรรมในการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีได้

ประการที่สอง การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในด้านความประพฤติจรรยาบรรณ และระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไป ใช้วิธีการให้ผู้เข้ารับการอำนวยการความยุติธรรมของ

² ภากรดี มหาพันธ์, รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ. 2394-2475) (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, 2527), หน้า 50.

ผู้พิพากษาเป็นคนตรวจสอบ ถือว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องกำหนดขึ้นเพื่อควบคุมให้ตุลาการต้องปฏิบัติตาม ซึ่งประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มาช้านานแล้ว ดังปรากฏตามพระไอยการลักษณะตระลาการ ในกฎหมายตราสามดวง มีหลักสำคัญ คือ ให้ตระลาการผู้ทำหน้าที่พิจารณาคดีต้องประพฤติตนให้เหมาะสมไม่ยุ่งเกี่ยวหรือทำละเมิดกับคู่ความในทางเสียหาย จนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในส่วนของระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไปของตุลาการ เนื่องจาก ภายหลังจากตั้งกระทรวงยุติธรรมแล้ว ผู้พิพากษาขาดความรับผิดชอบ ละเลยการปฏิบัติหน้าที่มาศาลข้ามาก หรือไม่มาพิจารณาคดี ทำให้มีคดีค้างศาลเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงออกกฎเสนาบดีกำหนดเวลาผู้พิพากษามาศาล โดยกำหนดให้ผู้พิพากษามาศาลนั่งพิจารณาคดีในเวลา 10 โมงเช้า หากผู้ใดฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามจะต้องได้รับโทษ เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทั้งยังเป็นการควบคุมและตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาในการพิจารณาคดีเพื่อให้ราษฎรได้รับการพิจารณาคดีโดยเร็ว และที่สำคัญมีการเปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการอำนวยความสะดวกของผู้พิพากษาร้องเรียนการไม่ปฏิบัติตามระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไปของตุลาการได้ด้วย

ในสมัยปัจจุบันได้ให้ความสำคัญโดยพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อความเหมาะสมตามระบบกฎหมายที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยมีกฎหมายกำหนดคุณสมบัติ ควบคุม ความประพฤติ จรรยาบรรณ และระเบียบ ปฏิบัติโดยทั่วไป รวมทั้งการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการเช่นเดียวกับพระไอยการลักษณะตระลาการในสมัยก่อน คือ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. 2543 ซึ่งตุลาการทุกคนต้องปฏิบัติตาม และมีองค์กรกลางที่ควบคุมคุณสมบัติ ความประพฤติ จรรยาบรรณ และระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไปด้วยคือ คณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมคณะหนึ่ง เรียกโดยย่อว่า " ก.ต. " ตามมาตรา 36 ทำหน้าที่คอยตรวจสอบควบคุม ความประพฤติ จรรยาบรรณ และระเบียบ ปฏิบัติโดยทั่วไปของตุลาการในศาลยุติธรรม แต่ในสมัยก่อนไม่มีองค์กรกลางในลักษณะเช่นนี้ในการควบคุม คุณสมบัติ ความประพฤติ จรรยาบรรณ และระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไปดังเช่นในปัจจุบัน เนื่องจากการอุทธรณ์ในสมัยก่อนเป็นการตรวจสอบตัวบุคคลรวมทั้งคุณสมบัติ ความประพฤติ จรรยาบรรณอยู่แล้วจึงไม่มีองค์กรกลางทำ

หน้าที่ดังกล่าวอีก นอกจากนี้ ในสมัยปัจจุบันยังมีการกำหนดแนวทางปฏิบัติในการพิจารณาคดีรวมทั้ง จริยธรรมของผู้พิพากษาศาลการเพื่อให้ทราบว่าเรื่องใดควรปฏิบัติตนอย่างไร ตามประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการ หมวด 2 เรื่องจริยธรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ในทางอรรถคดี ตัวอย่างเช่นข้อบัญญัติข้อ 2 บัญญัติไว้ว่า "ผู้พิพากษาพึงตรวจสำนวนความและตระเตรียมการดำเนินกระบวนการพิจารณาไว้ให้พร้อม ออกนั่งพิจารณาดำเนินการตามเวลาและไม่เลื่อนการพิจารณาโดยไม่จำเป็น " เป็นต้น ถือว่าเป็นแนวทางปฏิบัติของผู้พิพากษาในการพิจารณาคดีที่ผู้พิพากษาพึงปฏิบัติตาม หากเป็นศาลอื่นนอกจากศาลยุติธรรมก็มีการควบคุม ดูแล ความประพฤติโดยทั่วไปของตุลาการในศาลนั้นด้วย เช่น ศาลทหารจะมีคณะกรรมการตุลาการทหาร เรียกโดยย่อว่า " ก.ต.ท. " ทำหน้าที่ควบคุม ดูแล ความประพฤติ ตุลาการในศาลทหารเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น ถือได้ว่า ในสมัยปัจจุบันมีการจัดองค์การรวมทั้งการกำหนดระเบียบ คุณสมบัติ ความประพฤติของตุลาการไว้เป็นระบบอย่างชัดเจนมากกว่าในสมัยก่อน

4.1.2 ระบบการตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียน

การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการวิธีนี้ รัฐไม่สามารถเข้าไปดำเนินการได้ในทันที จะต้องมีการร้องทุกข์กล่าวโทษโดยผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจากการดำเนินกระบวนการพิพากษาคดีหรือจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพิจารณาคดีนั้นก่อน ซึ่งการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในลักษณะนี้มี 2 ประการ ประการแรกคือการอุทธรณ์ โดยจะเป็นการอุทธรณ์ตัวตุลาการว่าปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือไม่ เป็นต้น พิจารณาได้จากพระไอยการลักษณะอุทธรณ์ในกฎหมายตราสามดวง อีกประการหนึ่ง คือ การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแต่พระมหากษัตริย์ปรากฏหลักฐานว่า มีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยแล้ว กล่าวคือ ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชนั้น พระองค์ทรงแสดวงกระดิ่งไว้ที่หน้าปากประตู ถ้าวาญกรมมีถ้อยความ

ทุกขีรื้อนก็ให้สิ้นกระดิงพ้อขุนรามคำแหงจะเสด็จออกพิจารณาความเอง³ เป็นการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแต่พระมหากษัตริย์และเป็นวิธีการที่ใช้ตลอดมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีการปรับปรุงวิธีการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาในบางสมัยเพื่อความเหมาะสมกับสภาพสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงไปตัวอย่างเช่น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดให้มีกลองวินิจฉัยเข็ญในพระราชวัง เพื่อให้ราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อนเข้าไปตีกลองร้องฎีกาได้ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงทราบว่าราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อนถูกกดขี่ข่มเหงเกรงกลัวผู้มีอิทธิพล พระองค์จึงปรับปรุงวิธีการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาโดยเสด็จรับฎีกาที่ราษฎรทูลเกล้าฯ ถวายเดือนละ 4 ครั้ง เป็นต้น

การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ทั้งสองประการดังกล่าวข้างต้นนี้พบในสมัยปัจจุบันเช่นเดียวกัน แต่มีลักษณะแตกต่างกันในสาระสำคัญ ซึ่งสามารถนำมาพิจารณาเปรียบเทียบได้ดังนี้

4.1.2.1 การอุทธรณ์

การอุทธรณ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเป็นการอุทธรณ์ที่ตัวบุคคล หากเป็นความในเมืองหลวงก็จะเป็นการอุทธรณ์ตราการผู้ซึ่งทำหน้าที่พิจารณาความหากเป็นความตามหัวเมืองต่างๆ เจ้าเมืองกรมการเมืองทำหน้าที่พิจารณาตัดสินความที่เกิดขึ้นตามหัวเมืองนั้นๆ การอุทธรณ์ในสมัยก่อนจะต้องพิจารณาจากกฎหมายตราสามดวงซึ่งไม่มีการแบ่งแยกกระหว่างคดีแพ่งและคดีอาญา แต่การอุทธรณ์ในสมัยปัจจุบันภายหลังจากปฏิรูประบบกฎหมาย และการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเป็นการอุทธรณ์คำพิพากษาว่าชอบด้วยกฎหมาย

³วิชา มหาคุณ, ประวัติศาสตร์กฎหมายและภาษากฎหมายไทย (กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2521), หน้า 14.

หรือไม่ และต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่บัญญัติไว้โดยแบ่งแยกคดีแพ่งและคดีอาญา กล่าวคือ การอุทธรณ์คดีแพ่งต้องเป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง สำหรับการอุทธรณ์ในคดีอาญาต้องเป็นตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ดังนั้น จึงนำหลักเกณฑ์สำคัญในการอุทธรณ์ทั้งสองสมัยซึ่งมีความแตกต่างกันมาพิจารณาเปรียบเทียบได้ดังนี้ คือ

ก. สิทธิในการอุทธรณ์ :

การอุทธรณ์ในสมัยก่อน หากคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้รับความเดือดร้อนเนื่องจากเห็นว่าตุลาการดำเนินกระบวนการพิจารณาโดยมิชอบ เช่น แต่งหนังสือแนะนำคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง จดถ้อยคำสำนวนที่ไม่เป็นความจริง เป็นต้น คู่ความฝ่ายนั้นมีสิทธิอุทธรณ์ได้และไม่เป็นการต้องห้ามตามพระโอัยการลักษณะอุทธรณ์ด้วย แต่หากผู้มีสิทธิที่จะอุทธรณ์ถูกจองจำ หรือมีเหตุจำเป็นไม่สามารถมาอุทธรณ์ด้วยตนเองได้ ผู้มีสิทธิอุทธรณ์อาจมอบหมายให้ผู้อื่นมายื่นอุทธรณ์แทนตนได้ เช่น คดีความที่เงินนิยมกล่าวโทษพระอ่างทอง และกรมการ ในคดีนี้เงินจิวฟ้องต่อกรมการ แต่ตุลาการกรมการเมืองนั้นนิ่งเฉยเสียไม่พิจารณาคดี ทำให้เงินจิวได้รับความเดือดร้อน แต่ไม่สามารถมาอุทธรณ์ด้วยตนเองได้เนื่องจากถูกจองจำ เงินจิวจึงมอบหมายให้เงินนิยมผู้เป็นบิดายื่นอุทธรณ์แทนตนได้⁴

สำหรับการอุทธรณ์ในสมัยปัจจุบัน ต้องแยกพิจารณาเป็นคดีแพ่งและคดีอาญา โดยในคดีแพ่งตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 223 มีหลักว่าคดีใดที่ศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาหรือคำสั่งแล้ว คู่ความสามารถยื่นอุทธรณ์ได้ เว้นแต่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา

⁴ศุภนิภาษาโบราณ, หอสมุดแห่งชาติ, เลขที่ 171 ร่างตราเรื่องเงินนิยมกล่าวโทษพระอ่างทองและกรมการผู้มีชื่อ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1206(พ.ศ.2387).

ความแพ่งหรือกฎหมายอื่นบัญญัติว่าให้เป็นที่สุด แต่มิได้จำกัดว่าเฉพาะคู่ความเท่านั้นที่จะอุทธรณ์ได้ ดังนั้น ผู้ที่จะอุทธรณ์ได้อาจไม่ใช่คู่ความก็ได้ ถ้าเกี่ยวข้องและเป็นผู้มีส่วนได้เสียที่ถูกกระทบกระเทือนโดยคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล สามารถอุทธรณ์ได้⁵ สำหรับคดีอาญาตามประมวลกฎหมาย วิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 193 วรรคหนึ่งไม่ได้บัญญัติไว้ชัดเจนว่าผู้ใดบ้างมีสิทธิอุทธรณ์ เพราะฉะนั้นนอกจากคู่ความแล้วผู้มีส่วนได้เสียในคดี เช่น โจทก์หรือจำเลย หรือบุคคลอื่นที่มีส่วนได้เสียย่อมมีสิทธิอุทธรณ์ได้ เช่น ในการพิจารณาคดีอาญาเรื่องหนึ่ง ศาลที่พิจารณานั้นได้ลงโทษบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เช่น พยานหรือว่าบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่เข้ามาในศาลฐานละเมิดอำนาจศาล กรณีเช่นนี้บุคคลผู้นั้นย่อมอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์ได้ แม้ว่าจะมิได้เป็นคู่ความในคดีนั้นก็ตาม⁶

ข. อำนาจศาลในการพิจารณาความอุทธรณ์ :

ในสมัยก่อน การฟ้องความอุทธรณ์หรือ คดีที่คู่ความฟ้องตระลาการว่าพิจารณาคดีไม่เป็นธรรม เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง⁷ ในเมืองหลวงจะต้องไปอุทธรณ์ต่อศาลหลวง หากเป็นความตามหัวเมืองต่างๆ จะต้องไปอุทธรณ์ที่ศาลหน้าโรงตามพระธรรมนูญ บทที่ 2

ผู้ว่าราชการตามกรมต่างๆ ที่มีศาลสังกัดอยู่จะทำหน้าที่พิจารณาความในเมือง หากเป็นความตามหัวเมืองต่างๆ จะมีกรมการเมือง และเจ้าเมืองนั้นทำหน้าที่พิจารณาความ ขึ้นอยู่กับ

⁵วิรัช เมฆอรุณทัตย์ และปรีชา เสงี่ยมไพเราะห์, คู่มือสอบกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง เล่ม 2 (กรุงเทพฯ:บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2543), หน้า 11.

⁶สำนักอบรมกฎหมาย แห่งเนติบัณฑิตยสภา, รวมคำบรรยายภาคสอง สมัยที่ 51 เล่ม 10 (กรุงเทพฯ:ห้างหุ้นส่วนจำกัด จีรรัชการพิมพ์, 2541), หน้า 53.

⁷ ธนวิทย์ ชำศรี,พัฒนาแห่งการปกครองครุฑของอำนาจตุลาการไทยตั้งแต่ พุทธศักราช 2417-2475 (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 64.

ว่าเป็นการอุทธรณ์ผู้ใด " ...หากเป็นการอุทธรณ์ระลาการเจ้าเมือง กรมการทำหน้าที่พิจารณาความขึ้นตระลาการ ถ้าเป็นการอุทธรณ์คัดค้านกรมการในฐานะผู้พิพากษา เจ้าเมืองและกรมการอื่นที่มีได้ลงชื่อในคำพิพากษาทำหน้าที่พิจารณาคดีนั้น หากกรมการเมือง เจ้าเมืองไม่รับพิจารณา ผู้อุทธรณ์มาฟ้องอุทธรณ์ในเมืองหลวงได้ นอกจากนี้หากเป็นการอุทธรณ์คัดค้านเจ้าเมืองจะต้องอุทธรณ์ที่ศาลหลวงเพื่อประทับฟ้องไปยังศาลอุทธรณ์พิจารณาต่อไป"⁸

ในสมัยปัจจุบัน ความอุทธรณ์ในเขตกรุงเทพมหานครทั้งคดีแพ่ง และคดีอาญา ศาลอุทธรณ์ทำหน้าที่พิจารณา หากเป็นความอุทธรณ์ในจังหวัดอื่น ศาลอุทธรณ์ภาคหน้าที่พิจารณา

ค. ลักษณะคดีในการอุทธรณ์ :

การอุทธรณ์ตามพระไอยการลักษณะอุทธรณ์ในกฎหมายตราสามดวงนี้จะกำหนดลักษณะอุทธรณ์ไว้ที่สามารถอุทธรณ์ได้โดยจะเป็นการอุทธรณ์ตัวตุลาการในการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีและนำลักษณะอุทธรณ์ที่ได้มีการอุทธรณ์นั้นมาใช้ในการพิพากษาความอุทธรณ์ โดยผลของคำตัดสินความอุทธรณ์ขึ้นอยู่กับว่าเป็นอุทธรณ์ลักษณะใด ตามพระไอยการลักษณะอุทธร บพที่ 6

นอกจากจะพิจารณาจากลักษณะอุทธรณ์ที่สามารถอุทธรณ์ได้แล้ว ต้องพิจารณาด้วยว่าเป็นการต้องห้ามอุทธรณ์ตามกฎหมายหรือไม่ หากเป็นลักษณะต้องห้ามตามกฎหมายห้ามมิให้ตระลาการรับไว้พิจารณา ตามพระไอยการลักษณะอุทธร บพที่ 13 และ 14

⁸พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครอง และพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากับพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายกำลัย์ อิศระเสนา ณ อยุธยา 22 มีนาคม 2540, หน้า 23.

สำหรับการอุทธรณ์ในสมัยปัจจุบันมิได้กำหนดลักษณะอุทธรณ์โดยแบ่งประเภทคดี ในลักษณะเฉพาะเจาะจงเช่นนั้น แต่จะกำหนด หลักเกณฑ์การอุทธรณ์ในคดีแพ่งโดยใช้ทนายทนาย เป็นตัวกำหนด ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 224 และ 225 ในคดีอาญาใช้ อัตราโทษเป็นตัวกำหนดหลักเกณฑ์การอุทธรณ์ในคดีอาญา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา ความอาญา มาตรา 193 และ 193 พิ เพื่อจำกัดสิทธิในการอุทธรณ์เพราะมิใช่ว่าทุกคดีที่ศาลชั้น ตันมีคำพิพากษาจะอุทธรณ์ได้ ทั้งหมด

ง. การพิจารณาพิพากษาความอุทธรณ์และผลของคำพิพากษา :

การพิจารณาความอุทธรณ์ตามพระโอัยการลักษณะอุทธรณ์ในกฎหมายตราสามดวง ต้อง พิจารณาโดยเปิดเผยต่อหน้ากรมการ เมื่อมีการอุทธรณ์ตระลาการแล้ว ตระลาการใหม่ต้องมีหมาย เรียกตระลาการเก่าผู้ถูกอุทธรณ์เข้ามาแก้ข้อกล่าวหาอุทธรณ์นั้นด้วย ในการพิจารณาความ อุทธรณ์ต้องพิจารณาดูว่าเป็นลักษณะอุทธรณ์ประเภทใด เนื่องจากลักษณะอุทธรณ์แต่ละประเภท มีความสำคัญแตกต่างกัน องคอุทธรณ์เป็นอุทธรณ์ข้อใหญ่และสำคัญที่สุด รองลงมาคือ สุทธอุทธรณ์ อุตริอุ ทธรณ์ นานาอุทธรณ์ และอาษาชณะอุทธรณ์ ตามลำดับ หากอุทธรณ์ของโจทก์ 2 ข้อ 3 ข้อ หรือ 4 ข้อก็ดี เป็น องคอุทธรณ์ สุทธอุทธรณ์ อุตริอุทธรณ์ นานาอุทธรณ์ และอาษาชณะอุทธรณ์ รวมกัน หากโจทก์ชนะอุทธรณ์ข้อใหญ่ ข้อเดียวถือว่าชนะทั้งหมด หากโจทก์แพ้อุทธรณ์ข้อใหญ่ข้อเดียวก็ถือว่าแพ้ทั้งหมดเช่นกัน

สำหรับการพิพากษาความอุทธรณ์และการบังคับคดีตามคำพิพากษานั้นขึ้นอยู่กับ ลักษณะอุทธรณ์ด้วยเช่นกัน เพราะหากผู้พิพากษาตระลาการเป็นฝ่ายแพ้อุทธรณ์ในองคอุทธรณ์ แล้ว ให้ยกสำนวนเดิมซึ่งตระลาการผู้นั้นได้พิจารณาไว้เสีย และให้ตระลาการใหม่พิจารณาคำฟ้องเดิม ของโจทก์ต่อไป⁹ แต่ถ้าเป็นลักษณะอุทธรณ์ทั้ง 4 ประการนี้ คือ อุตริอุทธรณ์ นานาอุทธรณ์ และอาษา

⁹กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง, หน้า 273.

ขณะอุทธรณ์แล้วให้ส่งคู่ความเดิมพร้อมทั้งสำนวนเดิมที่ตระลาการเก่าได้พิจารณาให้ตระลาการใหม่ พิจารณาต่อไป เพราะฉะนั้นคำพิพากษาในคดีที่มีการอุทธรณ์ตระลาการนั้นมีผลต่อสำนวนความที่ได้มีการพิจารณามาแล้ว นอกจากนี้ต้องปรับใหม่ตามบันดาศักดิ์ของตระลาการเป็นพิในยหลวงด้วย หากผู้อุทธรณ์เป็นฝ่ายแพ้ต่อตระลาการให้ปรับใหม่ผู้อุทธรณ์และให้ชดใช้ค่าฤชา แก่ผู้ชนะซึ่งต้องเสียไปในการอุทธรณ์นั้นจนครบถ้วน และส่งโจทก์ผู้อุทธรณ์ไปให้ตระลาการเดิมดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อไปจนเสร็จสิ้น

ดังนั้น การพิจารณาและพิพากษาความอุทธรณ์ในกฎหมายตราสามดวง จะมีการดำเนินกระบวนการพิจารณาเหมือนคดีความที่มีการฟ้องร้องกันในชั้นแรก เนื่องจากให้โอกาสตระลาการผู้ถูกอุทธรณ์เข้ามาแก้ข้อกล่าวหาได้ และถือว่าเป็นส่วนสำคัญในการพิจารณาความอุทธรณ์ด้วย และผลของคำตัดสินความอุทธรณ์จะส่งผลกระทบต่อสำนวนคดีที่พิจารณามาแล้วด้วย

แต่ในการพิจารณาพิพากษาความอุทธรณ์ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และอาญานั้น มิได้เป็นการอุทธรณ์ตัวบุคคลหรือตระลาการ แต่เป็นการอุทธรณ์ว่าคำพิพากษานั้นชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ เมื่อมีการอุทธรณ์ขึ้นมาสู่ศาลอุทธรณ์แล้ว ศาลอุทธรณ์จะพิจารณาจากคำฟ้องอุทธรณ์ คำแก้อุทธรณ์ เอกสารและพยานหลักฐานในสำนวนที่ศาลชั้นต้นส่งขึ้นมาเท่านั้น แต่ก็มีข้อยกเว้นบัญญัติไว้ในบทบัญญัติของกฎหมายซึ่งพิจารณาได้ดังนี้

การพิจารณาวินิจฉัยความอุทธรณ์ในคดีแพ่งตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 240 นั้น ศาลอุทธรณ์จะวินิจฉัยคดีโดยเพียงแต่พิจารณาคำฟ้องอุทธรณ์ คำแก้อุทธรณ์ เอกสารและหลักฐานทั้งหมดในสำนวนความซึ่งศาลชั้นต้นส่งขึ้นมาเท่านั้น โดยไม่มีการพิจารณาในศาลอีกประการใดเว้นแต่ศาลอุทธรณ์นี้ตั้งฟังคำแถลงการณ์ด้วยวาจา ตามความประสงค์ของคู่ความ และคำแถลงการณ์นั้นมีความจำเป็นต่อรูปคดี หรือหากเป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง โดยที่ศาลอุทธรณ์เห็นว่าการวินิจฉัยข้อเท็จจริงในคดีของศาลชั้นต้นยังมีพยานควรสืบเพิ่มเติมอีก เพื่อ

ประกอบกรวินิจฉัยของศาลอุทธรณ์ โดยศาลอุทธรณ์มีอำนาจที่จะกำหนดประเด็นทำการสืบพยาน ที่เห็นควรสืบต่อไป ถ้าเป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายแล้วศาลอุทธรณ์เห็นว่าในการวินิจฉัย ปัญหาข้อกฎหมายนั้นยังมีประเด็นบางข้อซึ่งศาลชั้นต้นยังไม่ได้พิจารณาหรือวินิจฉัย ทำให้ศาลอุทธรณ์วินิจฉัยปัญหาข้อกฎหมายไม่ได้ สามารถให้ศาลชั้นต้นพิจารณาพิพากษาข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญในประเด็นแห่งคดีได้¹⁰

สำหรับการวินิจฉัยความอุทธรณ์ในคดีอาญานั้นมีลักษณะเช่นเดียวกับคดีแพ่ง คือ ศาลอุทธรณ์เพียงแต่อ่านสำนวนที่ศาลชั้นต้นส่งมา รวมทั้งเอกสารต่างๆ แล้วพิจารณาพิพากษาไปตามนั้นโดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาต่อหน้าคู่ความ แต่มีข้อยกเว้นตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งศาลอุทธรณ์จะต้องพิจารณาโดยเปิดเผยต่อหน้าคู่ความตามมาตรา 203 ที่ศาลจะนัดให้คู่ความมาพร้อมกัน หรือมีการสืบพยานเนื่องจากศาลอุทธรณ์เห็นสมควรให้มีการสืบพยานเพิ่มเติม หรือศาลอุทธรณ์อนุญาตในกรณีที่คู่ความขอมาแถลงการณ์ต่อศาลอุทธรณ์ตามมาตรา 206

เมื่อการอุทธรณ์ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และอาญานี้เป็นการอุทธรณ์คำพิพากษาว่าชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ มิใช่เป็นการอุทธรณ์ตัวบุคคล ดังนั้น หากมีการร้องเรียนตรวจสอบผู้พิพากษาผู้ซึ่งทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีไปแล้วก็并不会ส่งผลกระทบต่อคำพิพากษาที่ตัดสินไปแล้วแต่ประการใด ซึ่งแตกต่างจากการอุทธรณ์ตามกฎหมายตราสามดวงที่การอุทธรณ์ตระลาการหากตระลาการประพฤติมิชอบจะส่งผลต่อสำนวนการพิจารณา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁰วิรัช เมฆอรุณทัตย์ และปรีชา เสงไฟเอาะห์, คู่มือสอบกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2543), หน้า 101 .

แต่ถ้าในคดีแพ่งผู้พิพากษาทำคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้นมีข้อผิดพลาดเล็กน้อย* เมื่อศาลเห็นสมควรหรือคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งร้องขอ สามารถแก้ไขคำพิพากษาหรือคำสั่งที่ผิดพลาดนั้นได้ โดยศาลใดมีอำนาจในการแก้ไขคำพิพากษาหรือคำสั่งนี้ ต้องพิจารณาก่อนว่าคดีนั้นมีการอุทธรณ์ฎีกาหรือยัง ถ้าคดีนั้นไม่มีการอุทธรณ์ฎีกา ศาลชั้นต้นมีอำนาจสั่งให้แก้ไขข้อผิดพลาดเล็กน้อย หรือข้อผิดพลาดเล็กน้อยให้ถูกต้องได้ แต่ถ้าคดีนั้นมีการอุทธรณ์ฎีกาแล้ว อำนาจในการที่จะสั่งแก้ไขย่อมตกอยู่แก่ศาลอุทธรณ์ หรือศาลฎีกาแล้วแต่กรณี¹¹

จ. กำหนดระยะเวลาในการใช้สิทธิอุทธรณ์

การอุทธรณ์ตามพระโอัยการลักษณะอุธรณ์ในกฎหมายตราสามดวงนั้น สามารถทำได้ทั้งในระหว่างการดำเนินกระบวนการพิจารณาของตระลาการ และภายหลังพิจารณาความเสร็จสิ้นจนกระทั่งมีคำพิพากษาแล้วก็ได้ หากมีการอุทธรณ์ตระลาการในระหว่างพิจารณาคดีความนั้น จะต้องหยุดการพิจารณาคดีของตระลาการชั่วคราว เพื่อให้ตระลาการผู้ถูกอุทธรณ์เข้ามาแก้ข้อกล่าวหาต่อตระลาการใหม่ในชั้นอุทธรณ์ ถ้าเป็นการอุทธรณ์ผู้พิพากษาระลาการภายหลังมีคำพิพากษาแล้วต้องอุทธรณ์ ภายในกำหนดเวลา 3 เดือนหรือ 6 เดือน หากพ้นกำหนดระยะเวลา 6 เดือน ห้ามมิให้อุทธรณ์ ผู้ใดฝ่าฝืนอุทธรณ์ภายหลังจากกำหนดระยะเวลาดังกล่าวต้องถูกลงโทษ

* ข้อผิดพลาดผิดพลาดเล็กน้อย คือ ข้อผิดพลาดหรือข้อผิดพลาดในเรื่องถ้อยคำ ในเรื่องตัวเลขที่พิมพ์ผิด หรือจำนวนเงินที่ปรากฏในคำพิพากษาคิดไป หรือรวมจำนวนหนี้ในคำพิพากษาคิดไป ไม่ว่าจะผิดไปในทางมากขึ้นหรือน้อยลง แต่มิใช่การแก้ไขหรือกลับคำวินิจฉัยในคำพิพากษาหรือคำสั่งเดิม

¹¹ วิรัช เมฆอรุณทัตย์ และปรีชา แซ่โพธิะระห์, คู่มือสอบกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2543), หน้า 121.

โดยเอาไม้แป้นตบปาก 10 ครั้ง กลางศาลต่อหน้าในระหว่างพิจารณา¹²

ส่วนการอุทธรณ์ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาแพ่งและอาญาจะมีอายุความเท่ากัน กล่าวคือ ผู้อุทธรณ์ต้องอุทธรณ์ภายใน 1 เดือน นับแต่ศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาโดยชอบแล้ว แต่หากผู้อุทธรณ์ไม่สามารถยื่นอุทธรณ์ภายในกำหนดระยะเวลาดังกล่าว สามารถทำคำร้องขอขยายระยะเวลาการยื่นอุทธรณ์ก่อนครบกำหนด เวลาการยื่นอุทธรณ์ หากเกินกำหนดระยะเวลาอุทธรณ์ ศาลอุทธรณ์ไม่รับไว้พิจารณาแต่ไม่มีการลงโทษแต่ประการใด

4.1.2.2 การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแด่พระมหากษัตริย์

การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแด่พระมหากษัตริย์นั้นเริ่มมีมาตั้งแต่ในสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี และปฏิบัติต่อมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากราษฎรเชื่อว่าสามารถอำนวยความยุติธรรมได้ สำหรับวิธีการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกานี้ มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงเพื่อแก้ปัญหาตามความเหมาะสมในแต่ละยุคสมัย กล่าวคือ ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงแห่ง ราษฎรผู้ทุกข์ร้อนที่ต้องการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาจะไปสั่นกระดิ่งที่หน้าปากประตูวัง เมื่อพ่อขุนรามคำแหงพอมืองได้ยินก็ออกมาพิจารณาความด้วยพระองค์เอง ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยารัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ปรับปรุงการปกครองมีการแยกศาลไว้ตามกรมต่างๆ ทำหน้าที่พิจารณาแต่หากราษฎรที่ทุกข์ร้อนเห็นว่าตนเองไม่ได้รับความเป็นธรรมก็จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีการ้องทุกข์ต่อพระมหากษัตริย์ และยังคงมีต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์โดยราษฎรจะเข้าเฝ้าถวายฎีกา ทูลเรื่องราวร้องทุกข์ว่าไม่ได้รับเป็นธรรมต่างๆ ได้ต่อเมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จออกนอกพระราชวัง จนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอนุญาตให้ราษฎรที่ต้องการร้องทุกข์เข้ามาตีกลองวินิจฉัยแย่งที่เจ้าพระยาพระ

¹² กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง, หน้า 252.

คลังว่าที่สมุหพระกลาโหม (ดิศ บุนนาค) นำมาถวายโดยไม่ต้องเวลาเสด็จออก แต่ต่อมาผู้มีอำนาจพากันก็ดักกันมิให้ราษฎรทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา ทำให้ราษฎรต้องกลับไปร้องทุกข์โดยขอพระองค์เสด็จพระราชดำเนินออกนอกพระราชวังอยู่เช่นเดิม ต่อมารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงทราบปัญหาดังกล่าวจึงทรงเสด็จออกรับฎีกาด้วยพระองค์เองทุกวันโกนเดือนละ 4 ครั้งและ ปฏิบัติเช่นนี้เรื่อยมาจนกระทั่งก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในบางครั้งพระองค์ก็ทรงเสด็จออกนอกพระราชวังรับฎีกาด้วยพระองค์เอง¹³ จะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างเฉพาะระเบียบวิธีเขียนเท่านั้น การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาในสมัยก่อนนั้น เป็นการใช้อำนาจตุลาการทางหนึ่งของพระมหากษัตริย์และ ราษฎร ผู้ทุกข์ร้อนสามารถทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้โดยไม่ต้องกำหนดระยะเวลาและเชื่อว่าจะได้รับความยุติธรรมสูงสุด

ในสมัยปัจจุบัน มีการแบ่งแยกฝ่ายบริหารและตุลาการออกจากกัน พระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือกฎหมายไม่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดี การฎีกาในสมัยปัจจุบันจึงเป็นการฎีกาคำพิพากษาศาลอุทธรณ์โดยคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย เห็นว่าคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์ยังไม่ถูกต้องจึงยื่นฎีกาต่อศาลฎีกา เพื่อให้ศาลฎีกาพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง เป็นการฎีกาตามลำดับชั้นของศาล และในการฎีกาต้องปฏิบัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และวิธีพิจารณาความอาญาด้วย

แม้ในสมัยปัจจุบันจะไม่มีกรทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาเพื่อให้พระมหากษัตริย์พิจารณาตัดสินความดังเช่นสมัยก่อน แต่จะมีเพียงการทูลเกล้าฯ ถวายเรื่องราวขอรับพระราชทานอภัยโทษได้เฉพาะในคดีอาญาเท่านั้น โดยผู้ต้องคำพิพากษาให้รับโทษอย่างใด ๆ หรือผู้ที่มีประโยชน์เกี่ยวข้องเมื่อคดีถึงที่สุดแล้ว สามารถทูลเกล้าฯ ถวายเรื่องราวต่อพระมหากษัตริย์ เพื่อขอรับพระราชทานอภัยโทษได้ซึ่งเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่จะทรงยกเรื่องราวนั้นเสียก็ได้

¹³พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, กฎหมายรัชกาลที่ 5 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายจิตติ ดิงศภัทย์ 23 สิงหาคม 2540, หน้า 578.

4.2 วิเคราะห์เปรียบเทียบกฎหมายกับบริบทของสังคมในส่วนที่เกี่ยวกับเหตุจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย

สภาพสังคมการเมืองการปกครองของไทยในสมัยก่อนตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจสมบูรณ์ พระองค์ทรงเป็นเจ้าของชีวิต อำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์นั้นครอบคลุมทุกอย่าง มีระบบศักดินาและระบบไพร่เป็นรากฐานในการควบคุมกำลังคนไว้ใช้งานในการสงคราม เกณฑ์แรงงานและเก็บภาษี ถือได้ว่าสภาพสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยา สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นเสาหลักและระบบศักดินากับระบบไพร่เป็นฐาน ซึ่งจะมีลักษณะเช่นเดียวกับสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนที่จะเริ่มมีการพัฒนาประเทศเข้าสู่ยุคใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา สำหรับในด้านกฎหมายนั้น หลักกฎหมายตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มีอิทธิพลต่อประเทศไทยมากทั้งได้ด้านการพิจารณาพิพากษาคดีและการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เนื่องจากในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ระยะแรกยังคงใช้กฎหมายดั้งเดิมของสมัยกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่ง ปี พ.ศ.2347 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เกิดมีคดี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความคลาดเคลื่อนบกพร่องของกฎหมายที่ใช้อยู่ คดีดังกล่าวได้แก่คดีที่อำแดงป้อม ภริยานายบุญศรี ช่างเหล็กหลวง ฟ้องหย่าสามี ทั้งๆ ที่มีหลักฐานว่า ตนเองนอกใจสามี เป็นชู้กับนายราชาอรอด แต่ลูกขุนศาลหลวงลงความเห็น ว่าหญิงฟ้องอย่าชายได้ นายบุญศรีสามีจึงร้องทุกข์ต่อคณะลูกขุนว่าตนไม่มีความผิด การถูกฟ้องหย่าเช่นนั้นไม่เป็นการยุติธรรม คณะลูกขุนจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูล ขอพระราชทานความเห็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เห็นว่าไม่ยุติธรรมเพราะฝ่ายหญิงนอกใจสามีแล้วยังกลับมาฟ้องอย่าอีก จึงโปรดให้ตรวจทานกฎหมายฉบับที่เก็บไว้ที่ห้องเครื่องสำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรงใช้ กับฉบับที่เก็บไว้ที่หอหลวงร่วมกับหนังสือราชการอื่นๆ และกับฉบับที่เก็บไว้ที่ศาลหลวงสำหรับใช้ในศาล ผลปรากฏว่าทั้งสามฉบับมีข้อความ

ตรงกัน คือหญิงขออย่าขาดได้ แม้สามีจะไม่มีคามผิด พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงเห็นว่า คงจะเป็นความผิดพลาดของผู้จัดกฎหมายเพราะไม่ทรงเชื่อว่า กษัตริย์ในสมัยโบราณ จะทรงบัญญัติกฎหมายที่ขาดความยุติธรรมเช่นนั้น จึงโปรดให้มีการชำระกฎหมายขึ้นเพื่อเป็นหลัก ในการพิจารณาตัดสินความ และทรงโปรดให้ประทับตราราชสีห์ คชสีห์ บัวแก้ว อันเป็นตรา ประจำตำแหน่งสมุหนายก ตำแหน่งสมุหกลาโหม และตำแหน่งโกษาธิบดี เรียกกฎหมายฉบับที่มีการชำระใหม่นี้ว่า "กฎหมายตราสามดวง" โดยมีลักษณะที่สำคัญประการหนึ่ง คือ มีการถ่วงดุล อำนาจทั้ง 3 ฝ่ายด้วย กล่าวคือ บทพระไอยการต่างๆ ซึ่งใช้ในการพิพากษารรคดีต้องมีตราประทับทั้ง 3 ฝ่าย จะมีเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้เป็นการป้องกัน มิให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอำนาจ มากเกินไป เป็นกฎหมายสำคัญที่ใช้ในประเทศไทยสมัยก่อน และมีการตรวจการปฏิบัติหน้าที่ของ ตุลาการยังคงใช้ตามแบบเดิมในสมัยอยุธยา ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3

ในด้านการปกครองและการบริหาร มีการฟื้นฟูสถาบันกษัตริย์และธำรงรักษาระบบ การบริหารที่เคยใช้มาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเอาไว้ บางกอกกลายเป็นราชธานีและ มีการขยายเขตการปกครองออกไปครอบคลุมพื้นที่รอบนอก อันได้แก่ หัวเมืองชั้นนอก และเมือง ประเทศราช มีการแบ่งหัวเมืองออกเป็น 4 ประเภท คือ เมืองเอก โท ตริ และจัตวา มาตราการ ควบคุมและการกะเกณฑ์เอาเครื่องราชบรรณาการจากเมืองประเทศราช ยังคงรักษาไว้เหมือนเดิม ระบบราชการยังคงเป็นแบบที่ตกทอดมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการใช้ระบบศักดินาอันเป็น องค์ประกอบของระบบสังคม เศรษฐกิจและการเมือง และได้ปรับปรุงระบบไพร่ให้มีประสิทธิภาพ ยิ่งขึ้น ด้วยการสักรเลิกไพร่แต่ลดจำนวนการเกณฑ์แรงงานไพร่หลวงและไพร่สม ลดจาก 6 เดือน เหลือเพียง 4 เดือน นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเปลี่ยนระบบ คัดเลือกเข้ารับราชการ จากเดิมที่รับไว้แต่เพียงลูกหลานของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ มาเป็นเปิดโอกาสให้ คนชั้นต่ำได้รับพระบรมราชูปถัมภ์บ้างโดยการถวายตัวเป็นมหาดเล็ก เพราะมีความจำเป็นสืบ

เนื่องจากการรบพุ่งกันมาเป็นเวลายาวนาน ทำให้ผู้มีความสามารถมากหลายล้มตายลงไป จนจำนวนคนที่เข้ารับราชการลดน้อยไปมาก¹⁴

ในแง่เศรษฐกิจการค้า โดยเฉพาะกับจีนเพิ่มปริมาณขึ้นมาก และเป็นแหล่งรายได้แผ่นดิน และทรัพย์สินของชนชั้นนำที่สำคัญ รัฐยังคงผูกขาดการค้า การติดต่อกับจีนอย่างใกล้ชิด ในขณะที่การค้ากับจีนรุ่งเรืองประเทศไทยก็ยังคงต้องทำศึกสงครามกับพม่าควบคู่ไปด้วย

ต่อมาภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อไปเป็นรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งสภาพสังคมบ้านเมืองในเวลานั้นมีความสงบปลอดภัยสงครามภายนอก ทำให้พระองค์ทรงสามารถทำนุบำรุงบ้านเมืองได้อย่างเต็มที่ สำหรับหัวเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลทำให้มีการดูแลการปฏิบัติหน้าที่ของขุนนางไม่ทั่วถึง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงทรงตั้งตำแหน่งขึ้นใหม่สำหรับเจ้านายอีกสองตำแหน่ง เพื่อช่วยในด้านการปกครอง คือตำแหน่งผู้สำเร็จราชการต่างพระเนตร พระกรรณ และตำแหน่งผู้กำกับราชการกรมสำคัญ เพื่อควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของขุนนางตามเมืองต่างๆ และในกรมที่มีความสำคัญ และเป็นการควบคุมกำลังไพร่พลจำนวนมากขึ้น เพื่อสร้างฐานอำนาจที่สำคัญอันจะส่งผลให้มีการถ่วงดุลอำนาจทางการเมืองระหว่างเจ้านายกับขุนนางด้วย นอกจากนี้สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานเกี่ยวกับการตั้งผู้กำกับราชการกรมสำคัญนั้นน่าจะมาจากสาเหตุ 2 ประการนี้ คือ

ประการที่ 1 จะเป็นด้วยเมื่อจัดทัพไปรบพม่าเมื่อปีมะเส็ง เอกศก จะมีการบางอย่างไม่เป็นไปดังพระราชประสงค์ ด้วยข้าราชการซึ่งเป็นเจ้ากระทรวงต่างๆ หย่อนความสามารถทรงพระ

¹⁴ ลิขิต อีรวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535), หน้า 72.

ราชดำริ เห็นว่า ต้องการกำลังช่วยคิดอ่าน อุดหนุนราชการในกระทรวงนั้นๆ จึงทรงเลือกสรรเจ้านาย
ซึ่งมีความสามารถ และเป็นทีไว้วางพระราชหฤทัยไปช่วยราชการต่างกระทรวง¹⁵

ประการที่ 2 ในเวลานั้นเจ้านายที่เจริญพระชนมายุและมีความสามารถ หลายพระองค์
จึงทรงพระราชดำริเห็นว่า ให้มีหน้าที่ประจำราชการอย่างใดเสียบ้าง ดีกว่าทิ้งไว้ให้อยู่เปล่า จึง
เลือกสรรเจ้านาย ซึ่งทรงไว้วางพระราชหฤทัย ในความสามารถให้ไปช่วยราชการต่างกระทรวง “
ตำแหน่ง ผู้กำกับราชการกรมสำคัญ เป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญรองลงมาจากตำแหน่งผู้สำเร็จ
ราชการต่างพระเนตร พระกรรณ และเหนือกว่าเจ้าทรงกรมอื่นๆ มีหน้าที่ให้คำปรึกษาหารือข้อราชการ
ที่เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมือง แก้อัศกรมหาเสนาบดี คือสมุหนายก และสมุหกลาโหมกับเสนาบดี
จตุสดมภ์ ซึ่งเป็นเสนาบดีกรมสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดิน ถ้าลักษณะนี้การแต่งตั้ง
ตำแหน่งผู้กำกับราชการกรมสำคัญ ทำให้เจ้านายที่ได้รับการแต่งตั้งมีโอกาสที่จะเลื่อนชั้นทางสังคม
สูงขึ้น และเป็นการฝึกหัดให้เจ้านายรู้จักปฏิบัติหน้าที่ราชการตามที่ได้รับมอบหมายด้วย¹⁶

สำหรับตำแหน่งผู้สำเร็จราชการต่างพระเนตรพระกรรณนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย ตั้งขึ้น เพื่อทำหน้าที่ดูแลราชการแผ่นดินแทนพระองค์ และได้โปรดแต่งตั้งสมเด็จพระ
พระ อนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาเสนาบดี กรมพระมหาอุปราชา วังหน้าดำรงตำแหน่งเป็นพระ
องค์แรก หลังจากวังหน้าพระองค์นี้สิ้นพระชนม์ มิได้โปรดเกล้าแต่งตั้งเจ้านายพระองค์ใด ดำรง
ตำแหน่งวังหน้าอีกเลย คงมีแต่การแต่งตั้งตำแหน่งผู้สำเร็จราชการต่างพระเนตรพระกรรณเท่านั้น
ถือเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญรองมาจากพระมหากษัตริย์

¹⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ , พระราชพงศาวดารกรุง
รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 , หน้า 433.

¹⁶ ปิยนาด บุนนาค , การเมืองการปกครองไทยสมัยธนบุรี – รัตนโกสินทร์ตอนต้น ,
(เอกสารโรเนียวเสนอต่อที่สัมมนาเอเชียอาคเนย์ศึกษา 21- 23 ธันวาคม 2522) , หน้า 10 – 11.

การแต่งตั้งตำแหน่งทั้งสองชั้นนี้ นอกจากจะเป็นการแบ่งเบาพระราชภาระของพระมหากษัตริย์แล้ว ยังเป็นการควบคุมการทำงานของเจ้ากระทรวงต่างๆ ให้ปฏิบัติหน้าที่ในความรับผิดชอบ อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปฏิบัติหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกธรรมชาติของข้าราชการในกระทรวง รวมทั้งเจ้าเมือง กรมการเมืองตามหัวเมืองต่าง ๆ เนื่องจากในสมัยก่อนข้าราชการตามกรม กระทรวงต่างๆ ทำหน้าที่เป็นตุลาการในการพิจารณาคดี และเจ้าเมือง กรมการเมือง ตามหัวเมืองนั้นมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่เกิดขึ้นในหัวเมืองนั้น ๆ อาจอาศัยอำนาจหน้าที่ที่ตนมีเหนือคู่ความปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบได้ เพราะฉะนั้น การแต่งตั้งผู้กำกับราชการ และผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นี้เป็นวิธีหนึ่งที่มีส่วนช่วยในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการด้วยเช่นกัน นอกเหนือจากการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3

นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางการปกครองที่ส่งผลถึงการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการแล้ว ในด้านสังคมนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระกรุณาลดการเกณฑ์แรงงานไพร่หลวงเหลือเพียง 3 เดือน เพื่อให้ไพร่มีเวลาทำกินของตนเองเพิ่มขึ้นด้วย

ในด้านการค้า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเห็นประโยชน์ในการแต่งเรือไปค้าขายยังต่างประเทศ ทรงโปรดฯ ให้แต่งเรือหลวงไปค้าขายถึงอินเดีย ชวา และจีน บรรดาเจ้านาย ขุนนาง และพ่อค้าที่มั่งคั่งก็เจริญรอยตามพระยุคลบาท นอกจากนี้ พ่อค้าชาวตะวันตกเริ่มเข้ามาติดต่อค้าขาย โปรตุเกสเป็นชาติแรก สำหรับอังกฤษ ต้องการค้าขายกับประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่รังเกียจวิธีการเก็บภาษี และการผูกขาดทางการค้าของไทย จึงส่ง นายจอห์น ครอว์ฟอร์ด (John Crawford) เข้ามาเจรจาเพื่อเปลี่ยนระบบการค้าของประเทศไทยเสียใหม่ ให้ประเทศไทยเก็บภาษีอย่างเสมอภาค แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ไม่ทรงเห็นประโยชน์ที่ประเทศไทยจะได้รับจากอังกฤษ ทรงยึดพระราชโองบายว่า ประเทศไทยไม่จำเป็นต้องค้าขายกับประเทศตะวันตก เนื่องจากเกรงอิทธิพลของชาติตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษนั้นประเทศไทยถือว่าเป็นอันตรายในการคบค้า

สมาคมด้วย ประกอบกับประเทศไทยพอใจที่จะค้าขายกับพวกจีน และ พวก พม่า แหวกมากกว่าฝรั่ง เพราะทั้งสองชาติอยู่ภายใต้การบังคับควบคุมของไทย มุ่งแต่จะแสวงหาประโยชน์ทางการค้าขายอย่างเดียว¹⁷

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต ในวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2367 โดยมีได้มีพระบรมราชโองการมอบราชสมบัติให้แก่เจ้านายพระองค์ใด จึงเป็นหน้าที่ของพระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ ซึ่งมีอำนาจในราชการแผ่นดิน จะประชุมพิจารณาเลือกผู้ที่เหมาะสมเพื่อสืบราชสมบัติต่อไป เสนาบดีตระกูลขุนนาค ซึ่งเป็นตระกูลที่มีความใกล้ชิดกับพระบรมราชวงศ์จักรี สืบเนื่องจากการรับราชการในตำแหน่งสำคัญติดต่อกันอย่างมั่นคง และกุลสตรีของตระกูลขุนนาคหลายท่านยังได้เป็นชายาในเจ้านายของพระบรมราชวงศ์จักรีด้วย ฉะนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างพระบรมราชวงศ์จักรีกับตระกูลขุนนาคจึงแน่นแฟ้นและลึกซึ้งมาก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผู้นำตระกูลขุนนาค คือ พระยาสุริยวงศ์มนตรี (ดิศ บุนนาค) ได้เป็นเจ้าพระยาพระคลัง ท่านผู้นี้มีความสนิทสนมกับกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ โอรสของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผู้ทรงสฤงยศพระองค์เจ้า (เกิดแต่พระสนม) เพราะรับราชการในกรมพระคลัง และกรมท่ามาด้วยกัน อีกทั้งยังเป็น "ญาติ" ของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ด้วย เนื่องจากตระกูลขุนนาคเป็นราชินิกุลในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย¹⁸ ดังนั้น ที่ประชุมเสนาบดี ซึ่งมีเจ้าพระยาพระคลัง และพระยาศรีสุริยวงศ์ (ทัต บุนนาค) เป็นกำลังสำคัญจึงลงมติเห็นพ้องต้องกันว่า พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงมีพระสติปัญญาเฉลียวฉลาด ได้ว่าราชการต่างพระเนตร พระกรรณ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มาเป็นเวลานาน ทรงรอบรู้ในราชกิจต่างๆ ทั้งภายใน และภายนอกประเทศมีพระทัยกว้าง โอบอ้อมอารี มีข้าทูลละอองธุลีพระ

¹⁷ ปิยนาด บุนนาค บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูลขุนนาค (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนต , 2520), หน้า 70 - 76.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน , หน้า 370.

บาท เป็นจำนวนมากที่จงรักภักดีในพระองค์ มีพระชนมายุมาก เหมาะสมในบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ และจะทำให้ประเทศมั่นคงสืบต่อไป¹⁹ และได้ดำเนินการอัญเชิญกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสืบต่อมา

สภาพสังคมโดยทั่วไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สำหรับในด้านการศาลยุติธรรมยังคงมีลักษณะเช่นเดิมดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 กล่าวคือ ยังมีได้มีการกำหนดให้ศาลอยู่ในสังกัดหน่วยงานใด ยังคงให้เจ้าหน้าที่หลายฝ่าย และหลายหน่วยงานดำเนินการไป เว้นแต่ในเรื่องการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา เนื่องจาก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า แต่เดิมการที่ราษฎรจะเข้าเฝ้าทูลเกล้าฯ ถวายเรื่องราวร้องทุกข์ว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมต่าง ๆ จากเจ้านายขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยได้ ก็ต่อเมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินออกนอกพระราชวังทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนทนทุกข์ทรมานเป็นเวลานาน พระองค์จึงทรงเปิดโอกาสให้ราษฎรที่เดือดร้อน ถวายฎีการ้องทุกข์ได้โดยไม่ต้องคอยเวลาพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนิน โดยทรงโปรดเกล้าฯ ให้นำกลองชื่อ "วินิจฉัยเกี" แหวนไว้ที่ทิมดาบกรมวัง อันเป็นเขตพระราชฐานชั้นนอก เพื่อให้ราษฎรมาตีเมื่อต้องการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา²⁰ เป็นการเปลี่ยนแปลงการร้องทุกข์ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาที่เคยปฏิบัติมาตั้งแต่ รัชสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

¹⁹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 33 "บูรพภาค พระธรรมเทศนาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว" (พระวิมาดาเธอฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา โปรดฯ ให้พิมพ์ในงานพระชนมายุสมมงคล ปีชกาล พ.ศ.2469), หน้า 43 - 45.

²⁰ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 1, หน้า 363.

มหाराช เพื่อเปิดโอกาสให้ราษฎรมาร้องเรียนได้ง่ายขึ้น และรัฐสามารถตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการได้มากขึ้นตามไปด้วย แต่ระบบการถวายฎีการ้องทุกข์โดยตรงต่อองค์พระมหากษัตริย์นี้ ตามสภาพความเป็นจริงนั้น บุคคลโดยทั่วไปไม่มีใครกล้าเข้าไปตีกลองร้องฎีกาได้ เพราะจะต้องถูกเขียนเสียก่อน 30 ที จึงจะถวายฎีกาได้ทั้งนี้เพื่อเป็นการพิสูจน์ถึงความเดือดร้อนอย่างแท้จริง และเป็นการป้องกันมิให้มีการถวายฎีกากันพร่ำเพรื่อ เป็นที่รบกวนพระราชหฤทัย นอกจากนี้ราษฎรมักจะถูกผู้มีอำนาจกีดกันมิให้เข้าไปตีกลองได้ หรือเก็บเรื่องฎีกาไว้ไม่นำขึ้นถวายพระมหากษัตริย์ ฉะนั้นการถวายฎีกา จึงมีโอกาสดำเนินการได้ยาก ทำให้พระมหากษัตริย์ไม่อาจที่จะทรงทราบความเดือดร้อนของราษฎรได้

นอกจากนี้ สถานการณ์ทางการเมืองภายในยังคงมีเสถียรภาพเหมือนเดิม แม้ว่าจะมีกบฏเจ้าอนุวงศ์ กบฏเมืองไทรบุรี และสงครามยึดเยื่อระหว่างไทยกับญวนด้วยเรื่องเขมร แต่ก็ไม่กระทบกระเทือนกับฝ่ายไทยมากนัก อาณาจักรไทยในรัชกาลนี้แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง และปลอดภัยจากการรุกรานของพม่า ทางด้านความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ มีการปราบปรามแหล่งส่อสมุจเรและการลอบค้าฝิ่น โดยพวกสมัคมาคมลับชาวจีนที่เข้ามาตั้งในประเทศไทยได้สำเร็จด้วยดี พระองค์ทรงพยายามอย่างยิ่งที่จะเพิ่มพูน รายได้ของบ้านเมือง เพื่อให้สมดุลกับภาระรายจ่ายของประเทศที่มีมากขึ้น ทั้งในด้านการทำนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนา การป้องกันประเทศบ้านเมือง งานก่อสร้างโครงการต่างๆ ซึ่งต้องอาศัยแรงงานชาวจีน ต้องใช้เงินมากกว่าการเกณฑ์แรงงานจากชาวไทย และรายจ่ายเกี่ยวกับการสร้างกองเรือสินค้า และการส่งสินค้าจากประเทศตะวันตก ประกอบกับอารยธรรมตะวันตกเริ่มหลั่งไหลมาสู่ภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ มหาอำนาจตะวันตกได้แก่อังกฤษและฝรั่งเศส ฯลฯ กำลังแข่งขันกันแสวงหาผลประโยชน์ในเอเชียอาคเนย์ รวมทั้งเรียกร้องการทำสนธิสัญญาทางการค้ายังผลให้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จำเป็นต้องทำสนธิสัญญากับอังกฤษ อเมริกา แม้จะเป็นสนธิสัญญาที่ไม่ได้ทำให้ไทยเสียเปรียบ แต่ทำให้ไทย ต้องลดการผูกขาดทางการค้าลง ทำให้รายได้ที่ได้จากภาษีต่างๆ ในการค้ากับต่างประเทศ ลดลง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงใช้ระบบการเก็บภาษี ซึ่งจะช่วยรักษารายได้ของประเทศไว้ โดยการใชระบบการเก็บภาษี แบบเจ้าภาษีและนายอากรคือการเปิด

ประมุข ภาษาอากร เป็นชนิดไป ผู้ประมุขภาษาอากรได้ โดยมากจะเป็นชาวจีน จะต้องชำระเงินให้รัฐบาลตามจำนวนที่ตามสัญญา ฉะนั้นการผูกขาดการเก็บภาษีแบบนี้ทำให้รัฐบาลเก็บภาษีได้มากขึ้น เป็นการชดเชยรายได้ที่ขาดไป แต่ระบบการผูกขาดภาษีนี้นับเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการค้าของชาติตะวันตก นอกจากนั้นในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวไทยมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อชาวตะวันตก โดยเฉพาะองค์พระมหากษัตริย์เอง เนื่องจากพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมและก้าวร้าวของโรเบิร์ต ฮันเตอร์ (Robert Hunter) พ่อค้าชาวอังกฤษจนถูกขับไล่ออกจากประเทศไทย ทำให้พ่อค้าอังกฤษและสหรัฐอเมริกาไม่ได้รับผลประโยชน์เท่าที่เคยได้รับมา จึงส่งทูตมาขอแก้ไขสนธิสัญญาในปี พ.ศ.2393 แต่ล้มเหลว ทำให้ยังไม่มีกรรมการแก้ไขสนธิสัญญาใดๆ ในส่วนที่จะต้องทำให้ไทยเสียเปรียบชาติตะวันตก ในรัชกาลนี้

ในปลาย พ.ศ. 2393 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประจวบ และเสด็จสวรรคตในวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2394 โดยมีได้ทรงตั้งเจ้านายพระองค์ใดเป็นพระมหากุปราชเสนาบดีตระกูลขุนนาคน ซึ่งมีอิทธิพลและมีอำนาจในขณะนั้นได้ฉ้อฉลเงิน เจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งทรงผนวชอยู่ยาวนานถึง 27 ปี ลาผนวช และเสด็จขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า "พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้เวลาช่วงทรงออกผนวชนี้ศึกษา ทำความรู้จักอารยธรรมตะวันตก พระองค์จึงมีแนวทรรศนะใหม่ต่อมหาอำนาจตะวันตก และทรงตระหนักว่า การจะดำเนินนโยบายอนุรักษ์หรือโดดเดี่ยวตัวเอง เป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมอีกต่อไป ดังจะเห็นได้จาก สถานการณ์โดยรอบประเทศไทย อาทิเช่น จีนแพ้สงครามฝิ่นกับอังกฤษปี พ.ศ.2385 ภาคใต้ของพม่าถูกอังกฤษยึดครองในปี พ.ศ.2395 ฝรั่งเศสปักหลักมั่นอยู่ในอินโดจีน ทางใต้อังกฤษกำลังมีอำนาจครอบงำมลายู ญี่ปุ่นกำลังถูกสหรัฐอเมริกาบีบบังคับให้เปิดประเทศสัมพันธ์กับต่างชาติ ฉะนั้น หากจะรักษาเอกราชของประเทศไว้ จำเป็นต้องประจวบกับพลังภายนอกที่คุกคามอยู่ ด้วยการดำเนินพระวิเทศนโยบายเปิดการติดต่อสัมพันธ์ทางการค้ากับชนชาติตะวัน

ตกอย่างกว้างขวางยิ่งกว่ารัชกาลก่อน ๆ และต้องปรับเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศอย่างมาก เพื่อรับมือกับอำนาจและอิทธิพลตะวันตก ซึ่งนับวันจะเพิ่มพูนมากขึ้นในทวีปเอเชีย²¹

ในปี พ.ศ. 2398 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงต้อนรับคณะทูตอังกฤษ ที่มีเซอร์ จอห์น บราวริง (Sir John Browing) เป็นหัวหน้า เปิดการเจรจาทางการทูตและนำไปสู่การทำสนธิสัญญาทางการค้า "บราวริง" (Browing) ที่ประเทศไทยต้องยอมเสียเปรียบชาติตะวันตก ในเรื่องสิทธิเสรีภาพนอกอาณาเขต และเรื่องการกำหนดอัตราภาษีศุลกากรในอัตราร้อยละ 3 ทั้งนี้เป็นการเสียประโยชน์ส่วนน้อย เพื่อรักษาประโยชน์ส่วนใหญ่ คือเอกราชของชาติ และสนธิสัญญานี้ เป็นแบบฉบับแก่การเปิดประตูทางการค้ากับชาติตะวันตกต่างๆ อีกครั้งหนึ่งด้วย และประเทศไทยก็ประสบความสำเร็จในการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ โดยการเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตตามความต้องการของชาติตะวันตก นอกจากนี้ ด้วยพระปรีชาญาณมองเห็นการณ์ไกล ทำให้พระองค์ไม่หลีกเลี่ยงอิทธิพลตะวันตก หรือต่อสู้อย่างฉุนเฉียวเหมือนประเทศเพื่อนบ้าน จนทำให้หลายประเทศต้องสูญเสียเอกราชและบูรณภาพแห่งดินแดนไป แต่พระองค์ทรงยอมรับอิทธิพลของตะวันตกมาปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ทั้งทางด้าน การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และการศาล²²

ในด้านการศาลยุติธรรมก็มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนาไปในแนวทางที่ดีขึ้น เช่นเดียวกัน รวมทั้งในด้านการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการด้วย แม้ว่าบรรดาศาลต่างๆ ยังคงแยกย้ายกระจัดกระจายอยู่ตามกรมกองต่างๆ โดยทั่วไป ทรงปรับปรุงแก้ไขด้วยการจัดระเบียบใหม่ให้เรียบร้อยเหมาะสมกับกาลสมัยให้การพิจารณาพิพากษาคดีเป็นไปอย่างถูกต้อง ยุติธรรมจริง ๆ ทรงโปรดฯ ให้ยกเลิกวิธีการพิจารณาพิพากษาตามจารีตนครบาลที่ค่อนข้างทารุณ นอก

²¹ ปิยนาด บุนนาค , บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูล บุนนาค , หน้า 168.

²² เอ.บี.กริสโวลด์ , พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว , แปลโดย หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล (พระนคร : โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2508), หน้า 1.

จากนี้ ทรงเอาผิดแก่ตุลาการที่ละเลยหน้าที่ ถ้ามีผู้ไปฟ้องร้องคดีตามกระทรวง ปรากฏว่า รูป
 ความสมควรจะรับฟ้องได้ แต่ผู้รับฟ้องไม่รับฟ้อง หรือลูกขุนไม่สั่งฟ้องก็ดี จะมีโทษกับผู้รับฟ้องและ
 ไม่สั่งฟ้องตามโทษานุโทษ²³

ส่วนที่เกี่ยวกับตัวผู้พิพากษา ทรงประกาศให้เจ้านายและข้าราชการเลือกตั้งตำแหน่ง
 พระมหาราชครูโรหิตาจารย์ และพระมหาราชครูมหิธร อันเป็นตำแหน่งตุลาการซึ่งว่างลง โดยมีได้
 บังคับว่าให้เลือกเอาแต่ข้าราชการในพระบรมมหาราชวัง ถึงข้าเจ้าป่าวข้าราชการถ้าเห็นว่ามีสติ
 ปัญญาควรจะเป็นที่ตัดสินความได้โดยเที่ยงธรรมตามกฎหมายก็ให้เขียนชื่อผู้นั้น และทูลเกล้าฯ
 ถวายให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ หากท่านใดมีผู้เสนอชื่อเข้ามามากที่สุด
 ก็จะเป็นผู้ทำหน้าที่พระมหาราชครูนี้²⁴ แทนที่พระองค์จะทรงแต่งตั้งผู้พิพากษาตามอำนาจพระทัย
 นอกจากนี้พระองค์ทรงออกประกาศให้ผู้จะตั้งตุลาการเลือกสรรตุลาการที่ลูกความไม่รังเกียจเพิ่ม
 เต็มขึ้นมาสำหรับผู้ที่เข้ามาทำหน้าที่ตุลาการ เนื่องจากอุทธรณ์ฎีกาในสมัยก่อนจะเป็นการตรวจ
 สอบตัวบุคคลผู้พิจารณาพิพากษาคดี โดยมากมักจะอ้างเหตุเกี่ยวกับความประพฤติที่ไม่เหมาะสม
 ของตุลาการในด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นการทำลายน้ำหนักรายงานหลักฐานมากกว่าเรื่องราวที่ต้องการจะ
 ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา²⁵

²³ สุวรรณ สัจจวิวรรณ, “เปรียบเทียบการดำรงรักษาเอกราชของประเทศไทยโดยพระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของพม่า โดยพระเจ้ามโหตรังและของญวนโดยจักรพรรดิ ตี๋อติ๊ก”
 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาอักษรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 202.

²⁴ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 2
 (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำคุณฐา, 2528), หน้า 61.

²⁵ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405 -
2411 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท หม่อมเจ้าชิดชนก กฤดากร เมื่อวันที่ 26
ธันวาคม 2541, หน้า 292.

นอกจากนี้ พระองค์ได้แก้ไขวิธีการร้องทุกข์ของราษฎรต่อพระมหากษัตริย์ด้วย ซึ่งวิธีถวายฎีกาแต่เดิมทำกันได้อย่างยิ่ง ก่อความเดือดร้อนให้ราษฎร พระองค์จึงทรงโปรดฯ ให้ราษฎรเข้าเฝ้าถวายฎีกาต่อพระองค์ได้ที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ โดยจะเสด็จออกรับฎีกาเดือนละ 4 ครั้ง เมื่อทรงรับฎีกาแล้วจะโปรดฯ ให้ตุลาการชำระความให้เสร็จโดยเร็ว รวมทั้งระเบียบวิธีอื่น ๆ เกี่ยวกับการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาให้มีความเป็นระบบมากขึ้น

การที่พระมหากษัตริย์ ทรงเอาพระทัยใส่ในการควบคุมตรวจสอบเพื่อให้ราษฎรได้รับความยุติธรรมเสมอกัน นอกจากจะเป็นการแก้ไขความเดือดร้อนให้แก่ราษฎรแล้ว ยังเป็นการทำลายอภิสิทธิ์ของขุนนางที่มีอยู่เหนือกฎหมาย มาเป็นเวลานาน และการพิจารณาพิพากษาคดีก็รวดเร็วมากขึ้น²⁶

นอกจากการทำสนธิสัญญาบาวริง (Browing) จะมีผลกระทบในด้านกระบวนการยุติธรรมแล้ว จนกระทั่งมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแล้วยังส่งผลให้มีการปรับปรุงด้านสังคมและเศรษฐกิจด้วย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการยกเลิกประเพณีที่ล้าสมัย ยอมรับธรรมเนียมตะวันตกบางอย่างเข้ามาในสังคมไทยสร้างถนนและอาคารแบบตะวันตกนำระบบเงินตราเข้ามาใช้ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงกษาปณ์ขึ้นเพื่อผลิตเหรียญกษาปณ์ขึ้นใช้ให้เพียงพอกับความต้องการ เนื่องจากการค้าขายตัวอย่างมากหลังจากที่ไทยทำสนธิสัญญากับนานาประเทศตะวันตก โดยเฉพาะการอนุญาตให้ส่งข้าวเป็นสินค้าออกได้อย่างเป็นเสรี เศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนไปจากเศรษฐกิจแบบพอยังชีพ มาเป็นการเติบโตทางการค้าและเศรษฐกิจเงินตราไพร์และทาสไม่เป็นประโยชน์ทางการผลิตในเชิงเศรษฐกิจ มีการเรียกเก็บภาษีรัฐูปการแทนการ

²⁶ เอ.บี.กริสโวลด์, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ,แปลโดย หม่อมเจ้าสุภัทรรติศ ดิศกุล , หน้า 58.

เกณฑ์แรงงาน ซึ่งจะเป็นผลนำไปสู่การเลิกไพร่และทาสในเวลาต่อมา นอกจากนี้มีการส่งเสริมการศึกษาแบบตะวันตก

ทางด้านการปกครอง ทรงปรับปรุงการปกครองให้เป็นระเบียบขึ้นด้วยหลักแห่งกฎหมายทรงตรงพระราชกำหนดกฎหมายใหม่ และออกประกาศต่างๆ มาใช้บังคับ เช่น ประกาศว่าด้วยการประพุดิปฏิบัติต่อฝรั่งเศส อังกฤษ และอเมริกันที่มาอยู่ในเมืองไทย ประกาศห้ามเอาคนในบังคับต่างประเทศมาเป็นทาส เป็นต้น กฎหมายฉบับใดที่ยังบกพร่อง สร้างความเดือดร้อนไม่เป็นธรรมให้แก่ราษฎร ก็ทรงแก้ไขเพิ่มเติมเสียใหม่ เช่น พระราชบัญญัติสกัดกั้นการซึ่งผู้ตีขมเหงไพร่ เป็นต้น นอกจากนี้ทรงโปรดให้ตั้งโรงพิมพ์หลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง คือ "โรงอักษรพิมพ์การ" เพื่อพิมพ์หนังสือพิมพ์แถลงข่าวของทางราชการ "ราชกิจจานุเบกษา" และประกาศต่างๆ รวมทั้งเอกสารต่างๆ ของทางราชการเพื่อเผยแพร่แก่ข้าราชการและประชาชนทั่วไป²⁷

ดังนั้น การที่สภาพสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัจจัยภายนอกประเทศ การคุกคาม จากมหาอำนาจตะวันตก ทำให้ประเทศไทยพยายามที่จะปรับปรุงประเทศให้เป็นที่ยอมรับ รวมทั้งด้านการศาลยุติธรรม และส่งผลถึงการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการที่เปลี่ยนแปลงไป แม้ว่าการอุทธรณ์กล่าวโทษในหลักสำคัญยังคงเดิม โดยจะเป็นการอุทธรณ์ต่อตุลาการแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงออกประกาศแก้ไขเปลี่ยนแปลงระเบียบวิธีการต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ให้มีความชัดเจนมากขึ้น เพื่อให้กระบวนการตรวจสอบมีประสิทธิภาพ สำหรับเรื่องของการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา ซึ่งเป็นการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการที่สำคัญประการหนึ่งนั้นมีความเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และออกประกาศในเรื่องของระเบียบวิธีการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา เพื่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็ว การ

²⁷ เสที عون สุภโกลณ, ประวัติศาสตร์ไทยฉบับพัฒนาการ (พระนคร : อักษรเจริญทัศน์, 2519), หน้า 12-13.

ออกประกาศดังกล่าวนี้มีการพิมพ์เผยแพร่ให้ราษฎรทราบทำให้ราษฎรมีโอกาสรับรู้ข่าวสาร และสิทธิที่ตนเองจะได้รับเพื่อร้องเรียนได้ถือได้ว่าสิ่งเหล่านี้มีส่วนช่วยส่งเสริมให้การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการมีประสิทธิภาพ เพราะฉะนั้น การที่สภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปก็จะส่งผลให้กระบวนการตรวจสอบมีการปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องและคงอยู่ได้ในสภาพสังคมนั้นด้วย

สรุปได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เตรียมการให้ประเทศไทยรอดพ้นจากอำนาจการคุกคามของโลกตะวันตก รักษาความเป็นเอกราชไว้ได้ พร้อมทั้ง กับการพยายามจะสร้างความทันสมัยในด้านต่างๆ ให้กับประเทศ และทำการปฏิบัติให้เป็นไปตามแนวความคิดของทางตะวันตก เช่นการปรับปรุงกฎหมาย และการศาลเป็นต้น เพื่อป้องกันมิให้ประเทศต่างๆ ยกเอาความล้าสมัยขึ้นมาอ้าง เพื่อแทรกกิจการภายในของประเทศ ตลอดระยะเวลา 17 ปีในรัชสมัยของพระองค์ พระองค์ได้รับความร่วมมือจากบรรดาข้าราชการที่มีความรู้ความสามารถ โดยเฉพาะเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์อัครมหาเสนาบดี ที่สมุหพระกลาโหม ในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยที่สำคัญยิ่งกว่านั้น โลกทัศน์สมัยใหม่ของพระองค์ ทำให้พระราชโอรสของพระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเจริญรอยพระยุคลบาท

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2411 ที่ประชุมเสนาบดี พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ภายใต้อิทธิพลของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ได้อัญเชิญ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนพิริยดิถีประขามาก พระราชโอรส เสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติต่อมาทรงพระนามว่า “ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ”

การขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยพระชนมายุเพียง 15 พรรษา ยังทรงพระเยาว์อยู่ ทำให้พระองค์ต้องเผชิญกับความยุ่งยากหลายประการ ดังนี้

1. การสืบราชสมบัติตั้งแต่ทรงพระเยาว์จึงต้องมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ คือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ฉะนั้นในช่วงระหว่าง พ.ศ.2411-พ.ศ.2416 อันเป็นช่วงที่มีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน อำนาจในการปกครองแผ่นดินจึงตกอยู่ในมือของขุนนางในระบบเก่าโดยเฉพาะอย่างยิ่งใน

ตระกูลขุนนาง พระมหากษัตริย์ไม่ทรงมีพระราชอำนาจเหนือตำแหน่งใดๆ ในทางราชการอย่างแท้จริง ดังได้ทรงกล่าวไว้ว่า "เวลาเราได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน เจ้าแผ่นดินนั้น ก็เป็นเวลาเคราะห์ร้ายที่ตัวเราเป็นเด็ก เป็นโอกาสยิ่งใหญ่ที่จะถอนอำนาจเจ้าแผ่นดินได้หมด เหมือนวายุที่ปล่อยจนหมดสายป่านไม่มีเหลือเลย"

2. ระบบราชการแบบจารีต ซึ่งใช้กันมาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นเวลากว่า 4 ศตวรรษ ไม่สามารถที่จะใช้ในการบริหารประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในราชการส่วนกลางและส่วนหัวเมือง จำเป็นที่จะต้องมีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมแก่กาลสมัย

3. การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกและอิทธิพลแนวความคิดตะวันตก เป็นตัวการสำคัญที่เร่งรัดให้มีการปฏิรูปเพื่อพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองเพื่อพ้นจากอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก²⁸

สาเหตุแห่งความยุ่งยากดังกล่าวข้างต้น ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการปฏิรูปบ้านเมือง ในระยะแรกระหว่าง พ.ศ.2416-พ.ศ.2418 เป็นการปฏิรูปเพื่อดึงอำนาจจากขุนนางกลับคืนมาสู่พระมหากษัตริย์ ด้วยวิธีการใช้เครื่องมือสำคัญทางนิติบัญญัติ เพื่อให้มีผลในการควบคุมอำนาจขุนนางที่ละน้อยๆ เพราะขุนนางจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่พระองค์ได้ตราขึ้นมาใช้บังคับ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแก้ไขปัญหาในส่วนของการใช้อำนาจตุลาการของขุนนางต่างๆ โดยการตราพระราชบัญญัติตราการศาลรับสั่ง เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2417 เพื่อเป็นการจัดตั้งศาลพิเศษขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ เนื่องจาก การใช้อำนาจตุลาการที่พระมหากษัตริย์ได้มอบหมายให้ขุนนาง เป็นผู้ใช้อำนาจแทนพระองค์แต่เดิม ก็กลับกลายเป็นการใช้อำนาจในอีกประการหนึ่งที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของขุนนางไปด้วย โดยที่พระ

²⁸ ปิยนาด บุนนาค .การเมืองระหว่างองค์การของรัฐ : ศึกษาเฉพาะกรณี ความขัดแย้งที่สำคัญระหว่างกระทรวงต่าง ๆ ในสมัยปฏิรูป (พ.ศ. 2435 – 2453) , หน้า 106.

มหากษัตริย์ไม่อาจเข้าไปควบคุมการใช้อำนาจทางด้านตุลาการของขุนนางผู้ทรงอิทธิพลทางการเมืองได้ ซึ่งศาลรับสั่งนี้จะทำหน้าที่พิจารณาคดี ที่ต้องการความเร่งด่วน หรือต้องการให้ได้รับการดูแลเอาใจใส่เป็นพิเศษ ซึ่งเป็นคดีที่อยู่ในความรับผิดชอบของศาลในกรมพระนครบาล กรมมหาดไทย กรมท่า คดีที่มาจากศาลรับสั่งนี้ สมาชิกสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน หรือสมาชิกสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์จะได้รับมอบหมายให้ดำเนินการชำระความ และถวายรายงานให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบเกี่ยวกับผู้กระทำผิดในคดี และการลงโทษ เพื่อที่พระองค์จะได้ทรงพิจารณาทบทวนอีกครั้งหนึ่ง ถึงความถูกต้องของคำพิพากษา และทรงมีพระราชอำนาจที่จะยกเลิกลดหย่อน หรือเพิ่มเติมคำพิพากษาได้ตามความเหมาะสม²⁹ การจัดตั้งศาลรับสั่ง เป็นเครื่องแสดงถึงพระราชอำนาจในการควบคุมการใช้อำนาจตุลาการของขุนนางในกรมต่างๆ อย่างใกล้ชิดมากยิ่งขึ้น

นอกจากพระราชบัญญัติตราตุลาการศาลรับสั่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อปฏิรูปบ้านเมือง แก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้น ยังผลให้มีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการด้วยแล้ว ยังมีพระราชบัญญัติอื่นอีก 3 ฉบับ ที่พระองค์ทรงบัญญัติขึ้นในการแก้ปัญหาค้างค้ำด้วย คือ

พระราชบัญญัติการตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ ทรงประกาศตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินขึ้นในวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ.2417 ประกอบด้วยพระราชวงศ์ ข้าราชการ และผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 10-20 นายขึ้นไป โดยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธาน สภานี้ทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาและความคิดเห็นต่างๆ หากว่าคำปรึกษาหรือความคิดเห็นนั้นที่ประชุมมีมติเห็นชอบ ก็จะตราออกเป็นกฎหมายใช้บังคับได้ ส่วนสภาที่ปรึกษาในพระองค์ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2417 มีจำนวนสมาชิกไม่จำกัด ขึ้นอยู่กับพระราชประสงค์ สภานี้ขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีหน้าที่ถวายคำปรึกษาข้อราชการและข้อคิดเห็น

²⁹ ภาวดี มหาจันทร์, รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (2394-2475), หน้า 50.

ต่างๆ ที่จะทรงนำเสนอต่อสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และมีหน้าที่พิจารณาและปฏิบัติราชการต่างๆ ที่ตรัสสั่งเป็นพิเศษ³⁰ บทบาทของสภาทั้งสองนี้ กล่าวได้ว่า เป็นองค์กรที่ตั้งอำนาจกลับคืนสู่องค์พระมหากษัตริย์ดังกรณีการพิจารณาปัญหาการเลิกทาส ปัญหาการเลิกระบบไพร่ ปัญหาการปรับปรุงระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน ปัญหาการปราบปรามโจรผู้ร้าย ปัญหาการตั้งโรงเรียนสอนหนังสือเด็ก ปัญหาการวางสายโทรเลข และปัญหาพระอำนาจของวังหน้าที่มากเกินไปพร้อมกันนี้ยังได้สอบสวนและพิจารณาปลดข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่กระทำผิดด้วย³¹

พระราชบัญญัติการจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ขึ้น เพื่อรวบรวมรายได้จากภาษีอากรทั่วพระราชอาณาจักกรมมาสู่หน่วยงานนี้ ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมของพระมหากษัตริย์ เป็นการควบคุมและตรวจสอบการเก็บรายได้ให้แก่ประเทศ เมื่อการคลังมั่นคง รัฐก็มั่นคงด้วย

พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณอายุลูกทาสลูกไท ซึ่งทรงประกาศเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2417 เพื่อประโยชน์มองคนรุ่นใหม่ที่เกิดตั้งแต่ปี พ.ศ.2411 แล้วที่มีการประชุมปรึกษาหารือกับสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน เมื่อ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2417 เพื่อกำหนดพิทักษ์ลูกทาสเสียใหม่ให้ลดลงจากเดิม เพื่อให้ลูกทาสมีโอกาสได้เป็นไท เพราะความจำเป็นในการใช้ทาสเริ่มหมดไป และทาสเป็นสิ่งที่สังคมอารยประเทศ ถือว่าเป็นสิ่งไม่ควรจะปฏิบัติสืบต่อไปประกอบกับ พระเมตตาจิตของพระมหากษัตริย์ พระองค์จึงทำการเลิกทาสอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยใช้เวลาดังนั้น 3 ทศวรรษ เพื่อให้ขุนนางบางกลุ่มที่ต่อต้านคัดค้านสามารถปรับตัวและยอมรับได้³²

สรุปได้ว่า ผลสำคัญที่สุดของการปฏิรูปบ้านเมืองในระยะแรก คือความสำเร็จของการโยงพระราชอำนาจมาสู่องค์พระมหากษัตริย์ และส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงการตรวจสอบการ

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

³¹ ดำเนิน เลขะกุล, การปฏิรูปการปกครอง, หน้า 187.

³² ภารดี มหาขันธ์, รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (2394 – 2475), หน้า 133.

ปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการเพื่อรองรับสถานการณ์บ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป และยังเป็นการแก้ปัญหาการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบของตุลาการด้วย อันจะนำไปสู่การปฏิรูปบ้านเมืองครั้งใหญ่ ในปี พ.ศ.2435 รวมทั้งการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในสมัยนั้น มีการตั้งศาลยุติธรรมและการปรับปรุงกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพิจารณาคดีตามแบบจารีตนครบาล ที่แสดงให้เห็นถึงความโหดร้ายของตุลาการในสมัยก่อน และถือว่าเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ประเทศไทยเสียสิทธิภาพนอกอาณาเขต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศพระบรมราชโองการให้ลงโทษจำขังแทนโทษทวน ประกาศออกมาในวันที่ 13 มกราคม ร.ศ. 114 มีใจความสำคัญว่า “ ... ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า แต่ไปบัดนี้ มีความผิดล่วงพระราชกำหนดกฎหมาย มีโทษทวนตั้งแต่ 50 ที่ลงมาไม่ถึงจำคุกนั้น ให้ศาลทั้งปวงพิพากษาเปลี่ยนเป็นโทษ จำขัง”³³ และต่อมาก็ได้มีการยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาลตามพระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาล ประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ. 115³⁴ และปรับปรุงกระบวนการยุติธรรมอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสามารถเปลี่ยนสังคมไทยไปสู่ความเป็นรัฐชาติใหม่ ที่มีการพัฒนาให้เกิดความทันสมัยในด้านต่างๆ รวมทั้งการพัฒนาการบริหารและการเมือง ความสำเร็จดังกล่าว ได้มีส่วนทำให้ประเทศไทยหลุดพ้นจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกและรักษาความเป็นเอกราชของชาติไว้ได้

³³ เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 15 กฎหมาย ร.ศ. 114 - 115, หน้า 49- 50.

³⁴ พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระราชบัญญัติในบัดยบัน เล่ม 2 (พระนคร : โรงพิมพ์กองหลวงโทษ , ร.ศ. 120) , หน้า 622 .

4.3 วิเคราะห์การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ตุลาการ

การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นการตรวจสอบตัวบุคคลผู้ทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดี เพราะในสมัยก่อนเชื่อว่าการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีที่คลาดเคลื่อนผิดทำนองคลองธรรมนั้น มาจากสาเหตุสองประการคือ ตุลาการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ พิจารณาพิพากษาคดีไม่เป็นธรรม และพยานในคดีเป็นเท็จ ถ้าทั้งสองประการนี้ประพฤติปฏิบัติหน้าที่โดยสุจริตแล้ว การดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีก็จะเป็นไปด้วยความยุติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการโดยการอุทธรณ์นี้ เป็นกลไกสำคัญซึ่งเป็นการตรวจสอบตัวตุลาการโดยตรง คู่ความในคดีสามารถใช้สิทธิในการอุทธรณ์ตัวตุลาการนี้ได้ตามที่บัญญัติไว้ในพระไอยการลักษณะอุทธรณ์ ส่วนมากจะเป็นการอุทธรณ์ตระลาการผู้พิจารณาคดี เนื่องจากในการพิจารณาคดีตระลาการมีอำนาจมากเพื่อที่จะควบคุมการดำเนินกระบวนการให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย หากตระลาการใช้อำนาจเหล่านั้นโดยมิชอบ อาจทำให้คู่ความได้รับความเดือดร้อนเสียหายได้ จึงต้องมีการอุทธรณ์เพื่อให้คู่ความใช้สิทธิโดยตรงในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ตระลาการเหล่านี้ได้

โดยในการอุทธรณ์ตระลาการ ตามพระไอยการลักษณะอุทธรณ์นี้ จะเป็นการอุทธรณ์ตัวตระลาการ เนื่องจาก ดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีโดยมิชอบ เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือมีความประพฤติที่ไม่เหมาะสม ซึ่งในเรื่องหลังนี้เองเป็นเหตุในการอุทธรณ์ตามพระไอยการลักษณะอุทธรณ์ ซึ่งน่าจะเป็นการทำลายความน่าเชื่อถือและทำลายน้ำหนักรับรองด้วย และในการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแด่พระมหากษัตริย์ ก็มีการอ้างเหตุในลักษณะดังกล่าวนี้ด้วยจนกระทั่งมีการอ้างเรื่องเหตุดังกล่าวนี้มากเกินไปกว่าเรื่องราวที่ต้องการจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาจริง ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกประกาศให้ผู้จะตั้งตุลาการเลือกสรรตุลาการที่

ถูกความไม่รังเกียจ³⁵ เพื่อที่จะได้ไม่มีการทูลเกล้าถวายฎีกาในเรื่องนี้มากเกินไป

สำหรับในส่วนของผลของคำพิพากษาชั้นอุทธรณ์นี้ ถือว่า เป็นหลักสำคัญของกลไกการตรวจสอบโดยการอุทธรณ์ เนื่องจากผู้พิพากษาระลาการที่มีความลำเอียงย่อมไม่สามารถพิจารณาพิพากษาคดีให้เกิดความเป็นธรรมได้ กล่าวคือ หากระลาการแพ้อุทธรณ์ผลของการอุทธรณ์จะส่งผลต่อการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีที่ระลาการท่านนั้นได้ตัดสินใจไปแล้ว แต่จะมากหรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับลักษณะในการอุทธรณ์ตามพระโद्यการลักษณะอุธร โดยให้ระลาการใหม่ทำหน้าที่พิจารณาคดีนั้นต่อไป และยังส่งผลถึงตัวระลาการที่ทำหน้าที่พิจารณาในคดีนั้นด้วย โดยระลาการต้องถูกปรับเปลี่ยนตามบันดาคักดิ์ของระลาการเป็นพินัยหลวงด้วย³⁶

ฉะนั้น การอุทธรณ์ในสมัยก่อนนี้มิได้เป็นการอุทธรณ์โต้แย้งเกี่ยวกับเนื้อหาแห่งคดีต่อศาลอุทธรณ์ดังเช่นปัจจุบันแต่จะเป็นเรื่องระหว่างคู่ความกับระลาการ โดยจะเป็นการโต้แย้งระลาการในการประพฤติปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ หรือในเรื่องความเหมาะสมของตัวระลาการเท่านั้น แต่การอุทธรณ์ในสมัยก่อนนั้นก็มิมีปัญหาเช่นกันที่ไม่สามารถทำให้กระบวนการตรวจสอบนี้สมบูรณ์แบบ กล่าวคือ หากเป็นกรณีที่ระลาการประพฤติมิชอบแล้ว แต่ระลาการใช้กฎหมายในการพิจารณาคดียังไม่ถูกต้องตรงตามความเห็นของคู่ความ หรือระลาการอาจจะมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนในตัวบทกฎหมายในการพิจารณาคดี ก็ยังไม่มีตรวจสอบในเรื่องนี้ รวมทั้งในกรณีที่ระลาการพิจารณาคดีถูกต้องตามกฎหมาย แต่ก็มีกรับสินบนด้วยนั้น ก็ไม่พบหลักฐานที่แสดงถึงการอุทธรณ์ในกรณีดังกล่าว ซึ่งปัญหาในการรับสินบนนี้เป็นปัญหาสำคัญต่อกระบวนการยุติธรรมและเป็นปัญหาที่มีมากขึ้นจนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

³⁵ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405 - 2411 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท หม่อมเจ้าชิดชนก กฤดากร เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2541, หน้า 292.

³⁶ กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง, หน้า 273-274.

พระองค์จึงทรงทราบว่าขุนศาลตุลาการทุกกระทรวงข้าราชการต่าง ๆ ตามเรื่องคดีของราษฎรยุติธรรมบ้าง มิถูกต้องตามยุติธรรมบ้าง เห็นแก่ทรัพย์สินเล็กน้อย ยุ่งให้เป็นความกัน ตัวอย่างเช่น ความมรดกที่ตุลาการมักจะแสวงหาผลประโยชน์จากการแบ่งปันทรัพย์มรดก จนกระทั่งมีผู้ร้องฎีกากล่าวโทษตุลาการ พระองค์จึงทรงออกประกาศให้ตั้งพระราชบัญญัติว่า ตั้งแต่นี้ไป ถ้ามีผู้มาฟ้องร้องเรื่องความมรดกแล้วให้นำข้อความตามเรื่องนั้นส่งให้พระยาประสิทธิ์ศุภการขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทในกำหนด 15 วัน³⁷ เป็นต้น เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่ากลไกการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการโดยการอุทธรณ์ ซึ่งเป็นการตรวจสอบตัวบุคคล และผลของการอุทธรณ์ยังส่งผลถึงสำนวนการพิจารณาที่ได้พิจารณาไปแล้ว รวมทั้งตัวตุลาการด้วย นั้นเป็นกลไกการตรวจสอบหลักที่สำคัญที่ให้โอกาสคู่ความในคดีได้ใช้สิทธิดังกล่าวนี้โดยตรง แต่กลไกการตรวจสอบนี้ก็ยังมีข้อบกพร่องที่ทำให้การตรวจสอบไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร เนื่องจากไม่สามารถตรวจสอบครอบคลุมได้อย่างทั่วถึง ยังคงมีประเด็นปัญหาที่ไม่สามารถตรวจสอบได้อีกดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ถ้าคู่ความในคดีเห็นว่าตนไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีก็สามารถที่จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา แต่พระมหากษัตริย์ได้อีกด้วย

นอกจากจะมีการอุทธรณ์ตามพระไอยการลักษณะอุทธรณ์ เพื่อให้มีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการและให้กระบวนการยุติธรรมเป็นไปตามกฎหมาย และการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแต่พระมหากษัตริย์แล้ว ยังมีกลไกการตรวจสอบอื่น ๆ อีก คือ การส่งผู้ตรวจราชการเข้าไปตรวจสอบควบคุมการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีของเจ้าเมือง กรมการเมือง ตามหัวเมืองต่าง ๆ ให้เป็นไปตามกฎหมายเพื่อให้คู่ความในคดีได้รับความเป็นธรรม และเป็นการป้องกันการใช้อำนาจโดยมิชอบของเจ้าเมือง กรมการเมืองด้วย และยังพบว่าพระไอยการลักษณะ

³⁷ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 2 (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำคุณสุภา, 2528), หน้า 119.

ตระลาการกำหนดคุณสมบัติ ควบคุมความประพฤติ และระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไปของตระลาการ ผู้พิจารณา หากตระลาการท่านใดฝ่าฝืนต้องได้รับโทษด้วย

กระบวนการตรวจสอบดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นกระบวนการตรวจสอบหลักที่มีความสำคัญในสมัยก่อนเป็นอย่างมากและเป็นกระบวนการที่มีการปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว มีส่วนช่วยให้กระบวนการยุติธรรมในสมัยก่อนคงอยู่ได้ โดยจะเป็นการตรวจสอบที่ให้ความสำคัญกับตัวบุคคลเป็นหลัก ซึ่งกระบวนการเหล่านี้มีได้อยู่กับที่ตลอดไปแต่จะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งต้องอาศัยทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกประเทศ ถึงแม้ว่ากระบวนการเหล่านี้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปแต่ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญหลักยังคงเหมือนเดิม พิจารณาได้ดังนี้

โดยเริ่มจากในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สภาพสังคมความเป็นอยู่มีความใกล้เคียงกันมาก แต่จะเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงบ้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจในช่วงนั้นที่มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศมากขึ้น และมีผลต่อสภาพสังคมในช่วงนั้นด้วย สำหรับในส่วนของการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในช่วงนี้จะมีลักษณะเช่นเดียวกันดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการตรวจสอบอย่างชัดเจน แต่ก็ได้หมายความว่ากระบวนการตรวจสอบในช่วงระยะเวลาจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงเสียเลย เนื่องจาก ในช่วงเวลานั้น มิได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขกระบวนการตรวจสอบให้ผิดไปจากเดิม เพียงแต่มีการแก้ไขในรายละเอียดตามความจำเป็นและความเหมาะสมในช่วงเวลานั้น และมีการเพิ่มเติมกลไกบางอย่างทางการเมือง การปกครองอันส่งผลถึงการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการด้วย ดังนี้

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ข้าราชการ เจ้ากระทรวงตามกระทรวงต่าง ๆ ละเลยการปฏิบัติหน้าที่ พระองค์จึงทรงแต่งตั้ง " ผู้กำกับราชการ " และ " ผู้สำเร็จราชการต่างพระเนตร ต่างพระกรรณ " เพื่อควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้ากระทรวง

ต่าง ๆ³⁸ และการอำนวยความสะดวกในกระทรวงนั้น ๆ ให้มีประสิทธิภาพ รวมทั้งเป็นการถ่วงดุลการใช้อำนาจของขุนนางในสมัยนั้นด้วย ถือว่าเป็นกลไกหนึ่งที่มีการเพิ่มเติมขึ้นมา นอกเหนือจากการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการโดยตรง แต่มีส่วนช่วยส่งเสริมระบบการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการด้วย

นอกจากจะมีกระบวนการที่สร้างขึ้นมาทางการเมืองการปกครองและมีช่วยส่งเสริมทางด้านตุลาการแล้ว ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการแก้ไขวิธีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการตามความเหมาะสมเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดสำหรับราษฎร โดยเปลี่ยนแปลงวิธีการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแต่พระมหากษัตริย์ ให้ราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อนสามารถเข้าร้องทุกข์ได้โดยการตีกลองวินิจฉัยเกร์ได้โดยไม่ต้องคอยเวลาที่พระมหากษัตริย์เสด็จออกนอกพระราชวัง แต่วิธีการดังกล่าวนี้ไม่ประสบผลสำเร็จในทางปฏิบัติ เนื่องจาก กลองวินิจฉัยเกร์ที่ให้ราษฎรถวายเรื่องราวร้องทุกข์นั้นอยู่ในพระบรมมหาราชวังและมีการลั่นกฎแฉไว้ ราษฎรที่ต้องการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต้องไปขอให้ทิมดาบกรมวังไขกฎแฉให้จึงจะตีกลองร้องฎีกาได้ ทำให้ราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อนไม่สะดวกที่จะเข้าไปทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา และเกรงกลัวอิทธิพลของขุนนางชั้นผู้ใหญ่อีกด้วย จึงมีการกลับไปใช้วิธีการเดิมโดยการคอยเวลาที่พระมหากษัตริย์ทรงเสด็จพระราชดำเนินออกนอกพระราชวัง

เพราะฉะนั้น จากการพิจารณาข้างต้น พบว่ามีการในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการเปลี่ยนแปลงเพียงรายละเอียดในกระบวนการตรวจสอบเท่านั้น แต่สาระสำคัญยังคงเดิม

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคใหม่ ซึ่งปัจจัยภายนอกประเทศ การคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตกเป็นเหตุผล

³⁸ ปิยนาก บุนนาค, การวิเคราะห์โอกาสในการเลื่อนชั้นทางสังคมในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : โครงการไทยศึกษา , 2527) , หน้า 25 – 26.

สำคัญการหนึ่งที่ทำให้มีการปรับปรุงประเทศ เพื่อมิให้ชาติตะวันตกที่เข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทยช่วงเวลานั้น ใช้เป็นเหตุผลในการเข้ามายึดครองประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปรับปรุงประเทศ ทั้งทางด้านการปกครอง สังคมให้เป็นระเบียบขึ้นด้วยหลักแห่งกฎหมายในรูปของประกาศต่าง ๆ จำนวนมาก ³⁹ และประกาศเหล่านี้มีการแก้ไขวิธีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการบางประการด้วย เพื่อให้การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการที่มีอยู่แต่เดิมมีความเป็นระบบชัดเจนมากยิ่งขึ้น พิจารณาได้ดังนี้ คือ

1. จากปัญหาในการทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาที่พบในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ราษฎรไม่กล้าที่จะเข้าไปตีกลองร้องฎีกา จึงต้องกลับไปใช้วิธีการเดิม โดยการคอยเวลาที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินออกนอกพระราชวัง ทำให้การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในวิธีนี้มีประสิทธิภาพลดน้อยลง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงยกเลิกวิธีการทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกา ด้วยกลองการตีกลองวินิจฉัยเสรีเสีย โดยพระองค์โปรด ฯ ให้ราษฎรเข้าเฝ้าถวายฎีกาแต่พระมหากษัตริย์ได้ ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เดือนละ 4 ครั้ง เป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการตรวจสอบโดยการทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาของราษฎรที่มาแต่เดิมเพื่อแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนของราษฎรที่เกิดขึ้นให้ราษฎรมีโอกาสทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกามากขึ้น และทรงโปรด ฯ ให้ขยายพระบรมราชานุญาตต่อออกไปถึงผู้ที่ไม่สามารถมาถวายฎีกาได้ด้วยตนเอง เช่น ถูกขัง จอจจำ เป็นต้น ให้ผู้ร้องฎีกาฝากฎีกาให้ญาติพี่น้องนำมาถวายแทนตนได้ ⁴⁰ ยังผลให้การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการมีประสิทธิภาพด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³⁹ ภารดี มหาขันธ์, รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ. 2394 – 2475), หน้า 53 – 54.

⁴⁰ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำครุสภา, 2528) , หน้า 130 – 131.

2. นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการตรวจสอบโดยการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาที่มาจากแต่เดิม แล้ว ยังได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์ทั่วไปในการตรวจสอบวิธีการนี้ให้มีความเป็นระบบมากขึ้น โดยจากเดิมกำหนดให้คดีตามหัวเมือง ต้องอุทธรณ์ศาลหน้าโรงก่อน ถ้าไม่สำเร็จให้มาฟ้องอุทธรณ์ที่กรุงเทพมหานคร แต่มีคดีบางประเภท เช่น คดีเจ้าภากษีนายอากรเก็บภาษีเกินพิกัด หรือ คดีที่มีความสำคัญและมีผลต่อความมั่นคงของประเทศ ราษฎรสามารถทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้ทันที โดยไม่ต้องทำตามวิธีการดังกล่าวข้างต้น⁴¹

3. นอกเหนือจากวิธีการตรวจสอบที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว การคัดเลือกบุคคลที่เข้ามาทำหน้าที่เป็นตุลาการก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย เนื่องจากตุลาการมีความสำคัญกับกระบวนการยุติธรรมเป็นอย่างมากและประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับบุคคลที่จะเข้ามาทำหน้าที่เป็นตุลาการมาโดยตลอด แต่วิธีการคัดเลือกตุลาการโดยการแต่งตั้งที่ได้มีการปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว อาจจะทำให้ข้าราชการ และเสนาบดีที่ได้รับการคัดเลือกเป็นประจำใช้อำนาจโดยมิชอบได้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงออกประกาศให้มีการเลือกตุลาการ คือ พระราชครูลูกขุน พระมหาราชครูโรหิต พระมหาราชครูมหรธแทน พระราชครูลูกขุนคนเดิม โดยการเสนอชื่อข้าราชการขุนนางที่มีสติปัญญาสามารถตัดสินความได้ด้วยความเที่ยงธรรมตามกฎหมายโดยไม่จำกัด แต่เฉพาะข้าราชการในพระบรมมหาราชวังเท่านั้น ดังนั้น นอกจากจะมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการคัดเลือกแล้วยังเป็นการให้สิทธิกับข้าราชการทั่วไปที่มีความเหมาะสมปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งสำคัญนี้ด้วย

นอกจากนี้ การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกประกาศเพื่อปรับปรุงพัฒนาประเทศจำนวนมาก ทำให้มีการพิมพ์หนังสือแถลงข่าวของรัชกาลเกิดขึ้น คือ ราชกิจจานุเบกษา และประกาศต่าง ๆ รวมทั้งเอกสารของทางราชการเพื่อเผยแพร่ให้ประชาชน

⁴¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 2 (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำครุสภา, 2528), หน้า 134-136.

ทั่วไปทราบเช่นนี้ แม้ว่าจะไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการโดยตรง แต่ก็มีผลโดยอ้อม ต่อการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการด้วยเช่นกัน กล่าวคือ การพิมพ์เผยแพร่ให้ประชาชนทั่วไปทราบเช่นนี้ ทำให้ประชาชนทั่วไปสามารถตรวจสอบระเบียบปฏิบัติ รวมทั้งวิธีการในการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการที่เปลี่ยนแปลงไปได้ หากพบว่าตุลาการไม่ปฏิบัติตามประกาศเหล่านั้น ทำให้ประชาชนไม่ได้รับความเป็นธรรมก็สามารถที่จะดำเนินการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการโดยการอุทธรณ์ และ ทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกา ภายใต้หลักเกณฑ์ที่มีการกำหนดไว้ได้

ดังนั้น การปรับปรุงพัฒนาประเทศเข้าสู่ยุคใหม่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงระเบียบวิธีในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ แต่ในหลักการสำคัญในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในสมัยก่อนที่เป็น การตรวจสอบทั้งตัวบุคคลผู้ทำหน้าที่พิจารณาคดียังคงเหมือนเดิม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีกลไกการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการเพิ่มขึ้นจากเดิมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในสมัยนั้นที่มีการพัฒนาขึ้นอย่างชัดเจน รวมทั้งปัจจัยจากทั้งภายในและภายนอกประเทศด้วย กลไกการตรวจสอบที่มีมาแต่เดิมในสภาพสังคมแบบเก่าจึงไม่เพียงพอ ประกอบกับมีเหตุผลทางการเมืองภายในประเทศเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย กล่าวคือ ในช่วงเวลาที่พระองค์ขึ้นครองราชย์ ชุนนางในรัชสมัยของพระองค์มีอำนาจมาก พระมหากษัตริย์ไม่สามารถเข้าไปควบคุมการใช้อำนาจของชุนนางในการอำนวยความสะดวกธุรกรรมได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพยายามที่จะดึงอำนาจจากชุนนางกลับมาสู่พระมหากษัตริย์อีกครั้งหนึ่ง โดยการใช้วิธีทางกฎหมาย ซึ่งกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการคือ พระราชบัญญัติตราการศาลรับสั่ง พ.ศ. 2417 เป็นศาลพิเศษที่ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ โดยสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน หรือสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ ทำหน้าที่พิจารณาคดีที่ต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่เป็นพิเศษ อยู่ภายใต้กรรมที่กฎหมายกำหนด ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 พระมหากษัตริย์มีอำนาจที่จะแก้ไขคำพิพากษาให้ถูกต้อง

เหมาะสมได้ มีสถานที่พิจารณาคดีเฉพาะ ไม่ได้พิจารณาคดีที่บ้านของตุลาการดังเช่นกาลก่อน ทำให้นอกจากจะเป็นการตั้งอำนาจจะขุนนางในส่วนคดีที่ขุนนางพิจารณาและมีความสำคัญต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษมาแล้ว ยังเป็นการตรวจสอบที่รัฐเข้าไปดำเนินการเองโดยไม่ต้องรอให้มีเรื่องร้องเรียนจากราษฎรเสียก่อน จึงเป็นกระบวนการตรวจสอบที่เพิ่มขึ้นมานอกเหนือจากกระบวนการตรวจสอบเดิมที่มีอยู่

นอกจากจะมีการจัดตั้งศาลพิเศษเพิ่มขึ้นเพื่อตรวจสอบตุลาการในด้านการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีแล้ว ยังมีการออกกฎหมายเพิ่มเติมในส่วนของการระเบียบปฏิบัติทั่วไปในเรื่อง การกำหนดเวลาการทำงานของผู้พิพากษาด้วย โดยเปิดโอกาสให้คู่ความในคดีสามารถร้องเรียนตุลาการที่มาปฏิบัติหน้าที่ช้ากว่ากำหนดได้ เพื่อแก้ปัญหาการขาดความรับผิดชอบและละเลยการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ ถือว่าเป็นหลักเกณฑ์การตรวจสอบที่เพิ่มเติมสอดคล้องกับแนวคิดเดิมในเรื่องของผู้ที่จะปฏิบัติหน้าที่ตุลาการ เพราะนอกจากการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีจะเป็นเรื่องสำคัญแล้ว ความประพฤติและ ระเบียบปฏิบัติทั่วไปของตุลาการก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน

โดยที่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการปรับปรุงด้านกฎหมายและการศาลยุติธรรมอีกมากมาย ภายหลังมีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลทำให้กระบวนการตรวจสอบมีการเปลี่ยนแปลงไปให้เหมาะสมกับการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลด้วย

การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในแต่ละสมัยมีความแตกต่างกันไป โดยอาศัยทั้งปัจจัยภายใน และภายนอกประเทศ รวมทั้งบริบทของสังคมในแต่ละสมัยก็มีส่วน ทำให้กลไกเหล่านี้มีการปรับปรุงตามความเหมาะสม ซึ่งกลไกบางอย่างอาจจะมีความเหมาะสมในสมัยหนึ่ง แต่อาจจะนำมาใช้ในอีกสมัยหนึ่งไม่ได้ หรืออาจจะมียุทธวิธีการในการตรวจสอบแตกต่างกันก็ได้ ตัวอย่างเช่น การอุทธรณ์ในสมัยก่อนนั้น เป็นการอุทธรณ์ตัวบุคคลผู้ทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดี แต่ในสมัยปัจจุบันจะเป็นการอุทธรณ์ว่า คำพิพากษานั้นชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ เป็นต้น แม้

กลไกการตรวจสอบในสมัยก่อนจะมีความต่างจากในสมัยปัจจุบัน แต่ถ้ากลไกเหล่านั้นมีข้อดีที่เป็นประโยชน์ก็น่าที่จะนำข้อดีเหล่านั้นมาเป็นแนวทางในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในสมัยปัจจุบัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการแบบประจำสมัยกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่
รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนกรุงรัตนโกสินทร์

การตรวจสอบการปฏิบัติ หน้าที่ของตุลาการ	สมัยกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่รัชสมัยพระบรมไตร โลกนาถจนถึงก่อนกรุงรัตนโกสินทร์		สมัยปัจจุบัน			
	พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ		
<p><u>การตรวจสอบประจำ</u></p> <p>1.การตรวจสอบการ ปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ ในการพิจารณาคดี</p> <p>1.1 การมีผู้ตรวจ ราชการตามศาลต่างๆ เพื่อคอยสอดส่องดูแล การพิจารณาคดีตามหัว เมืองต่างๆ ให้เป็นไปตาม กฎหมาย หากละเว้นการ ปฏิบัติหน้าที่ต้องรับโทษ</p> <p>1.2 การจัดตั้งศาล พิเศษ ขึ้นตรงต่อพระมหา ษัตริย์เพื่อพิจารณาคดี</p>	<p>ปรากฏหลักฐานในสมัย กรุงศรีอยุธยา มี ยกกระบัตรทำหน้าที่นี้ ตามพระราชกำหนดเก่า ข้อ 47</p>	<p>ไม่พบการ จัดตั้งศาลพิเศษ ขึ้นเพื่อทำหน้าที่ พิจารณา</p>	<p>ไม่มีผู้ตรวจราชการ ทำหน้าที่ตรวจสอบ การปฏิบัติหน้าที่ ของตุลาการดังเช่น สมัยก่อน ตุลาการ มีอิสระในการ พิจารณาคดี</p> <p>ศาลพิจารณาคดี ภายใต้พระ ปรมาภิไธยของพระ มหากษัตริย์โดยที่ ไม่มีศาลใดขึ้นตรง ต่อพระมหากษัตริย์ ตุลาการมีอิสระใน การพิจารณา การที่ จะตั้งศาลใดศาล หนึ่งขึ้นพิจารณาคดี เฉพาะแทนศาลที่มี อยู่แล้ว ทำไม่ได้ ตามรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักร ไทย พ.ศ. 2540</p>	<p>2.การตรวจสอบการ ปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ ในด้านความประพฤติ จรรยาบรรณ และ ระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไป</p>	<p>มีพระไอยการลักษณะ ตระลาการ ควบคุม คุณ สมบัติและความประพฤติ ของตุลาการ แต่ยังไม่ มีรายละเอียดที่ชัดเจน</p>	<p>มีประมวลจริยธรรม ข้าราชการตุลาการ และพ.ร.บ.ระเบียบข้าราชการ ตุลาการ พ.ศ. 2543 มีการกำหนด ระเบียบ คุณสมบัติ ความประพฤติของ ตุลาการไว้ชัดเจน</p>

ที่มา : กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง , หน้า 238 – 679

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. 2543

ก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ	รัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว		สมัยปัจจุบัน	
	พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
<p>การตรวจสอบประจำ</p> <p>1.การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในการพิจารณาคดี</p> <p>1.1 การมีผู้ตรวจราชการตามศาลต่างๆ เพื่อคอยสอดส่องดูแลการพิจารณาคดีตามหัวเมืองต่างๆ ให้เป็นไปตามกฎหมาย หากละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ต้องรับโทษ</p> <p>1.2 การจัดตั้งศาลพิเศษ ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์เพื่อพิจารณาคดี</p> <p>2.การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในด้านความประพฤติจรรยาบรรณและระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไป</p>	<p>ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งมหาดเล็กไปตรวจราชการตามศาลต่าง ๆ</p> <p>มีการตั้งศาลรับสั่งตาม พ.ร.บ.ศาลรับสั่ง พ.ศ. 2417 เพื่อพิจารณาคดีที่มีอาจมีปัญหา หรือต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษ และพระมหากษัตริย์ทรงควบคุมได้</p> <p>มีกฎเสนาบดี กำหนดเวลาผู้พิพากษามาศาล ซึ่งจะเป็นการตรวจสอบระเบียบปฏิบัติทั่วไปในลักษณะเบื้องต้นเท่านั้น ไม่มีรายละเอียดที่ชัดเจน</p>		<p>ไม่มีผู้ตรวจราชการทำหน้าที่ตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการดังเช่นสมัยก่อน ตุลาการมีอิสระในการพิจารณาคดี</p> <p>ศาลพิจารณาคดีภายใต้พระ - ปริมาภิไธยของพระมหากษัตริย์โดยที่ไม่มีศาลใดขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ตุลาการมีอิสระในการพิจารณา การที่จะตั้งศาลใดศาลหนึ่งขึ้นพิจารณาคดี เฉพาะแทนศาลที่มีอยู่แล้ว ทำไม่ได้ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540</p> <p>มีประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการ และพ.ร.บ.ระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. 2543 มีการกำหนดระเบียบ คุณสมบัติ ความประพฤติของตุลาการไว้ชัดเจน</p>	

ที่มา กองจดหมายเหตุแห่งชาติ,ร.5 ย1/18 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เรื่องกฎเสนาบดีกำหนดเวลาผู้พิพากษามาศาล
 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ,ร.5 ย1/31 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เรื่อง รายงานมหาดเล็กตรวจศาล

ตารางที่ 3 ตารางเปรียบเทียบการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการเมื่อมีเรื่องร้องเรียนสมัยกรุงศรีอยุธยา
ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนกรุงรัตนโกสินทร์

การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ	สมัยกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนกรุงรัตนโกสินทร์		สมัยปัจจุบัน	
	พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
<p><u>การตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียน</u></p> <p>1. การอุทธรณ์</p> <p>2. การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแด่ พระมหากษัตริย์</p>	<p>ตามพระโอยการลักษณะอุทธรณ์เป็นการอุทธรณ์ตัวบุคคล</p> <p>ราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อนสามารถทูลเกล้าฯ ถวายฎีการ้องทุกข์ได้</p>	-	<p>ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง หรือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เป็นการอุทธรณ์คำพิพากษาศาลชั้นต้น</p>	<p>(หมายเหตุ - ไม่มี การ ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาเพื่อตรวจสอบ ดังเช่นสมัยก่อน แต่มีวิธีการอื่น กล่าวคือ เป็นการฎีกาคำพิพากษาศาลอุทธรณ์ไปยังศาลฎีกาตามลำดับชั้นของศาลตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง หรือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา)</p>

ที่มา กรมศิลปากร , กฎหมายตราสามดวง , หน้า 266- 275

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ตารางที่ 4 ตารางเปรียบเทียบการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการเมื่อมีเรื่องร้องเรียนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก่อน
ปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การตรวจสอบการปฏิบัติ หน้าที่ของตุลาการ	สมัยกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงก่อนปฏิรูประบบ กฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว		สมัยปัจจุบัน	
	พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
<p><u>การตรวจสอบเมื่อมีเรื่อง ร้องเรียน</u></p> <p>1. การอุทธรณ์</p>	<p>ตามพระโอยการ ลักษณะอุทธรณ์เป็นการ อุทธรณ์ตัวบุคคลพร้อม ทั้งสำนวนการพิจารณา พิพากษาคดี</p>		<p>ตามประมวลกฎหมาย วิธีพิจารณาความแพ่ง หรือประมวลกฎหมาย วิธีพิจารณาความ อาญา เป็นการอุทธรณ์ คำพิพากษาศาลชั้นต้น</p>	
<p>2. การทูลเกล้าฯ ถวาย ฎีกาแต่ พระมหา กษัตริย์</p>	<p>ราษฎรที่ได้รับความ เดือดร้อนสามารถทูล เกล้าฯ ถวายฎีการ้อง ทุกข์ได้</p>			<p>(หมายเหตุ - ไม่ มีการ ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาเพื่อ ตรวจสอบ ดังเช่น สมัยก่อน แต่มี วิธีการอื่น กล่าว คือ เป็นการฎีกา คำพิพากษาศาล อุทธรณ์ไปยังศาล ฎีกาตามลำดับ ชั้นของศาลตาม ประมวลกฎหมาย วิธีพิจารณาความ แพ่ง หรือประมวล กฎหมายวิธี พิจารณาความ อาญา)</p>

ที่มา กรมศิลปากร , กฎหมายตราสามดวง , หน้า 266- 275

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ตารางที่ 5 ตารางวิเคราะห์การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการที่มีการเปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย

ยุคสมัย	การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการที่มีการเปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย	
	การเปลี่ยนแปลง	สถานการณ์บ้านเมืองในยุคนั้นๆ
1. รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก	- ไม่พบหลักฐาน	- คล้ายคลึงกับในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่มีการชำระกฎหมายที่ใช้มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาด้วย
2. รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	- มีการแต่งตั้งผู้กำกับราชการ และผู้สำเร็จราชการต่างพระเนตรพระกรรณ เพื่อควบคุมการทำงานของเจ้ากระทรวงต่าง ๆ และถ่วงดุลอำนาจทางการเมือง	- บ้านเมืองมีการขยายตัวยากที่จะควบคุมขุนนางที่อยู่ห่างไกลได้ทั่วถึง จึงต้องมีการควบคุมกำลังไพร่พลให้มีอำนาจมากขึ้น เพื่อสร้างอำนาจเมืองหลวงและรักษาความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์
3. รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	- เปลี่ยนแปลงวิธีการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา จากเดิมที่คอยเวลาพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินเป็นการให้ราษฎรตีกลองร้องฎีกา	- มีการค้าขายกับต่างชาติมากขึ้น มีการปราบปรามสมาคมลับชาวจีนในประเทศ เพื่อรักษาความสงบ การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา กระทำได้ยาก
4. รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	- เปลี่ยนแปลงวิธีการทูลเกล้าฯ ฎีกาจากเดิมในรัชกาลก่อน คือ พระมหากษัตริย์เสด็จรับฎีกาด้วยพระองค์เอง เดือนละ 4 ครั้ง และให้โอกาสผู้ที่ไม่สามารถมาถวายฎีกาได้เองฝากญาติมาถวายได้ ด้วย นอกจากนี้ยังได้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการคัดเลือกบุคคลที่จะเข้ามาทำหน้าที่ตุลาการโดยที่พระมหากษัตริย์ทรงคัดเลือกพระราชครูลูกขุนแทนการแต่งตั้ง และได้มีการพิมพ์เผยแพร่ประกาศต่าง ๆ รวมทั้งเอกสารราชการให้ประชาชนทั่วไปทราบสามารถตรวจสอบได้	- มีการเปิดประเทศทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำเป็นต้องทำสนธิสัญญาบาวริง ส่งผลให้ประเทศไทยต้องเสียเปรียบในเรื่องสำคัญ คือ สิทธิสภาพนอกอาณาเขต และการกำหนดอัตราภาษีศุลกากร เพื่อรักษาเอกราชไว้ และผลกระทบจากสนธิสัญญาทำให้ประเทศไทยต้องปรับปรุงพัฒนาประเทศในทุก ๆ ด้าน ทั้งในด้านการศาลยุติธรรม การปกครอง เศรษฐกิจ และ สังคม
5. รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล	- มีการจัดตั้งศาลพิเศษ ตามพระราชบัญญัติตราการศาลรับสั่ง พ.ศ.2417 - ออกกฎหมายกำหนดเวลาผู้พิพากษามาศาล โดยเปิดโอกาสให้คู่ความในคดีร้องเรียนผู้พิพากษาตุลาการที่ไม่ปฏิบัติตามด้วย	- ขุนนางมีอำนาจมาก พระมหากษัตริย์ไม่สามารถควบคุมการใช้อำนาจของขุนนางได้ จึงทรงพยายามดึงอำนาจจากขุนนางกลับคืนมาโดยใช้กฎหมาย และแก้ปัญหการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบของตุลาการ

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยในเรื่องการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ : รัชสมัย สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพบว่า กระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีในสมัยก่อนนั้นมีความแตกต่างจากในสมัยปัจจุบัน กล่าวคือ มีการแยกการพิจารณาและพิพากษาคดีออกจากกัน ฝ่ายบริหารอยู่ร่วมกับฝ่ายตุลาการ โดยในการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีนั้น มีหลายหน่วยงานทำงานร่วมกัน อาทิ ตระลาการทำหน้าที่พิจารณาคดีแต่เพียงอย่างเดียว เมื่อตระลาการพิจารณาคดีเสร็จแล้วก็จะส่งสำนวนการพิจารณาไปให้ลูกขุนซึ่งมีมติที่ชอบ หลังจากนั้นลูกขุนจะส่งไปให้ผู้ปรับเพื่อทำหน้าที่ปรับบทลงโทษต่อไป

ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีการปรับปรุงการปกครอง แยกฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนออกจากกัน มีศาลสังกัดตามกรมต่าง ๆ และข้าราชการในกรมเหล่านั้นเป็นตระลาการทำหน้าที่พิจารณาคดีในกรมนั้น โดยในการพิจารณาคดีจะกระทำที่บ้านตระลาการ ไม่มีสถานที่สำหรับพิจารณาคดีโดยเฉพาะ ตระลาการมีอำนาจในการควบคุมการดำเนินกระบวนการพิจารณาให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย หากผู้ใดก่อความไม่สงบเรียบร้อย ขัดขวางการดำเนินกระบวนการ ตระลาการมีอำนาจบังคับบัญชาลงโทษผู้นั้นได้ตามพระโอยการลักษณะตระลาการ และในระหว่างพิจารณาคดีที่บ้านของตระลาการนั้น ตระลาการมีอำนาจกักขัง จองจำใจทัก จำเลยที่บ้านของตระลาการได้ การที่ตระลาการมีอำนาจมากเช่นนี้อาจจะส่งผลดีให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คู่ความมีความเคารพยำเกรงในตัวตระลาการ แต่ถ้าตระลาการใช้อำนาจในทางมิชอบ ช่มเหงราษฎร หรืออาศัยอำนาจเหล่านี้กระทำการทุจริตฉ้อราษฎ์บังหลวง ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนเสียหายได้

เพราะฉะนั้น การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการจึงเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดี เพราะ หากการใช้อำนาจเหล่านั้นสามารถตรวจสอบได้ ก็จะทำให้การพิจารณาพิพากษาคดีมีประสิทธิภาพในการอำนวยความยุติธรรมให้แก่ราษฎรด้วย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้พบว่ามีความจำเป็นของยุคสมัยในการพยายามสร้างกลไกการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบประจำ หรือการตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียนขึ้นมา โดยผู้ทำวิทยานิพนธ์เชื่อว่ากลไกการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการดังที่ได้บรรยายไว้แต่ต้นเหล่านี้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพสังคมไทย ในรัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยผู้ทำวิทยานิพนธ์ได้แยกพิจารณาการตรวจสอบดังกล่าวทั้ง 2 ประเภทในสมัยนั้นได้ ดังนี้

ประเภทแรก คือ การตรวจสอบประจำ เป็นวิธีการที่รัฐเข้าไปดำเนินการตรวจสอบได้เองโดยไม่ต้องรอให้มีเรื่องร้องเรียนจากราษฎรก่อนจึงจะเข้าไปดำเนินการตรวจสอบเพื่อที่จะควบคุม ป้องกัน รวมทั้งแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ จากหลักฐานที่มีการศึกษาค้นคว้ามาในบทที่ 3 พบว่า การตรวจสอบประจำนี้มีขอบเขตครอบคลุมทั้งการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในการพิจารณาคดี และในด้านความประพฤติจรรยาบรรณ และระเบียบปฏิบัติโดยทั่วไป

การตรวจสอบประจำในด้านการพิจารณาคดีของตุลาการนี้ ปรากฏหลักฐานว่า มีการส่งผู้ตรวจราชการไปตามศาลต่าง ๆ และรายงานให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบเรื่องราวที่เกิดขึ้นในระหว่างการดำเนินกระบวนการพิจารณา ทำให้มีการตรวจสอบและแก้ไขการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบของตุลาการได้ในระดับหนึ่ง กล่าวคือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการส่งมหาดเล็กไปตรวจราชการตามศาลต่าง ๆ โดยจะปฏิบัติหน้าที่คล้ายกับยกกระบัตรซึ่งเป็นผู้ตรวจราชการในสมัยกรุงศรีอยุธยา จากรายงานมหาดเล็กตรวจศาล พบว่า การดำเนินกระบวนการพิจารณาของตุลาการในสมัยนั้นไม่เอาใจใส่สำนวนคดีที่ตนเองรับผิดชอบ ไม่มีการระบุนวันฟ้อง

ในจำนวน กักขังจำเลยในระหว่างพิจารณานานเกินไปโดยไม่มีเหตุอันสมควร จำเลยถูก
 จำหน่ายคดีว่าตายแต่ปรากฏว่าจำเลยยังคงถูกขังอยู่ เป็นต้น ผู้ตรวจราชการตรวจสอบพบข้อผิด
 พลาดเหล่านี้จึงรายงานให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบ ทำให้มีการดำเนินการแก้ไขข้อผิดพลาดใน
 การพิจารณาพิพากษาคดีให้เป็นไปอย่างเรียบร้อยโดยเร็ว แต่ก็ปรากฏว่าในบางครั้งผู้ตรวจราชการ
 เหล่านี้ก็ไม่สามารถตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการได้เท่าที่ควร เพราะการที่เจ้าเมือง
 กรมการเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยากระทำการใดในทางมิชอบโดยไม่ยกกระบัตรทราบ ทำให้
 ยกกระบัตรไม่สามารถตรวจสอบและ รายงานให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบได้ จึงทำให้การตรวจ
 สอบประจำในลักษณะนี้มีประสิทธิภาพลดลงได้

นอกจากการส่งผู้ตรวจราชการไปตามศาลต่าง ๆ เพื่อตรวจสอบการพิจารณาคดีของ
 ตุลาการแล้ว ยังมีการจัดตั้งศาลพิเศษเพื่อตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในการพิจารณา
 อีกประการหนึ่งด้วย กล่าวคือ มีการจัดตั้งศาลพิเศษตามพระราชบัญญัติตระลาการศาลรับสั่งใน
 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิจารณาคดีที่อาจมีปัญหาหรือต้องได้รับการ
 ความคุ้มครองเป็นพิเศษ ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์และพระมหากษัตริย์สามารถตรวจสอบการ
 ปฏิบัติหน้าที่ของตระลาการในศาลนั้นได้อย่างใกล้ชิด รวมทั้งแก้ไขคำพิพากษานั้นให้ถูกต้อง
 เหมาะสม และยังเป็นการแก้ไขข้อบกพร่องในการพิจารณาซึ่งแต่เดิมพิจารณาคดีที่บ้านของ
 ตระลาการ จึงเป็นการเปิดโอกาสในตระลาการทุจริตเรียกสินบนจากลูกความได้ง่ายมาเป็นสถาน
 ที่เฉพาะในการพิจารณา โดยที่คู่ความจะไปทำความตกลง ชี้แจงพยานหลักฐานใด ๆ ที่บ้าน
 ตระลาการไม่ได้ เป็นการแก้ปัญหากการทุจริตข้อราษฎรบังหลวงของตระลาการ

อย่างไรก็ดี การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในด้านการพิจารณานี้ส่งผล
 ให้มีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในด้านอื่นด้วย กล่าวคือ การส่งผู้ตรวจราชการ
 ไปตามศาลต่าง ๆ นอกจากจะเป็นการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในด้านการพิจารณา
 แล้ว ยังทำให้ทราบถึงความประพฤติที่ไม่เหมาะสมของตุลาการด้วย เช่น การมาศาลช้ากว่า
 กำหนดเวลา หรือ ไม่มาศาลเลย ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน พระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงกำหนดระเบียบปฏิบัติทั่วไป โดยการออกกฎเสนาบดีกำหนดเวลา

ผู้พิพากษามาศาลเพื่อให้ผู้พิพากษามีความรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่มากขึ้น และเปิดโอกาสให้ราษฎรร้องเรียนผู้พิพากษาที่มาศาลช้ากว่ากำหนดเวลานั้นด้วย ถือว่าเป็นการตรวจสอบความประพฤติ จรรยาบรรณ และระเบียบปฏิบัติทั่วไปของตุลาการและเป็นวิธีการตรวจสอบที่เพิ่มเติมขึ้นมา นอกเหนือจากการกำหนดคุณสมบัติ ควบคุมความประพฤติ จรรยาบรรณของ ตุลาการ ตามพระโอัยการลักษณะตระลาการ

ฉะนั้น ถือว่ากลไกการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการแบบประจำนี้ทำให้เกิดประสิทธิภาพทั้งในด้านการแก้ไขวิधिพิจารณาและปรับปรุงความประพฤติของตุลาการให้เหมาะสมด้วย

ประเภทที่สอง คือ การตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียน เป็นกระบวนการที่รัฐเข้าไปตรวจสอบเมื่อมีเรื่องราร้องทุกซีกกล่าวโทษตุลาการจากราษฎร จากหลักฐานที่มีการค้นคว้าวิจัยมาแล้วในบทที่ 3 พบว่า การตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียนนี้มี 2 ประการ คือ ประการแรก การอุทธรณ์ ประการที่สอง คือ การทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาแด่พระมหากษัตริย์ ซึ่งการตรวจสอบทั้งสองประเภทนี้มีความใกล้เคียงกับในสมัยปัจจุบันแต่ขอบเขตและวิธีการแตกต่างกัน กล่าวคือในการอุทธรณ์ตามพระโอัยการลักษณะอุทธรณ์ จะเป็นการอุทธรณ์ตัวบุคคลผู้พิจารณาคดี โดยเชื่อว่า ตุลาการที่ประพฤติปฏิบัติดี มีความ ยุติธรรมก็จะทำให้การพิจารณาพิพากษาคดีมีความเป็นธรรมด้วย ดังนั้น ในสมัยก่อนจึงมีหลักกฎหมายให้ผลของคำพิพากษาชั้นอุทธรณ์ตระลาการผู้พิจารณาคดีมีผลกระทบต่อสำนวนการพิจารณาพิพากษาคดีที่ตระลาการท่านนั้นได้พิจารณาไปแล้วด้วย แต่จะมากหรือน้อยประการใดขึ้นอยู่กับลักษณะอุทธรณ์ตามพระโอัยการลักษณะอุทธรณ์ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 เนื่องจากตุลาการที่มีความลำเอียงยอมไม่สามารพพิจารณาพิพากษาคดีให้เกิดความเป็นธรรมได้ แต่การอุทธรณ์ในสมัยปัจจุบันตามประมวลกฎหมายวิधिพิจารณาความแพ่งหรือประมวลกฎหมายวิधिพิจารณาความอาญา นั้นเป็นการอุทธรณ์คำพิพากษาศาลชั้นต้นว่าชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ โดยมีการตรวจสอบตัวตุลาการแยกต่างหากจากการอุทธรณ์คำพิพากษา และไม่ว่าผลการตรวจสอบตัวบุคคลจะเป็นเช่นไรก็ไม่มีความผลกระทบต่อสำนวนการพิจารณาพิพากษาคดีที่ได้ตัดสินไว้แล้วแต่ประการใด

การตรวจสอบเมื่อมีเรื่องร้องเรียนอีกประการหนึ่งนอกจากการอุทธรณ์ คือ การทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาแต่พระมหากษัตริย์ เพราะนอกจากราษฎรจะอุทธรณ์ต่อตุลาการได้ตามพระไอยการลักษณะอุทธรณ์แล้วยังสามารถทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาได้อีกด้วย พิจารณาได้จากคดีระหว่าง นายประภาสมณเฑียร อำแดงอัน นายวันโจทก์ นายเอี่ยม ชุนชำนาญรักษา จำเลย โดยที่จำเลยทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาว่าตุลาการคดีช่มเหลง ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ทำให้มีการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการได้อีกชั้นหนึ่ง โดยการทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาแต่พระมหากษัตริย์ แต่การฎีกาในสมัยปัจจุบัน นั้น ไม่มีการทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาเพื่อตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการดังเช่นสมัยก่อน เพราะเป็นการฎีกาคำพิพากษาศาลอุทธรณ์ต่อศาลฎีกาตามลำดับชั้นของศาลภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งหรือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ข้อเสนอแนะ

การที่กลไกการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมีความแตกต่างจากสมัยปัจจุบัน ทำให้ผู้ทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ดำเนินการศึกษาค้นคว้าวิจัยในเรื่องดังกล่าว โดยมีความเห็นว่า การตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอุทธรณ์ ซึ่งเป็นการตรวจสอบตัวบุคคลผู้ซึ่งทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีนั้น มีข้อดีหลายประการที่น่าจะเป็นประโยชน์นำมาพิจารณาได้ดังนี้

1. การอุทธรณ์ในสมัยก่อนนั้นจะให้หลักการตรวจสอบควบคุมตัวบุคคล ซึ่งถือว่าเป็นหลักสำคัญ และมีประโยชน์ในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการทั้งในด้านความประพฤติและการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ โดยที่ในสมัยปัจจุบันไม่สามารถอุทธรณ์ตัวบุคคลได้ และในส่วนของผลการอุทธรณ์นั้นจะส่งผลกระทบต่อทั้งจำนวนการพิจารณาพิพากษาคดี รวมทั้ง

ตระลาการผู้ทำหน้าที่พิจารณาคดีนั้นด้วย กล่าวคือ หากตระลาการแพ้อุทธรณ์ในลักษณะสำคัญ ต้องยกสำนวนการพิจารณาคดีที่ตระลาการท่านนั้นได้พิจารณาไว้ทั้งหมด และให้ตระลาการใหม่พิจารณาแทน ถ้าเป็นอุทธรณ์ลักษณะอื่นที่มีความสำคัญรองลงมานั้นให้ส่งคู่ความพร้อมทั้งสำนวนเดิมที่ตระลาการเก่าได้พิจารณาให้ตระลาการใหม่พิจารณาต่อไป อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อดัวตระลาการนั้น ต้องถูกปรับใหม่ตามบันดาคักดิ์ของตนด้วย

2. การแยกขั้นตอนในการพิจารณาคดีและการพิพากษาคดีออกจากกันในสมัยก่อน โดยมีตระลาการทำหน้าที่ดำเนินกระบวนการพิจารณา และลูกขุน ณ ศาลหลวงทำหน้าที่พิพากษาคดี และในการอุทธรณ์นี้จะเป็นการอุทธรณ์ตระลาการเพราะตระลาการมีอำนาจมากในการควบคุมการดำเนินกระบวนการพิจารณาให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ตระลาการอาจจะใช้อำนาจเหล่านั้นโดยมิชอบทำให้เกิดความเสียหายแก่คู่ความในคดีได้ จึงต้องมีกฎเกณฑ์ในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตระลาการ ซึ่งการแยกการดำเนินกระบวนการพิจารณา และการตรวจสอบตัวบุคคลผู้พิจารณาเช่นนี้ทำให้ไม่เกิดอคติ หรือให้อำนาจตกอยู่กับบุคคลใดบุคคลหนึ่งในการอำนวยความสะดวก และยังเป็นถ่วงดุลอำนาจตุลาการในการพิจารณาคดีพิพากษาคดีในสมัยก่อนนั้นด้วย

เมื่อพิจารณาข้อดีดังกล่าวข้างต้นแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นหลักเกณฑ์ที่ไม่พบในสมัยปัจจุบัน แต่เป็นหลักเกณฑ์ที่เป็นประโยชน์ที่น่าจะนำมาเป็นแนวทางเพื่อที่จะสร้างคุณูปการให้กับกระบวนการยุติธรรมในสมัยปัจจุบัน กล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง คือ ในเรื่องของกรอุทธรณ์ตัวบุคคลนั้น เป็นหลักเกณฑ์สำคัญที่มีส่วนในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ รวมทั้งความประพฤติของตุลาการด้วย เนื่องจากผู้พิพากษาที่ดีมีความเป็นธรรมย่อมทำให้การพิจารณาคดีมีความเป็นธรรมด้วยและผู้พิพากษาที่ลำเอียงยอมไม่สามารถพิจารณาคดีให้เกิดความเป็นธรรมได้เช่นกัน ฉะนั้น นำที่จะนำหลักเกณฑ์ดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการพัฒนาการควบคุม ตรวจสอบตุลาการในปัจจุบันให้มีการอุทธรณ์ตัวบุคคลได้อีก นอกเหนือจากการคัดค้านผู้พิพากษาตามกฎหมาย

ประการที่สอง คือ ในเรื่องผลของการอุทธรณ์ในสมัยก่อนที่ส่งผลกระทบทั้งจำนวน การพิจารณาพิพากษาที่ได้พิจารณาไว้แล้วก่อนนั้น และมีผลกระทบต่อตัวตุลาการเอง เป็นหลักเกณฑ์ที่น่าจะนำมาเป็นแนวคิดในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในปัจจุบันเฉพาะใน ส่วนของผลการอุทธรณ์ที่มีส่วนกระทบต่อตัวบุคคลเท่านั้น กล่าวคือ หากมีการร้องเรียนทุกข์ ทางวินัยในปัจจุบันจนกระทั่งมีการตรวจสอบพบว่า ผู้พิพากษาประพฤติผิดวินัย หรือ ตัดสินคดี ผิดพลาด เนื่องมาจากการทุจริต เป็นเหตุให้คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้รับความเสียหาย ก็น่าที่จะ ให้นำผลจากการตรวจสอบนี้มีผลกระทบต่อตัวผู้พิพากษาด้วย โดยให้มีความรับผิดชอบในส่วนของ ความเสียหายนั้นนอกเหนือจากการลงโทษทางวินัย

ประการที่สาม คือ การที่ในสมัยก่อนแยกการดำเนินกระบวนการพิจารณา และพิพากษา คดีออกจากกัน โดยมีให้อำนาจตกอยู่กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แสดงถึงหลักการถ่วงดุลอำนาจกัน และ เพื่อไม่ให้เกิดอคติ ในการพิจารณาพิพากษาคดี ในสมัยก่อน หากทุกฝ่ายปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไป ตามหลักการดังกล่าวนี้ได้จริง ก็จะทำให้การพิจารณาพิพากษาคดีมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ถือว่า เป็นหลักสำคัญที่น่าจะนำมาเป็นแนวทางในการพิจารณาพิพากษาคดีที่มีความสำคัญในปัจจุบัน เช่น คดีที่มีโทษหนัก อาทิ คดีที่มีโทษประหารชีวิต หรือ จำคุกตลอดชีวิต เป็นต้น เพราะหากมี ความผิดพลาดที่เกิดขึ้นกับการพิจารณาพิพากษาคดีดังกล่าวเหล่านี้ ความสูญเสียที่เกิดขึ้นไม่ เพียงแต่ในเรื่องของทรัพย์สินเท่านั้น แต่ยังเป็นการสูญเสียซึ่งชีวิตและเสรีภาพของบุคคลเหล่านั้น ด้วย แต่หลักการดังกล่าวนี้ก็ไม่ควรที่จะนำมาใช้ในทุกคดีเพราะหากนำหลักการนี้มาเป็นแนวทาง ในการพิจารณาพิพากษาคดีเล็กน้อย ทั่วไปในปัจจุบันแล้ว เช่น ความผิดลหุโทษ ก็อาจจะทำให้ เกิดความซับซ้อนและความล่าช้าในการดำเนินคดีได้

การศึกษาค้นคว้าวิจัยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เพื่อที่จะนำมาเป็นแนวทางในการ พัฒนาการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการและก่อให้เกิดประโยชน์กับกระบวนการยุติธรรม มากที่สุด

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

คณะกรรมการกฤษฎีกา, สำนักงาน. 120 ปี คอนกรีตหล่อสด จากสถาบันที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน
ตีพิมพ์เป็นคณะกรรมการกฤษฎีกา. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการ
กฤษฎีกา, 2537.

ครุฑวิช เวลส์. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. แปลโดยกาญจน์ ละของศรี
(สมเกียรติ) และยุพา ชุมจันทร์. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
และ มนุษย์ศาสตร์, 2527.

จักรปาณีศรีศิลป์วิสุทธิ์, หลวง. เรื่องของเจ้าพระยามหิธร. พระนคร : โรงพิมพ์ตรีรัตนสารจัดพิมพ์,
2499.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงยุติธรรม ร.5 ย.5/1
เรื่อง หนังสือกรมราชเลขาธิการ หมายเลขที่ 2/145 พระยาเทเวศวงษ์วิวัฒน์กราบบังคม
ทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 28 กันยายน ร.ศ. 115.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงยุติธรรม ร.5 ย.5/1
เรื่อง หนังสือนายวินทรธิเบศร์ และนายสมบุญ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 28 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 115.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงยุติธรรม ร.5 ย.1/18
เรื่อง กฎเสนาบดีกำหนดเวลาผู้พิพากษามาศาล.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงยุติธรรม ร.5 ย.5/37
เรื่อง คดีระหว่าง นายประภาศมณเฑียร อัมแดงอัน นายวัน โจทก์ นายเอี่ยม ขุน
ชำนาญรักษา จำเลย จำเลยทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาว่าตระลาการกดขี่ข่มเหง.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงยุติธรรม ร.5 ย.5/2
เรื่อง หนังสือพระยาเทเวศวงษ์วิวัฒน์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว 1 ตุลาคม ร.ศ. 115.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร :
องค์การค้ำของคุรุสภา, 2528.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร :
องค์การค้ำของคุรุสภา, 2528.

- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 3. กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของครุสภา, 2528.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 4. กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของครุสภา, 2528.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405 – 2411. กรุงเทพมหานคร : สำนักพระราชเลขานุการ, 2541. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโทหม่อมเจ้าชิดชนก กฤดากร 26 ธันวาคม 2541).
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินและพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากับ พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2540. (พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ นายกัลย์ อิศรเสนา ณ อยุธยา 22 มีนาคม 2540).
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2493.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. กฎหมายรัชกาลที่ 5. กรุงเทพมหานคร : สำนักพระราชเลขานุการ, 2540.
- ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทย 2352 – 2453 ตอนที่ 1 ด้านสังคม. พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2517.
- ณรงค์ พ่วงพิศ. ประวัติศาสตร์ไทย 3 : ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร : แสงรุ่งการพิมพ์, 2523.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. ตำนานกฎหมายไทยและประมวลคำอธิบายทางนิติศาสตร์. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2493.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. (ม.ป.ท.,ม.ป.ป.).
- ดำเนิน เลขะกุล. การปฏิรูปทางการปกครอง. (ม.ป.ท.,ม.ป.ป.).
- ต่างประเทศ, กระทรวง. ประวัติและระบบงานของกระทรวงต่างประเทศ. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงต่างประเทศ, 2518. (กระทรวงต่างประเทศจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในโอกาสเฉลิมฉลองครบรอบ 100 ปี ของกระทรวงต่างประเทศ 14 เมษายน 2518)

แถมสุข นุ่มนนท์. ประวัติศาสตร์ไทย : งานวิจัย. นครปฐม : คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523.

ธนวิทย์ ชำศรี. พัฒนาแห่งการจัดองค์กรของอำนาจตุลาการไทย ตั้งแต่พุทธศักราช 2417 ถึงพุทธศักราช 2475. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. การปฏิรูปกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมন্ত্রী, 2511.

เดียร เจริญวัฒนา. เอกสารการสอนวิชาการแบบกฎหมายไทยและต่างประเทศหน่วยที่ 10 ระบบกฎหมายไทยก่อนสมัยรัชกาลที่ 5. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2535.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ. จดหมายเหตุศาลอุเบาะ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505.

เนติบัณฑิตยสภา, สำนักอบรมกฎหมาย. รวมคำบรรยายภาคสอง สมัยที่ 51 เล่ม 10. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดจักรวิสาหกิจการพิมพ์, 2541.

ปิยนาด บุนนาค. การเมืองระหว่างองค์การของรัฐ : ศึกษาเฉพาะกรณีความขัดแย้งที่สำคัญระหว่างกระทรวงต่าง ๆ ในสมัยปฏิรูป (พ.ศ. 2435 – พ.ศ. 2453). วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

ปิยนาด บุนนาค. บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูล “ บุนนาค ”. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิษณุโลก, 2520.

ปิยนาด บุนนาค. การเมืองการปกครองไทยสมัยธนบุรี – รัตนโกสินทร์ตอนต้น. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.). พิชาน ดโนทัย. กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แพรวพิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล, 2518.

ภาวดี มหาจันทร์. รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ. 2394 – 2475). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, 2527.

ยุติธรรม, กระทรวง. 100 ปี กระทรวงยุติธรรม. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

ยุติธรรม, กระทรวง. ที่ระลึกนิทรรศการทางการศาลสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์สองร้อยปี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2525.

ยุติธรรม, กระทรวง. "ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิติ" เพิ่มอธิบายกระทรวงศาลและกระบวนการ

พิจารณาคความอย่างเก่า. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

ยุติธรรม, กระทรวง. วัฒนธรรมทางการศาล. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

ร.แลงกาด์. "ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยว่าด้วยศาลและการพิจารณา". อัยการ ปีที่ 9 ฉบับที่ 102

มิถุนายน 2539 : หน้า 9-25.

ราชบุรุษตรีเอกฤทธิ, พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่น. พระราชบัญญัติในปดัยบัน เล่ม 2. พระนคร :

โรงพิมพ์กองสุโทษ, ร.ศ. 120.

วิชา มหาคุณ. ประวัติศาสตร์และภาษากฎหมายไทย. กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

วิรัช เมฆอรุโณทัยและปรีชา เสงไพเราะห์. คู่มือสอบกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง 2.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน , 2543.

วิชัญ เครื่องาม , อุตสาหกรรม โอมลปาดิก และเกษม เวชศิลป์. เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายทั่วไป

หน่วยที่ 7 องค์กฏตุลาการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช , 2537.

วรภัคดีพิบูลย์, พระ. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. พระนคร : โรงพิมพ์วิบูลย์กิจ, 2495.

ศิลป์ปากร, กรม. กฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลป์ปากร, 2531.

ศิลป์ปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. ธนบุรี :

ป. พิศนาคะการพิมพ์, 2514.

ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์. รวมบทความอารยธรรมตะวันออก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.

สวัสดิ์ ศรีลัมภ์. ประวัติศาสตร์กฎหมาย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2517,

สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ และคณะ. รายงานผลการวิจัยวิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี :

ภาควิธีบัญญัติ. กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

สุทธิวาทหนฤพุดิ, หลวง. คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมาย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516.

สุนทร ถ้วทอง. "จากยกกระบัตรสู่อัยการ". อัยการ ปีที่ 5 ฉบับที่ 52 เมษายน : หน้า 36 - 61.

วรรณ สัจจวิวรรณ. เปรียบเทียบการดำรงรักษาเอกราชของประเทศไทยโดยพระบาทสมเด็จพระ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของพม่าโดยมินดงและของญวนโดยจักรพรรดิตี๋อติ๊ก.

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาอักษรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว.. กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, 2510

เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 15. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

เสถียร ศุภโสภณ. ประวัติศาสตร์ไทยฉบับพัฒนาการ. พระนคร : อักษรเจริญทัศน์, 2519.

หอสมุดแห่งชาติ, ศูนย์ภาษาโบราณ.จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 มัดที่ 52 เลขที่ 167

เรื่อง ร่าง ตราเรื่อง นายอู่กล่าวโทษขุนชำนาญคดี กับพรรคพวกว่ากตความไว้ไม่ชำระ

หอสมุดแห่งชาติ, ศูนย์ภาษาโบราณ.จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 177 เรื่อง ร่างตรา

เรื่อง จินเนียมกล่าวโทษพระอ่างทองและกรมการ.

เอ.บี.คริสโกลด์. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. แปลโดยหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศสกุล.

พระนคร : โรงพิมพ์มหาพิมพ์มหากงกุฎราชวิทยาลัย , 2508.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นางสาวปริยานาถ เพ็ญสุวรรณ เกิดวันที่ 4 ตุลาคม 2520 กรุงเทพมหานคร
ในปีการศึกษา 2537 เข้าศึกษาระดับปริญญาตรีที่คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ
สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี นิติศาสตรบัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปีการ
ศึกษา 2540 ปีการศึกษา 2542 สอบไล่ได้ความรู้ชั้นเนติบัณฑิตไทย จากสำนักอบรม
กฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปีเดียวกัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย